

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

REFAH DEVLETİ BAĞLAMINDA EĞİTİM VE SAĞLIK
HARCAMALARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ: 1980
SONRASI TÜRKİYE VE SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİ
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYŞEGÜL GÜLLER

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Tarık Vural

BOLU, TEMMUZ - 2021

KABUL VE ONAY SAYFASI

Ayşegül GÜLLER tarafından hazırlanan “**REFAH DEVLETİ BAĞLAMINDA EĞİTİM VE SAĞLIK HARCAMALARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ: 1980 SONRASI TÜRKİYE VE SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir. 30/07/2021

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Prof. Dr. Tarık VURAL
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Dr. Öğretim Üyesi Serdar ŞAHİN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Prof. Dr. Gökhan DÖKMEN
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Osman GÖRÜR

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin 04/08/2021 tarihinde Turnitin adlı intihal tespit programından enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 12 olarak tespit edilmiştir.

.....
AYŞEGÜL GÜLLER

ÖZET

REFAH DEVLETİ BAĞLAMINDA EĞİTİM VE SAĞLIK HARCAMALARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ: 1980 SONRASI TÜRKİYE VE SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYŞEGÜL GÜLLER

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

MALİYE ANABİLİM DALI

(TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. TARIK VURAL)

BOLU, TEMMUZ - 2021

XII + 137

Refah devleti, sağlık hizmetlerine erişilebilirliğin arttırılması, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi, gelir dağılımında adaletin hedeflenmesi ve yoksullukla mücadele de dâhil olmak üzere birçok alanda görev üstlenmiştir. Bu alanlarda yapılan harcamalar ise refah harcaması olarak adlandırılmaktadır. Refah harcamaları, kişisel faydanın yanında toplumsal fayda da sağlamakta oldukları için, bu harcamaların arttırılması aynı zamanda ülkelerin sosyo-ekonomik gelişimini de hızlandırmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, refah devleti çerçevesinde Türkiye'de sağlık ve eğitim harcamalarının gelir dağılımına etkisini belirlemek ve değerlendirmek, bunun sonucunda seçilmiş OECD ülkeleri ile karşılaştırarak analiz yapmaktır. Çalışmada ayrıca, refah devleti politikaları temel alınarak seçilmiş OECD ülkelerinde ve Türkiye'de 1980 sonrası dönem için gelir dağılımı analizi yapılmıştır. Bu analiz çerçevesinde eğitim ve sağlık harcamalarının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve merkezi yönetim bütçesi içerisindeki payları gibi çeşitli temel göstergeler esas alınarak yıllar içindeki gelişimi tablolar ve grafikler bazında ele alınmıştır.

Nitekim, OECD'ye üye olan Türkiye dâhil toplam 20 ülkenin eğitim ve sağlık alanlarındaki hizmet göstergeleri ve harcamaları karşılaştırılmış ve çalışma sonucunda Türkiye için gelir dağılımındaki olumlu gelişme ile paralel olarak ilgili yıllarda sağlık ve eğitim hizmetleri için yapılan harcamaların niceliksel çerçevede olumlu, niteliksel açıdan ise göreceli olarak olumlu olduğu sonucuna varılmıştır.

ANAHTAR KELİMELELER: Refah Devleti, Refah Harcamaları, Gelir Dağılımı.

ABSTRACT

THE EFFECT OF EDUCATION AND HEALTH EXPENDITURES ON INCOME DISTRIBUTION IN THE CONTEXT OF THE WELFARE STATE: A COMPARATIVE ANALYSIS OF TURKEY AND SELECTED OECD COUNTRIES AFTER 1980

MSC THESIS

AYŞEGÜL GÜLLER

BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY

INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

DEPARTMENT OF FINANCE

(SUPERVISOR: PROF. DR. TARIK VURAL)

BOLU, JULY 2021

XII + 137

The welfare state has undertaken tasks in many fields such as increasing accessibility to health services, providing equal opportunities in education, targeting justice in income distribution and fighting poverty. Expenditures made in these areas are called welfare expenditures. Since welfare expenditures provide social benefit as well as personal benefits, increasing these expenditures also accelerates the socio-economic development of countries. In this context, the aim of the study is to determine and evaluate the effects of health and education expenditures on income distribution in Turkey within the framework of the welfare state and as a result, to make an analysis by comparing them with selected OECD countries. In addition, income distribution analysis for the post 1980 period in selected OECD countries and Turkey, based on welfare state policies was also made in the study. Within the framework of this analysis, the development of education and health expenditures over the years is discussed on the basis of tables and graphs, based on various basic indicators such as the share of Gross Domestic Product and the share of the central government budget.

Thus, service indicators and expenditures in the fields of education and health of a total of 20 countries, including Turkey, which is a member of the OECD, were compared, and as a result of the study, in parallel with the positive development in income distribution for Turkey, the expenditures for health and education services in the relevant years were quantitatively positive and qualitatively relative concluded to be positive.

KEYWORDS: Welfare State, Welfare Expenditure, Income Distribution.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI	i
ETİK BEYAN	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLO VE ŞEKİL LİSTESİ	ix
GRAFİK LİSTESİ	x
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ	xi
TEŞEKKÜR	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVEDE REFAH DEVLETİ 3	
1.1. Refah Devletine İlişkin Temel Kavramlar	3
1.1.1. Devlet Kavramı	3
1.1.2. Refah ve Refah Devleti Kavramı	4
1.2. Refah Devletinin Doğuşu ve Tarihsel Gelişimi	7
1.2.1. Sanayi Devrimi Öncesi Dönem (1880 Yılı Öncesi)	7
1.2.2. Sanayileşme Dönemi (1880 – 1945 Yılları)	8
1.2.3. 1945 – 1975 Dönemi (Altın Çağ)	9
1.2.4. 1975 Sonrası Dönem	10
1.3. Refah Devletinin Sınıflandırılması	14
1.3.1. Harold L. Wilensky – Charles N. Lebeaux’un Sınıflandırması	14
1.3.2. Richard Titmuss’un Sınıflandırması	14
1.3.3. Stephan Leibfried’in Sınıflandırması	15
1.3.4. Jane Lewis’in Sınıflandırması	15
1.3.5. Gosta Esping-Andersen’in Sınıflandırması	15
1.3.5.1. Liberal Refah Rejimi	15
1.3.5.2. Muhafazakar Refah Rejimi	16
1.3.5.3. Sosyal Demokrat Refah Rejimi	16
1.3.6. Castles ve Mitchell Modeli	18
1.3.7. Siaroff’un Modeli	18
1.3.8. Ferrera Modeli	18
1.4. Refah Devletinin Anayasal Çerçevesi	19
1.5. Refah Devleti ve Küreselleşme	20
1.6. Kamu Hizmetlerinin Sağlanmasında Refah Devleti	21
1.6.1. Refah Devletinin Amaçları	21
1.6.1.1. Yoksullukla Mücadele Amacı	21

1.6.1.2. Fırsat Eşitliğinin Sağlanması Amacı	22
1.6.1.3. Gelir Dağılımında Adalet Amacı	22
1.6.1.4. İktisadi İstikrar Amacı	22
1.6.1.5. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Amacı	22
1.6.2. Refah Devletinin Araçları	23
1.6.2.1. Kamu Harcamaları	23
1.6.2.2. Vergi Politikaları	24
1.6.2.3. Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Devletleştirme	24
1.6.2.4. Sosyal Güvenlik Politikaları	24
1.7. Refah Devleti Anlayışının Üstlendiği Temel Fonksiyonlar	25
1.7.1. Eğitim Hizmeti Sunma	25
1.7.2. Sağlık Hizmeti Sunma	26
1.7.3. Gelirin Yeniden Dağıtımı	26

İKİNCİ BÖLÜM 27

2. TEORİK BİR YAKLAŞIM: GELİR DAĞILIMI 27

2.1. İktisadi Anlamda Gelir Kavramı	27
2.1.1. Gelire Yönelik Teorik Yaklaşımlar	27
2.1.1.1. Liberal Yaklaşım	28
2.1.1.2. Müdahaleci Yaklaşım	28
2.1.1.3. Alternatif Yaklaşım	29
2.1.2. Gelirin Kriterleri	29
2.1.2.1. Ulusal ve Kişisel Gelir Kriterleri	29
2.1.2.1.1. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)	29
2.1.2.1.2. Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)	31
2.1.2.1.3. Safi Milli Hasıla (SMH)	31
2.1.2.1.4. Milli Gelir (MG)	31
2.1.2.1.5. Nominal GSYİH ve Reel GSYİH	32
2.1.2.1.6. Kişisel Gelir (KG)	32
2.1.2.1.7. Harcanabilir Kişisel Gelir (HKG)	33
2.1.2.1.8. Kişi Başına Milli Gelir (KBMG)	33
2.2. Gelir Dağılımı Kavramı	33
2.2.1. Gelir Dağılımı Politikasının Önemi	34
2.2.2. Gelir Dağılımı Politikasının Amaçları	35
2.2.3. Gelir Dağılımı Politikasının Araçları	37
2.2.4. Gelir Dağılımını Açıklayan İktisadî Ekoller	39
2.2.4.1. Fizyokratlar	40
2.2.4.2. Klasikler	41
2.2.4.3. Marksistler	42
2.2.4.4. Neo-Klasikler	43
2.2.4.5. Keynesyenler	43
2.2.4.6. Neo-Keynesyenler	44
2.2.4.7. Monetaristler	44
2.3. Gelir Dağılımı Türleri	45
2.3.1. Fonksiyonel (Faktörel) Gelir Dağılımı	45
2.3.2. Kişisel Gelir Dağılımı	46
2.3.3. Sektörel Gelir Dağılımı	47
2.3.4. Bölgesel (Coğrafi) Gelir Dağılımı	47
2.3.5. Eğitim Düzeyine Göre Gelir Dağılımı	47

2.3.6. Yaş ve Cinsiyete Dayalı Gelir Dağılımı	48
2.3.8. Meslek Gruplarına Göre Gelir Dağılımı	48
2.4. Birincil ve İkincil Gelir Dağılımı	49
2.4.1. Devletin Birincil Gelir Dağılımına Müdahale Araçları	50
2.4.1.1. Servet Dağılımı	50
2.4.1.2. Eğitim Olanakları	51
2.4.1.3. Faktör Fiyatları	51
2.4.2. Devletin İkincil Gelir Dağılımına Müdahalesinde Maliye Politikası Araçları	52
2.4.2.1. Vergi Politikası Aracı	52
2.4.2.2. Kamusal Harcama Politikası Aracı	54
2.4.2.3. Borçlanma Politikası Aracı	56
2.5. Gelir Dağılımının Ölçüm Yöntemleri	56
2.5.1. Lorenz Eğrisi	57
2.5.2. Gini Katsayısı	58
2.5.3. Yüzdelik Pay Analizi	59
2.5.4. Pareto Katsayısı	59
2.5.5. Ters U Hipotezi	60
2.5.6. Atkinson Eşitsizlik Ölçütü	61
2.5.7. Aralık Ölçütü ve Değişim Aralığı	61
2.5.8. Theil Endeksi	62
2.6. Gelir Dağılımını Etkileyen Faktörler	62
2.6.1. Gelir Dağılımını Etkileyen Makroekonomik Faktörler	62
2.6.1.1. Ekonomik Büyüme Faktörü	62
2.6.1.2. İşsizlik Faktörü	63
2.6.1.3. Kamusal Harcama Faktörü	64
2.6.1.4. Vergi Faktörü	64
2.6.1.5. Enflasyon Faktörü	65
2.6.2. Gelir Dağılımını Etkileyen Sosyal Faktörler	65
2.6.2.1. Eğitim Faktörü	65
2.6.2.2. Sosyo-Kültürel Faktörler	66
2.6.2.3. Demografik Faktörler	66
2.6.2.4. Cinsiyet Faktörü	67
2.6.2.5. Yaş Faktörü	67
2.6.3. Gelir Dağılımını Etkileyen Yapısal Faktörler	68
2.6.3.1. Ekonomik Yapı ve Ülkenin Gelişmişlik Düzeyi Faktörleri	68
2.6.3.2. Kayıtdışı Ekonomi Faktörü	68
2.6.3.3. Beşerî Sermayenin Varlığı Faktörü	69
2.7. Seçilmiş OECD Ülkelerinde ve Türkiye’de 1980 Yılı Sonrası Gelir Dağılımı Analizi	69
2.7.1. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımı	70
2.7.2. Türkiye’de Gelir Dağılımı	84

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	95
3. EĞİTİM VE SAĞLIK HARCAMALARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ: SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİ VE TÜRKİYE GELİŞİMİ	95
3.1. Bir Refah Göstergesi Olarak Eğitim Kavramı.....	95
3.1.1. Kamu Ekonomisinde Eğitimin Yeri	97
3.1.2. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Bazı Eğitim Göstergeleri.....	99
3.1.3. Türkiye’de Bazı Eğitim Göstergeleri.....	102
3.2. Bir Refah Harcaması Olarak Eğitim Harcamaları.....	103
3.2.1. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Eğitim Harcaması Göstergeleri	104
3.2.2. Türkiye’de Eğitim Harcaması Göstergeleri.....	106
3.3. Sağlık Kavramı, Sağlık Hizmeti ve Nitelikleri.....	111
3.3.1. Sağlık Hizmetlerine Kamu Müdahalesi.....	112
3.3.2. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Bazı Sağlık Göstergeleri	113
3.3.3. Türkiye’de Bazı Sağlık Göstergeleri	118
3.4. Bir Refah Harcaması Olarak Sağlık Harcamaları	119
3.4.1. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Sağlık Harcaması Göstergeleri.....	120
3.4.2. Türkiye’de Sağlık Harcaması Göstergeleri	123
SONUÇ.....	128
KAYNAKLAR	133

TABLO VE ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1. Seçilmiş OECD ülkelerinde refah sıralaması.....	13
Tablo 1.2. Esping-Andersen'in üç tür refah kapitalizmi	17
Tablo 1.3. Esping-Andersen'in değişen refah devleti sınıflandırması	17
Tablo 2.1. Seçilmiş OECD ülkelerinde Gini katsayıları	71
Tablo 2.2. Ülkeiçi ve ülkelerarası gelir eşitsizliği	79
Tablo 2.3. Türkiye'de bölgesel Gini katsayıları	86
Tablo 2.4. Türkiye'de kent-kır Gini katsayıları	87
Tablo 2.5. Türkiye'de kent-kır P80/P20 analizi	87
Tablo 2.6. Türkiye'de eğitim düzeyine göre yıllık ortalama esas iş gelirleri...	88
Tablo 2.7. Türkiye'de eğitim düzeyi ve cinsiyete dayalı yıllık ortalama esas iş gelirleri	88
Tablo 2.8. Türkiye'de yaşa göre gelir dağılımı	89
Tablo 2.9. Türkiye'de bireylerin mesleklerine göre gelir dağılımı	90
Tablo 2.10. %20'lik gelir gruplarının millî gelirden aldıkları pay	91
Tablo 3.1. Seçilmiş OECD ülkelerinde PISA sonuçları.....	100
Tablo 3.2. Seçilmiş OECD ülkelerinde 25-34 yaş arası yüksek öğrenim görmüş nüfus	101
Tablo 3.3. Bitirilen eğitim düzeyine göre nüfusun dağılımı	103
Tablo 3.4. İlköğretime ve ortaöğretime yapılan kamu eğitim harcamalarının GSYİH'a oranı	105
Tablo 3.5. Yükseköğretim harcamalarının kamu – özel dağılımı	106
Tablo 3.6. Türkiye'de eğitim harcamaları	107
Tablo 3.7. Harcama gruplarına göre eğitim harcamalarının toplam tüketim harcamaları içerisindeki payı	110
Tablo 3.8. Türkiye'de seçili sağlık hizmetleri göstergeleri	119
Tablo 3.9. Seçilmiş OECD ülkelerinde kamu toplam sağlık harcamalarının GSYİH'a oranı	120
Tablo 3.10. Seçilmiş OECD ülkelerinde kişi başına düşen kamu toplam sağlık harcamaları	121
Tablo 3.11. Seçilmiş OECD ülkelerinde toplam sağlık harcamalarının kamu - özel dağılımı.....	121
Tablo 3.12. Harcama gruplarına göre sağlık harcamalarının toplam tüketim harcamaları içerisindeki payı	125

Sayfa

Şekil 2.1. Gelir dağılımı türleri arasındaki ilişki.....	49
---	----

GRAFİK LİSTESİ

Sayfa

Grafik 2.1. Lorenz eğrisi	57
Grafik 2.2. Gini katsayısı	59
Grafik 2.3. Pareto gelir dağılımı	60
Grafik 2.4. Kuznetz'in ters u hipotezi	61
Grafik 2.5. Seçilmiş OECD ülkelerinde S80/S20 analizi	72
Grafik 2.6. Seçilmiş OECD ülkelerinde P90/P10 analizi	73
Grafik 2.7. Seçilmiş OECD ülkelerinde Palma oranı	74
Grafik 2.8. Seçilmiş OECD ülkelerinde P90/P50 analizi	75
Grafik 2.9. Seçilmiş OECD ülkelerinde P50/P10 analizi	77
Grafik 2.10. Seçilmiş OECD ülkelerinde kişi başına düşen GSYİH	78
Grafik 2.11. Seçilmiş OECD ülkelerinde hanehalkı harcanabilir geliri	78
Grafik 2.12. Seçilmiş OECD ülkelerinde en zengin %1'in millî gelirden aldığı pay	80
Grafik 2.13. Seçilmiş OECD ülkelerinde yoksul %50'nin millî gelirden aldığı pay	80
Grafik 2.14. Seçilmiş OECD ülkelerinde en zengin %10'un millî gelirden aldığı pay	81
Grafik 2.15. Seçilmiş OECD ülkelerinde kamu sosyal harcamalarının GSYİH içindeki payı	82
Grafik 2.16. Türkiye'de 2006-2016 dönemi fonksiyonel gelir dağılımı	84
Grafik 2.17. Türkiye'de 1998-2017 yılları arası sektörel gelir dağılımı	85
Grafik 2.18. Türkiye'de en yoksul ve en zengin %20'lik gelir dilimlerinin millî gelirden aldığı pay	85
Grafik 2.19. Türkiye'de P80/P20 analizi	93
Grafik 3.1. Türkiye'de PISA sonuçları	102
Grafik 3.2. Eğitim düzeylerine göre toplam kamu eğitim harcamaları	107
Grafik 3.3. Merkezî ve yerel kamu toplam eğitim harcamaları	108
Grafik 3.4. Kamu toplam eğitim harcamalarının GSYİH'a oranı	109
Grafik 3.5. Eğitim harcamalarının bütçe içerisindeki payı	109
Grafik 3.6. Seçilmiş OECD ülkelerinde bin kişiye düşen hastane yatakları	114
Grafik 3.7. Seçilmiş OECD ülkelerinde bin kişi başına düşen hekim. sayısı	115
Grafik 3.8. Seçilmiş OECD ülkelerinde hastaneden taburcu olma süresi	116
Grafik 3.9. Seçilmiş OECD ülkelerinde yaşam uzunluğu	117
Grafik 3.10. Seçilmiş OECD ülkelerinde bebek ölüm oranları	118
Grafik 3.11. Türkiye'de toplam sağlık harcamalarının GSYİH'a oranı	123
Grafik 3.12. Türkiye'de kişi başı kamu sağlık harcamaları	123
Grafik 3.13. Bütçe giderleri içerisinde sağlık harcamaları	124
Grafik 3.14. Sağlık harcamalarının bütçe içerisindeki payı	125
Grafik 3.15. Türkiye'de toplam sağlık harcamalarının kamu – özel dağılımı	127

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
Çev.	: Çeviren
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilâtı
Eurostat	: Avrupa İstatistik Ofisi
GSMH	: Gayri Safi Millî Gelir
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasılâ
HKG	: Harcanabilir Kişisel Gelir
HMB	: Hazine ve Maliye Bakanlığı
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KBMG	: Kişi Başına Millî Gelir
KDV	: Katma Değer Vergisi
KG	: Kişisel Gelir
KİT	: Kamu İktisadî Teşebbüsü
MG	: Millî Gelir
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PISA	: Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı
SMG	: Safi Millî Gelir
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TL	: Türk Lirası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
Vb.	: Ve benzeri
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü
WID	: Dünya Eşitsizliği Veritabanı
EU-SILC	: Gelir ve Yaşam Koşullarına İlişkin Avrupa Birliği İstatistikleri

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada, refah devleti anlayışı çerçevesinde eğitim ve sağlık harcamalarının gelir dağılımına etkisi Türkiye ve seçilmiş OECD ülkeleri karşılaştırmalı analizi ışığında incelenmiştir. Gelir dağılımında adaletsizlik probleminin hemen her ülkede var olması, refah harcamalarının ne ölçüde zarurî olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bu sabır gerektiren, yorucu ve uzun yolda çalışmama her aşamada destek veren ve danışmanlık yapan sayın Prof. Dr. Tarık VURAL'a derin saygı ve sevgilerimi sunarım.

Ayrıca, bugünlere gelmemde büyük katkısı olan rahmetli hocam İsmail SEKİ'ye; çalışmam süresince maddi-manevî desteklerini her zaman hissettiğim, her daim yanımda olan ve sabır gösteren canım anneme, babama ve özellikle göreceği sevgi ve ilgiden ferâgat etmek durumunda kalan küçük kız kardeşime yürekten teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

Refah devletin temel amacı, toplum refahını yükseltmektir. Devletin ekonomi üzerinde geniş ölçüde ve aktif biçimde rol oynamasını gerektiren bir anlayış olan refah devletin temelinde devletin ekonomiye müdahalesi, piyasa ekonomisindeki başarısızlıkların ortadan kaldırılması için temel gerekçe olarak kabul edilmektedir. Refah devleti anlayışının benimsenmediği ülkelerde sağlık ve eğitim hizmetlerine yeterli düzeyde ulaşamama ve gelir dağılımında adaletsizliklerin ciddi boyutlara ulaşması gibi çeşitli yapısal sorunlar vardır. Bu yapısal sorunlar uzun vadede eğitimsizliğin, sağlıksız bir toplumun ve yoksulluğun derinleşmesine, nesilden nesile aktarılmasına yol açmaktadır.

Bir ülkede yaşayan bireylerin büyük çoğunluğunun eğitim düzeyi yüksekse; bu ülkenin sosyo-ekonomik açıdan geliştiği; gelir dağılımında da adalete yönelik bir gidişat izlediğini söylemek mümkündür. Ancak eğitim düzeyi düşük olan bir ülkede beşerî sermaye zayıf, gelir grupları arası gelir farklılıkları yüksek, fırsat eşitliği yeterli düzeyde olmayan ve işgücü verimliliği sağlanamayan sosyo-ekonomik bir yapı hâkimdir. Buradan hareketle eğitim, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri hakkında fikir sahibi olabilmek açısından önemli bir göstergedir. Aynı şekilde sağlık hizmetlerine rahatlıkla ulaşabilen toplumlar, kişisel faydanın yanında toplumsal fayda da sağlayarak birçok açıdan ülkelere faydalı olabilmektedir. Gelişmemiş ülkelerde ise, sağlık hizmetlerine erişim olanağının bulunmaması ya da sağlık hizmetlerinin zayıf kalması, mikro ve makro ölçüde birçok problemi beraberinde getirebilmektedir.

Günümüzde birçok ülkede en önemli makro ekonomik problemlerden biri olan gelir dağılımında eşitsizlik, refah göstergeleri içerisinde yer alan sağlık ve eğitimden ayrı düşünülemez bir kavramdır. Öyle ki, gelişmemiş bir ülkede refah devleti anlayışının yerleşmemiş olması; yoksul bireylerin zengin bireylere oranla sağlık hizmetlerine erişememesi, çocuklarının eğitimde fırsat eşitliğine sahip olamaması ve elbette kazanılan gelirin sağlığa ve eğitime harcanmak üzere ayrılan payının adaletsiz olmasına sebebiyet vermektedir. Bu durum, bir çeşit kısır döngüye yol açmaktadır. Bu kısır döngünün kırılabilmesi, refah devleti anlayışının ne ölçüde benimsenebildiğine göre farklılık gösterebilmektedir.

Refah devleti anlayışının temelinde, bireylerin tamamının insan onuruna uygun ölçüde yaşayabilmelerinin hak olarak sağlanabilmesi düşüncesi

yatmaktadır. Esasen, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sürdürülebilir olabilmesi için de eğitimde fırsat eşitliği ve sağlık hizmetlerine erişebilirliğin yeterli düzeyde olması gerekmektedir. Refah devletinin altın çağı olarak adlandırılan dönem, refah ekonomisinin hızla geliştiği ve geniş sağlık, eğitim vb. reformların gerçekleştirildiği bir zaman dilimini kapsamakta olup 1980 yılı sonrasında çeşitli açılardan eleştirilere konu olmuştur. Bu eleştirilerin temelinde, küreselleşme ve neo-liberal politikaların önem kazanması yer almaktadır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, refah devletine ilişkin temel kavramlar, refah devletinin doğuşu ve tarihsel gelişimi, refah devletinin sınıflandırılması, görevleri, amaçları ve araçları, anayasal çerçevesi ve küreselleşme ile olan ilişkisi incelenecektir.

İkinci bölümde, gelir dağılımı kavramından, öneminden, gelir dağılımını açıklayan iktisadi ekollerden, teorik çerçevede gelir dağılımı türleri ve birincil-ikincil gelir dağılımından, ölçüm yöntemlerinden, dağılımı etkileyen faktörlerden bahsedilecek olup seçilmiş OECD ülkeleri ve Türkiye’de 1980 yılı sonrası gelir dağılımı analizi yapılacaktır.

Son bölümde ise, seçilmiş OECD ülkelerinde ve Türkiye’de eğitim ve sağlık hizmetleri ile bu hizmetlere yapılan harcamaların yıl bazlı analizi yer almakla birlikte, gelir dağılımına etkisi analiz edilmeye çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVEDE REFAH DEVLETİ

Çalışmanın bu başlığı altında, refah devletine ilişkin temel kavramlardan, refah devletinin doğuşu ve günümüze kadar olan tarihsel gelişiminden, sınıflandırılmasından, anayasal çerçevesinden, küreselleşmeyle olan bağlantısından, amaçlarından, araçlarından ve üstlendiği fonksiyonlardan bahsedilecektir.

1.1. Refah Devletine İlişkin Temel Kavramlar

Refah devleti kavramı, tarih boyunca birçok ülkede kendine yer bulan ve çeşitli amaçlar doğrultusunda refahı maksimize etmeyi amaçlayan bir kavram olup günümüzde hâlâ anlam ve önemini korumaktadır. Bu kavramın daha derinlerine inildiğinde, zamanında filozofların ilgisini çeken ve **siyaset felsefesi** olarak adlandırılan hükümet, haklar, hukuk, özgürlük gibi kavramları da beraberinde getiren devlet kavramına ulaşılmaktadır. Öyle ki, antik çağın ünlü filozoflarından Platon, Aristoteles ve Cicero; orta çağda Farabi; modern çağda ise, Niccolò Machiavelli, John Locke ve Jean-Jacques Rousseau gibi düşünürlerin fikirleri benimsenerek devlet kavramı günümüze kadar birçok kez değişime uğramıştır. Refah kavramı ise, toplumsal refahla birlikte kişisel refahı sosyal, siyasi ve ekonomik açıdan kapsayan bir terim olmakla birlikte, **refah ekonomisi** disiplini altında incelenen bir olgudur.

Refah devleti olgusu, tarihsel süreçte devlet ve refaha yönelik yapılan tanımlamaların bir bileşimi olarak geliştiği için, bu başlıkta öncelikle devlet, refah ve refah devleti kavramlarına yer verilecektir.

1.1.1. Devlet Kavramı

Devlet kavramı, en genel tabiriyle geçmişten günümüze temel olarak, toplumu oluşturan bireylerin bir arada düzen ve güven içerisinde yaşayabilmesi amacıyla oluşturulmuş bir kurumdur. Sözlük anlamına göre (Türk Dil Kurumu [TDK], <https://sozluk.gov.tr/>) ise, toprak bütünlüğüne bağlı olup siyasal bakımdan

teşkilatlanmış ulus veya uluslar topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık olarak adlandırılmaktadır.

Tarihsel açıdan bakıldığında, **devlet neden vardır** sorusu, antik çağın filozoflarından başta Platon ve Aristo olmak üzere, birçok filozofun üzerinde durduğu ve tartıştığı bir kavram olmuştur. Örneğin, Platon’a göre devlet, bir arada yaşama zorunluluğu sebebiyle oluşmuştur (Özdemir, 2007: 26). Yine Platon’un Cumhuriyet adlı eserinde bahsedilen **ideal devlet** kavramında, toplumda üç farklı sınıf mevcut olup en alttaki sınıfta işçi ve zanaatkarlar, orta sınıfta asker, polis gibi kamu görevlileri ve en üst sınıfta da kral vardır. Platon’a göre ideal devlette kral, halkı açısından en iyisinin ne olduğunu bilmekte ve ona göre yönetmektedir. Aristo’ya göre ise devlet, doğal bir oluşumdan ibarettir (Özdemir, 2007: 26). Halk ve devlet arasında herhangi bir fark yoktur. Çünkü Aristo, en iyi devlet yönetme biçiminin etkin yasalar ve iyi politikacılar aracılığıyla oluşturulan anayasa olduğunu savunmuştur.

Devletin varlık sebepleri üzerine birçok yaklaşımdan bahsedilebilir. Bunlardan bir kısmı, devletin varoluş sebebinin, halkı dış saldırılardan koruma amacından hareketle, askeri güce sahip olan bireylerin veya grupların mutlak iktisadi ve siyasi bir erk hâline geldiğini savunurken; bazıları ise, devletin birtakım ortak ihtiyaçlardan doğduğu ve zaman içerisinde farklı şekillere büründüğünü savunmaktadır (Kirmanoğlu, 2017: 18). Günümüzde devlet kavramını ise, Platon ve Aristo’nun savunduğu argümanların bir bileşimi olarak açıklamak mümkündür.

1.1.2. Refah ve Refah Devleti Kavramı

Sözlük anlamı **gönenç** (TDK) olarak ifade edilen, **bolluk ve rahat içinde yaşama** manasında kullanılan, ingilizcede “*welfare*” olarak ifade edilen ve dilimize Arapçadan geçen refah kavramı, günümüzde genellikle kişilerin veya ülkelerin zenginliğini ifade etmekte kullanılmaktadır.

Bir tanıma göre refah, bireyin satın alma gücü ile yaşam kalitesi arasında ilişki kurarken, başka bir tanımda üç farklı anlamda kullanıldığından bahsedilir: Bireysel refahı ifade eden **fayda**, bireylere yaşam boyu sunulan hizmetler ve son olarak ABD’de kullanımı yaygın olan yoksullara yönelik mali yardımlar (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 15). Refah kavramının iktisadi mutluluğu temsil ettiğini

(Çelebi, 2003: 107) veya tamamen bireysel bir olgu olup tatmin olma noktasını ifade ettiğini savunan (Akalin, 1986: 45) görüşler de mevcuttur. Gough’a göre ise, refah kavramı **iyi olanı başarmaktır** (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 15). Mutlak bir tanımı ve kriteri olmaması sebebiyle refah kavramının subjektif olduğunu söylemek mümkündür. Ancak tanımlamalardan hareketle refah kavramı, temel olarak mikro ve makro düzeyde yaşam standardını iyileştirme çerçevesi üzerine kurulmuş bir olgudur.

Refah devleti (*welfare state*) kavramı, bir görüşe göre (Durdu, 2009: 42) ilk olarak İkinci Cumhuriyet döneminde¹, devlet müdahalesinin genişlemesi ile aşırı bireyciliğe aynı derecede karşıt olan liberallerce ortaya atılmışken, bir başka görüşe göre, ilk olarak İngiltere’de, 1941 yılında Başpsikopos William Temple’ın “*Citizen and Churchman*” (Vatandaş ve Rahip) adlı eserinde Nazi Almanyası’nın otoriter devleti ile müttefik devletler arasındaki ayrımı vurgulamak amacıyla (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 16) geçtiğini söyleyenler mevcuttur. Literatürde yaygın şekilde kullanımı ise, 1942 yılında hazırlanmış olan Beveridge Raporu’yla² başlamıştır (Özdemir, 2007: 16).

Tarihte birçok devlette görülmüş olan bu kavram, modern refah devleti olarak ise, İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerinde ortaya çıkmıştır (Kirmanoğlu, 2017: 23). Modern anlamda refah devleti kavramının ortaya atılış sebebini, savaş zamanı ülke içerisindeki disiplini koruma içgüdüğü olarak değerlendirmek mümkündür. Günümüzde kullanılan refah devleti kavramı ise, 1929 Büyük Buhran’ından sonra ortaya çıkan keynesyen ekolle birlikte anlam kazanmıştır.

Refah devleti kavramı, kamu kaynaklarının finansmanı sonrası çeşitli sosyal harcamalar aracılığıyla halkın refah seviyesini yükseltmeyi amaç edinen bir devlet tipidir (Kirmanoğlu, 2017: 23). Briggs’e göre (1999: 2) piyasa güçlerini yönlendirebilmek amacıyla yönetim ve siyasetin etkin biçimde kullanıldığı bir örgüt olarak tanımlanan refah devleti, toplum üzerinde üç alanda etkilidir; minimum düzeyde gelir garantisi (zenginden daha fazla vergi alınması ve yoksulun kazancının belirlenen bir ücretin altına inmemesi), belirli düzeyde

¹ Fransa’nın 2. Cumhuriyet Dönemi olarak bilinen 1848 tarihli bu dönemde, özgürlük ve devrim hareketleri sonucu mevcut hükümet düşmüş, halka seçim hakkı verilerek ölüm cezaları ve esir ticareti yasaklanmıştır. Yine bu dönemde yeni bir Anayasa oluşturularak “sosyal hukuk” kavramına yer verilmiştir.

² Beveridge Raporu’nda temel olarak yoksulluğu önleme, işsizliği azaltma ve ulusal bir sağlık sistemi kurma amaçları yer almaktadır.

güvence sağlama (yaşlılık, işsizlik vb. hallerde destek verme) ve tüm bireylere herhangi bir ayırım olmaksızın iyi bir yaşam standardı sağlama.

Bir başka tanıma göre refah devleti, adil gelir dağılımını hedefleyen, korunmaya ve yardıma ihtiyacı olan kesimi gözetken, eğitim ve sağlık gibi temel göstergelerin iyileştirilmesine yönelik politikalar oluşturan ve uygulayan çağdaş bir anlayış olarak kabul edilmektedir (Serter, 1994: 33). Seyidoğlu'na göre (1999: 497) ise, bireyin yaşamının her yönünde var olan, ekonomik ve sosyal alanlardaki olanaklardan yararlanma hususunda bireye eşit fırsat sunan bir devlet türüdür. Bir başka tanıma göre refah devleti, kapitalist toplumda yaşanan birtakım ekonomik sıkıntıların giderilmesi amacıyla aktif rol üstlenen ve halkın yaşam standardını iyileştirme görevine sahip bir sınıflar üstü devlettir (Seyyar, 2008: 359-360).

Literatürde ise, genel olarak sosyal devlet anlayışının kurumsal düzenlemeler çerçevesinde en ileri safhası olarak kabul edilmektedir (Gül, 2006: 2). Gough ise refah devletini, kapitalist toplumlarda çalışmayanların korunması amacıyla kamu gücünün devreye girmesi şeklinde yorumlamaktadır (Durdu, 2009: 41).

Özetle, refah devleti olgusu her bireyin yaşam standardı eşit şartlarda başlamadığı gerekçesi (örneğin, dil, din, ırk, doğum yeri, ebeveynlerin eğitim ve kültür düzeyi, ekonomik durum vb.) ve bireylerin birtakım çevresel faktörlere (örneğin, işsizlik, yoksulluk vb.) müdahale edememeleri doğrultusunda dengeyi bulmaya çalışmaktadır.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, refah devleti kavramıyla sık sık birlikte anılan sosyal devlet (*social state*) veya sosyal refah devleti (*social welfare state*) kavramı literatürde aynı olguyu temsil etmekle birlikte (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 16), bazı görüşlere göre sosyal devlet kavramı refah devleti kapsamında yer almakta, sosyal devlet niteliğine sahip her yapılanmaya refah devletidir demenin yanıltıcı olacağından bahsedilmektedir (Eser v.dğr., 2011: 203). Çünkü sosyal devletin sınırları, toplumda dezavantaja sahip olan sınıfı korumak ve onların haklarını gözetmek gibi birtakım amaçlar doğrultusunda sosyal alana müdahaleyi gerektiren çerçevede çizilmişken; refah devletinin sınırları, toplumsal refahı artırma gerekçesiyle güçlü politikalar uygulayabilen, sürdürebilen ve sosyal devleti kapsayacak ölçüde geniş olan bir devleti ifade etmektedir. Türkiye'de ise, her üç kavram da kullanılmakta ancak, çalışmanın bütünlüğü açısından sadece refah devleti kavramı kullanılmaktadır.

1.2. Refah Devletinin Doğuşu ve Tarihsel Gelişimi

Refah devletinin doğuşunu ve tarihsel gelişimini, sistematik olarak dört bölüme ayırmak mümkündür:

1. Sanayi Devrimi Öncesi Dönem (1880 Yılı Öncesi)
2. Sanayileşme Dönemi (1880 – 1945 Yılları)
3. 1945 – 1975 Dönemi (Altın Çağ)
4. 1975 Sonrası Dönem

1.2.1. Sanayi Devrimi Öncesi Dönem (1880 Yılı Öncesi)

Sistematik olarak ilk kez İngiltere’de uygulanan sosyal yardımların (Akyüz, 2008: 59) öncesinde, toplumda oluşan problemlerin çözümü için hasta evleri, manastırlar gibi çeşitli yardım kuruluşları bulunmaktaydı (Bayraktar, 2012: 253). Hiyerarşinin egemen olduğu, asil sınıfın alt tabakayı yoksul olarak kabul ettiği bu dönemde, Kara Ölüm (veba) hastalığının ortaya çıkışı ve akabinde yaşanan işgücü kıtlığı sebebiyle, halkın isyan etmesi endişesi, devletin 1351 yılında **İşçi Kanunu**, 1388 yılında ise **Yoksullara Yardım Yasası** (*The 1388 Poor Relief Act*) çıkartmasını gerekli kılmış olup sorunlar önlenmeye çalışılmış, 1576 yılı **Yoksullara Yardım Yasası** ise, yoksul kesimi iş sahibi yapma amacı taşımıştır (Bayraktar, 2012: 253). İngiltere’nin uyguladığı olduğu Yoksulluk Yasalarının temel özelliği, işsizlik çekenlere, ailevi sıkıntılar yaşayanlara ve hastalık vb. durumlarda kalanlara yardım edebilmek ve yoksulları koruyucu bir tutum sergileyerek yerel bir örgütlenme niteliğinde olmasıdır (Kurşun ve Rakıcı, 2016: 137).

Yardım kuruluşlarının zamanla yetersizleşmesi ve yoksulluk sorununun artması neticesinde, 1576 ve 1589 **Yoksullara Yardım Yasaları** temelinde, 1601 tarihli **Yoksullara Yardım Yasası** (*The 1601 Poor Relief Act*) çıkarılmış ve böylece yoksullara, çalışamayacak olan (örneğin hasta, sakat veya yaşlı) bireylere yardım; çalışabilir konumda olup çalışmayan kesime ise ceza (örneğin çalışmayanların hapsedilmesi, dilencilik yasaklanması vb.) öngörülmüştür (Akyüz, 2008: 59).

Yasaların yerelliği neticesinde bölgeler arası farklılıkların oluşumu başta sorun oluştursa da, 1782 yılı **Gilbert Yasası**³ (*Gilbert Act*) çıkarılarak, bölgeler kendi aralarında birlik olabilmeyi başarmıştır. Ayrıca bu yasa, yoksul kesime nakdi yardımı yasaklayarak çalışmayı teşvik etmiştir (Akyüz, 2008: 60). 1834 yılında çıkarılan **Yoksul Yasalarını Islah Etme Yasası** (*The Poor Law Amendment Act*) ise, yoksul kesimi **özgür ücretli emekçi** hâline getirmek üzere ortaya çıkmıştır (Akyüz, 2008: 63). İngiltere'deki bu gelişmeler, zamanla diğer Batı ülkelerine de örnek olmuştur. Özellikle Batı Avrupa ülkeleri ve Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyal yardım programları geliştirilmiş, Prusya'da ise, ilk kez yoksullara yönelik yardım programları uygulanmaya başlanmıştır (Gül, 2006: 145). Sanayi devriminin kapıda olması ve artan nüfusla birlikte çıkarılmış olan yoksulluk yasaları mevcut düzene ayak uyduramamış ve zamanla etkinliğini yitirerek sosyal bir krize davetiye çıkarmıştır (Bayraktar, 2012: 253-254).

1.2.2. Sanayileşme Dönemi (1880 – 1945 Yılları)

Sanayi Devrimi, 18. yüzyılda İngiltere'de ortaya çıkan, yaşamın her alanında etkisini gösteren, başta dokumacılık olmak üzere üretimde makineleşmeye geçişin ve böylelikle birçok yeni iş alanının doğmasında büyük rol oynayan bir dönemdir. 1880 yılı öncesi dönemde uygulanan yasalar kısa dönemde her ne kadar verimli olabilmişse de, 19. yüzyılda tüm dünyayı etkisine alan ve milliyetçilik, özgürlük, demokrasi gibi kavramların öne çıktığı bu dönem, başta ekonomik, toplumsal ve ideolojik açıdan daha önce görülmemiş bir değişime kucak açmıştır. Sanayileşmenin etkilerinden biri olan kentlere göç dalgası, yerel sosyal yardım kuruluşlarını daha da yetersiz bırakarak yeni kurumların oluşmasına aracılık etmiştir (Kurşun ve Rakıcı, 2016: 138).

İngiltere'deki gelişmelere karşın, Almanya'da Bismarck'a kadar ilerleme kaydedilemediği gibi yoksulluk da artmaktaydı. Refah devleti anlayışının, Bismarck tarafından geliştirilmesi ile **Sosyal Sigorta Dönemi** olarak da adlandırılan bu dönemde, ilk olarak çalışanlara yönelik sorunların çözümü amacıyla gerçekleştirilen kamusal müdahalenin yetki alanı daha sonra genişletilerek başta eğitim ve sağlık olmak üzere çalışanların refahını artırma ve

³ Gilbert Yasası, sosyal yardımların yönetimini ve kontrolünü sağlamak için çıkartılmış olup yoksulluk yasalarının daha geniş bir alana yayılabilmesi için yönetim birimlerinin kurulmasını sağlamıştır.

istihdama yönelik sorunları ortadan kaldırma gibi birçok konuya yayılmıştır (Serter, 1994: 3). Hastalık, yaşlılık, iş kazası sigortaları gibi temel reformlar, tüm dünyaya refah devleti anlayışı açısından örnek teşkil etmiştir.

1929 Büyük Buhranı'na kadar olan süreçte **bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler** (*laissez faire, laissez passer*) görüşü hâkim olduğu için, devletin ekonomiye müdahalesi minimum düzeyde olmakla birlikte, Fransa, Almanya, İtalya ve İngiltere gibi sanayileşmiş ülkelerin kamu harcamalarının milli gelire oranı (ortalaması) %10 seviyelerindeyken, Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönem içerisinde kamu harcamaları önemli ölçüde artmıştır (Ergen ve Yavuz, 2018: 2). Bu artış, refah harcamalarındaki artış olarak nitelendirilmektedir (Bayraktar, 2012: 254).

Savaşların sonucunda yaşanan ekonomik ve sosyal sıkıntıların beraberinde 1929 Büyük Buhranı'nın yaşanması, liberalizmin sorgulanmasına sebep olarak devletin aktif müdahalesinin gerekliliğini kanıtlamış olup sosyal liberalizme ve Keynesyen refah devleti anlayışına kapılarını açmıştır (Gül, 2006: 4). Bırakınız yapsınlar anlayışı terk edilerek karma modeli benimseyen ve bireysel refah ile özgürlüğü esas alan sosyal liberalizm, fırsat eşitliğini ve devletin müdahalesinin gerekliliğini vurgulamakta;

Keynesyen refah devleti anlayışı ise, yoksulluğun giderilmesini devletin görev ve yetki alanında kabul ederek bireylere hak ve özgürlükler tanımıştır (Gül, 2006: 4-5). Özetle, refah devletinin doğuşu ve gelişiminin ilk safhalarını ortaya koyan bu dönemde, Keynesyen ekol değer kazanarak bireylerin refahı esas alınmıştır.

1.2.3. 1945 – 1975 Dönemi (Altın Çağ)

Refah devleti anlayışının yükselişte olduğu ve **altın çağ** olarak kabul edilen bu dönem, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan, özellikle ekonomik çöküşler neticesinde yoksulluğun giderek arttığı ve liberalizmin ağır ölçüde eleştirilerek terkedilmesiyle başlamıştır. Sanayileşmiş ülkelerin, sosyal refah amacına yönelik prensipleri benimsemek ve uygulayabilmek adına oluşturdukları **Refah Devleti Sözleşmesi** (*Welfare State Agreement*) ve 1947 İtalya Anayasası, 1949 Almanya Anayasası ile 1958 Fransa Anayasası'nın, ekonomik yaşamın adil olması ve herkesi kapsayacak şekilde düzenlenmesi düşüncesini benimsemesi,

refah devletinin altın çağında olduğunun bir kanıtı niteliğindedir (Kurşun ve Rakıcı, 2016: 138-139). Bir diğer görüşe göre, refah devletinin benimsenme nedenlerinden biri de Sovyetler Birliği'nin gelir eşitliği politikası izlemesi ve sosyal harcamalara ağırlık vermesi sonucu ABD ve Avrupa ülkelerinin de bu yoldan ilerlemesidir (Kaymaz, 2018: 119).

Refah devleti anlayışının yükselmesinde etkili olan diğer önemli aktörler ise, birtakım uluslararası kuruluşlar ve belgelerdir, bunlardan bazıları: 1944 tarihli **Philadelphia Bildirgesi**⁴, 1948 tarihli **İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi**⁵, **Avrupa Sosyal Güvenlik Sözleşmesi**⁶ vb (Özdemir, 2007: 199-200). Bu uluslararası belgeler, yükselmekte olan refah devleti anlayışının benimsenmesini hızlandırmış ve işlevselliğini daha da arttırmıştır. Keynesyen ekolün etkili olduğu refah devletinin altın çağında, refahın sağlanabilmesi için devletin işlevleri şu şekilde sıralanabilir (Gül, 2006: 150): Yoksullara ve bakıma ihtiyacı olanlara doğrudan devlet yardımları, eğitim ve sağlığın devletin müdahale ettiği refah anlayışına dahil olması, istihdamın devlet tarafından sağlanması, enerji, ulaşım, altyapı vb. sanayi kollarının millileştirilmesi, gelir dağılımındaki adaletsizliği önlemek amacıyla adil bir vergilendirmenin olması, sosyal sigorta sisteminin tüm bireylere sunulması, azınlık gruplara pozitif ayrımcılığın devlet tarafından uygulanmasıdır.

1.2.4. 1975 Sonrası Dönem

Keynesyen refah devleti anlayışının bunalımı veya krizi olarak da bilinen bu dönemde, birçok sanayileşmiş ülkede yaşanan yüksek enflasyon, petrol şokları ve stagflasyon, artan kamu harcamaları ve ekonomik büyümede durgunluk yaşanması, küreselleşme, istihdam ve sosyal yapı, teknolojik ve demografik değişimler, Bretton Woods sisteminin çökmesi gibi olaylar baş göstermiş ve yeni liberaller (*yeni sağ*) tam rekabet koşulları altında piyasaya müdahale karşıtlığını

⁴ Bu bildirgenin temelinde, emeğin bir mal olarak görülmemesi gerektiği, yoksulluğun herkes için bir tehlike unsuru olduğu ve korunma ihtiyacı duyan herkese asgari yaşam koşullarını sağlayacak ücretler verilmesi gerekliliği yer almaktadır.

⁵ Bu bildirgede herkesin eşit iş karşılığında eşit ücret hakkının olduğundan; gıda, giyim, tıbbi bakım ve barınma gibi refahı temin edecek bir hayat seviyesi hakkına sahip olduğundan söz edilmiştir.

⁶ Bu sözleşmede, analık, hastalık, ölüm ve işsizlik gibi durumlar için işverenlerce yardımlarda bulunulması gerektiğinden bahsedilmiştir.

ve bireyin negatif hak ve özgürlüğünün⁷ egemen olması gerekliliğini ortaya atmışlardır (Gül, 2006: 36).

Özellikle 1970’lerde yaşanan kriz neticesinde, devletlerin başka ekonomik politika arayışlarına yönelmesi, serbest piyasa ekonomisinin güçlenerek ekonomiye müdahale eden devlet anlayışının zayıflamasına yol açmıştır. Ayrıca yeni liberallerin refah devleti için öngördüğü bir diğer konu, politikacıların, yöneticilerin ve bürokratların kişisel çıkarlarını maksimize etmek amacıyla bireysel faydayı baz almalarıdır. Yeni muhafazakar yaklaşım olarak da ifade edilen bu görüşe göre, bürokrasi gereğinden ve halledebileceğinden daha fazla yük alarak bunalıma sürüklenmiştir (Gül, 2006: 167). Literatürde **kamu tercihi** (*public choice*) olarak geçen bu teori, 1950’li yıllarda yeni liberal yaklaşımın cevap veremediği birtakım sorunlara çözüm bulmak amacıyla ortaya çıkmıştır (Kızılboğa, 2012: 92). Yeni liberallerin savunduğu **piyasa başarısızlığı teorisine** karşılık **devlet başarısızlığı teorisini** geliştiren kamu tercihi teorisyenleri, bürokrasiye duydukları güvensizlik neticesinde devletin vergileme ve harcama gücüne anayasal bir sınırlama önermiştir (Gül, 2006: 42).

Şikago Okulu (*Chicago School*)’nun önde gelen isimlerinden Milton Friedman’a göre ise, piyasa sistemi içerisinde bireysel özgürlük oldukça önemli bir yere sahiptir ancak, mutlak özgürlüğün mümkün olmayacağı gerekçesiyle devlete hakem olması kaydıyla ihtiyaç duyulmaktadır (Gül, 2006: 57). Friedman’ın devlete görev olarak biçtiği bir diğer husus, yardıma muhtaç olan kesime yapılacak müdahalenin, herhangi bir sınıfsallık belirtmeden tamamen bireysel nitelikte olmasıdır (Gül, 2006: 59).

Yeni liberallerin, Keynesyen refah devletinin terk edilip piyasa temelli bir anlayışı savunmaları, Norman Barry’nin Keynesyen refah devletini sosyalist değil, kapitalist bulması ve marksist anlayışın refah devletini kapitalist devletin bir parçası olarak görmesi sonucu, 1980’lerde yeni liberal bir refah devleti anlayışı ortaya çıkmıştır (Gül, 2006: 198).

Ekonomideki değişimlerle birlikte, İngiltere’de başbakan Thatcher (*Thatcherizm*) ve ABD’de başkan Reagan’ın (*Reaganizm*) iktidara gelmesiyle birlikte hız kazanan **yeni sağ anlayışı**, devletin minimize edilmesini esas almıştır. Ayrıca, küreselleşme kavramı ön plana çıkarak sunulan kamusal hizmetler

⁷ Negatif hak ve özgürlükler, temel olarak başkalarının otoritelerine maruz kalınmadan bireylerin özgür olması gerektiğini ifade etmektedir.

azaltılmış ve piyasanın hâkimiyetine ağırlık verilmiştir (Eser v.dğr., 2011: 209). Yeni liberallerin devleti problemin kendisi olarak görmesi neticesinde devlet, sosyal refah programlarını gerekli ölçüde yerine getirememiş ve bu durum eğitim, sağlık ve sosyal yardım gibi alanları piyasaya açarak hizmet sunumunda kâr amacı güdülmesine olanak vermiş ve devlet müdahalesinin sınırlı tutulması sebebiyle özel sektörün payını genişletmiştir. Bu sebeplerle, küreselleşme sürecinin yoksulluğu arttırarak gelir dağılımında bozulmalara yol açtığı düşünülmektedir (Aktan ve Vural, 2002: 29).

Refah sıralaması, çeşitli göstergeler aracılığıyla ifade edilebilir. Legatum Refah Endeksi'ne göre, ekonomi göstergesi dört temel alandaki performansı ölçmektedir. Bunlar; makroekonomik politikalar, ekonomik beklentiler, ekonomik büyüme temeli ve finans sektörü verimliliğidir.

Eğitim göstergesi, kızlar ve erkeklerin eğitime eşit oranda erişebilme seviyelerini ölçmekte; sağlık göstergesi ise, ülkelerin hastalıklara karşı yaptıkları aşılama oranları, sağlık harcamaları, sağlık konusunda toplumun memnuniyeti hatta su ve hava kalitesi gibi çevresel faktörleri de içermektedir. Son olarak kişisel özgürlük göstergesi, bireylerin seçim, ifade, inanç ve hareket özgürlüklerini kapsamakla birlikte kişi başına düşen GSYİH'ya karşı, bireylerin memnuniyetlerini değerlendirmektedir.

Çalışmanın konusu itibariyle, ekonomi, eğitim, sağlık ve kişisel özgürlük endekslerine yer verilmiştir. Hem ekonomik hem de sosyal refahı yansıtan ve ülke vatandaşlarının gelişimini teşvik konusunda ülkeleri çeşitli ölçütlerde değerlendiren bu endekse göre, 2020 yılı için seçilmiş OECD ülkelerinin refah sıralamaları Tablo 1.1.'de yer almaktadır.

Tablo 1.1. Seçilmiş OECD ülkelerinde refah sıralaması

Yıllar	Refah Sıralaması	Ülkeler	Ekonomi	Eğitim	Sağlık	Kişisel Özgürlük
2010	2	Danimarka	4	5	17	6
2020	1		8	3	6	2
2010	3	Norveç	1	4	4	2
2020	2		9	8	7	1
2010	1	İsveç	7	10	9	5
2020	4		7	16	9	3
2010	5	Finlandiya	9	3	10	12
2020	5		20	5	21	4
2010	6	Hollanda	3	13	13	13
2020	6		5	7	15	5
2010	8	Almanya	13	25	6	14
2020	8		4	27	17	11
2010	15	Birleşik Krallık ⁸	18	22	20	15
2020	13		16	17	25	19
2010	11	Kanada	5	12	11	1
2020	14		25	6	33	7
2010	14	Avustralya	8	2	15	4
2020	16		32	11	19	16
2010	18	ABD	14	9	1	9
2020	18		17	20	59	22
2010	21	Japonya	11	24	5	42
2020	19		27	9	2	31
2010	19	Belçika	16	18	12	10
2020	23		29	18	24	18
2010	20	Fransa	19	14	7	17
2020	22		28	29	20	23
2010	25	İspanya	33	11	25	18
2020	24		44	26	12	15
2010	28	Portekiz	40	20	27	24
2020	27		47	40	29	13
2010	30	İtalya	29	19	18	27
2020	31		51	35	10	24
2010	34	Polonya	37	26	32	32
2020	36		38	32	40	55
2010	41	Yunanistan	41	21	22	86
2020	41		87	39	37	44
2010	60	Meksika	31	69	54	72
2020	68		40	72	55	64
2010	73	Türkiye	69	82	57	95
2020	94		70	89	70	154

Kaynak: 2010 Legatum Prosperity Index, 2020 Legatum Prosperity Index, Legatum Institute. <https://www.prosperity.com/>. (E.T: 07.03.2021)

⁸ Birleşik Krallık; İngiltere, Galler, Kuzey İrlanda ve İskoçya olmak üzere toplamda 4 ülkeden oluşmakta olup diğer adı Büyük Britanya veya Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı'dır.

Buna göre, ilk üç sırada Danimarka, Norveç ve İsveç yer almaktadır. Türkiye ise, 2010 yılıyla karşılaştırıldığında 21 sıra geriye giderek 94. olmuştur. 2020 yılı için ekonomi alanında Almanya ve Hollanda; eğitim alanında Danimarka ve Finlandiya; sağlık alanında Japonya ve Danimarka; kişisel özgürlük alanında ise Norveç ve Danimarka önde gelen ülkelerdendir. Türkiye ise, 2010 yılına oranla ilgili göstergelerin tamamında gerileme yaşamıştır.

1.3. Refah Devletinin Sınıflandırılması

Refah devleti, her ülkenin kendi kültürü, ekonomisi, politik ve tarihi yapısı gibi özellikleriyle birtakım farklılıklar gösterebilmektedir. Bu farklılıklar, refah devletinin mutlak bir sınıflandırmaya tabi tutulamaması anlamına gelmekle birlikte, çok sayıda sınıflandırmanın ortaya çıkmasını gerektirmiştir. Bu başlık altında, literatürde yer alan çeşitli sınıflandırmalar incelenecektir.

1.3.1. Harold L. Wilensky – Charles N. Lebeaux’un Sınıflandırması

Refah devletine dair literatürde birçok sınıflandırma mevcuttur. Bunlardan ilki olarak kabul edilen, Wilensky ve Lebeaux’un 1958 yılında yapmış oldukları **kalıntı** (*residual*) ve **kurumsal** (*institutional*) sınıflandırmada, kalıntı görüşü devletin, piyasa ve aile eğer kendi refahlarını kendileri sağlayamazsa devreye girmesini; kurumsal görüş ise, refahı doğrudan devletin sağlaması gerektiğini önermektedir (Toprak, 2015: 155).

1.3.2. Richard Titmuss’un Sınıflandırması

Richard Titmuss’un 1974 yılında ortaya koyduğu çalışmaya göre, refah devletinde üç model yer almaktadır: **kalıntı refah modeli** (*residual welfare*), **endüstriyel başarı-performans modeli** (*industrial achievement-performance*) ve **kurumsal-yeniden bölüşümcü model** (*institutional redistributive*) (Özdemir, 2010: 235). Kalıntı refah modeli, devletin yoksul kesime temel yardımlarda bulunmasını ve müdahalesinin minimal olmasını esas almakta, endüstriyel başarı-performans modeli ise, bireylerin refah hizmetlerinden faydalanabilmeleri için aktif olarak çalışıyor olmaları gerekliliğini baz almakta, kurumsal-yeniden bölüşümcü modelde ise devlet, bireylere kamu hizmetleri sağlamalı ve yeniden dağıtım (*re-distribution*) politikaları uygulamalıdır (Özdemir, 2007: 127-128).

1.3.3. Stephan Leibfried'in Sınıflandırması

Leibfried'in 1992 yılında yaptığı tam gelişmemiş (*rudimentary*) refah devleti modelinde; Yunanistan, Portekiz, İspanya, İtalya ve bir noktada da İrlanda'yı kapsayan, Güney Avrupa refah rejimi veya Latin Kuşağı Modeli de denilen, tam anlamıyla gelişme sağlayamayan ülkeler yer almaktadır (Kol, 2014: 19). Leibfried, Avrupa Topluluğu ülkeleri içinde dört çeşit sosyal politika rejimi ayrımı yapmaktadır: İskandinav refah devletleri, Bismarck ülkeleri, Anglo-Sakson ülkeleri ve Güney Avrupa ülkeleri (Kol, 2014: 19).

1.3.4. Jane Lewis'in Sınıflandırması

Jane Lewis refah devletlerini, cinsiyete dayalı olarak **ekmeğini kazanan erkek modeli** üzerinden açıklamış ve benzer özelliklere sahip ülkelerin sosyal politikalarının **ekmek kazanan erkek** ve **ev işleri yapan kadın** ayrımı (Özdemir, 2010: 237) çerçevesinde oluştuğunu ifade etmiştir. Buna göre, Lewis'in ekmek kazanan erkek sınıflandırması kendi içerisinde üçe ayrılmaktadır: **güçlü, ılımlı, zayıf**. Örneğin, İngiltere güçlü ekmeğini kazanan erkek rejimine örnek teşkil ederken, Fransa'da ılımlı ekmeğini kazanan erkek rejimi, İsveç'te ise, zayıf ekmeğini kazanan erkek rejimi söz konusudur (Özdemir, 2010: 237).

1.3.5. Gosta Esping-Andersen'in Sınıflandırması

Literatürde yer alan en yaygın sınıflandırma, refah devleti teorisyenlerinden Esping-Andersen'a aittir. Buna göre, devletler üç farklı refah rejimi modeline ayrılır (Yıldırım ve Şahin, 2019: 2529): Liberal Refah Rejimi (Piyasa Merkezli), Muhafazakar Refah Rejimi (Kıta Avrupası) ve Sosyal Demokrat Refah Rejimi (İskandinav).

1.3.5.1. Liberal Refah Rejimi

Anglo-Sakson veya Anglo-Amerikan model olarak da adlandırılan liberal refah rejimi modelinde esas olan bireysel özgürlük olup bireyin emeği bir meta olarak görülmüş, devletin amacı ise bireyin sadece piyasaya girişini sağlayacak kadar müdahale etmesi olmuştur (Kirmanoğlu, 2017: 24). Liberal refah devleti rejimine sahip ülkelerde, daha az harcama kalemi ve buna bağlı olarak daha az

harcama eğilimi söz konusu olup Kanada, ABD ve Avustralya bu modele örnek verilebilir (Özdemir, 2007: 134). Halk, piyasada kendi refahını kendi arar ve sorunlarla kendi başa çıkmaya çalışır. Ayrıca, piyasa başarısızlıklarından devlet sorumlu tutulamaz. Her yol tükendikten sonra hâlâ birtakım sorunlar çözüme ulaştırılamadıysa, ancak o zaman devlete başvurulabilir (Yıldırım ve Şahin, 2019: 2531). Devlet son çare olduğu için, örneğin eğer bir gelir transferi yapılacaksa, temel sosyal politikalar düşük düzeyde tutulduğu için öncelikle gelir testi yapılması gerekmektedir. Bu sebeple, liberal ülkelerde, sosyal adaletsizlikle yoksulluk olgusu temel sorunlarından kabul edilir (Yıldırım ve Şahin, 2019: 2532).

1.3.5.2. Muhafazakar Refah Rejimi

Almanya, Fransa, Avusturya, Belçika ve İtalya gibi ülkelerde görülen bu modelde, hiyerarşik düzene dayalı bir refah devleti anlayışı söz konusudur. Bu ülkelerde, kilise veya dini kurumların yeri önemlidir, muhafazakar bir bakış açısı söz konusudur. Ayrıca sosyal harcamalar, liberal rejime göre daha yüksek, kadın istihdamı düzeyi düşük ve gelir transferleri ise erkek aile reislerinin gelir ihtiyaçlarını karşılamak üzere yeterlidir (Kol, 2014: 18). Devlet, gelir kaybı yaşayanlar için korumacı, telafi edici ve tazmin edici birtakım politikalar üretir ve böylece işgücü piyasasını güvence altına alır. Muhafazakar rejimde, en temel kurum aile olup geliri olan erkeğe yüksek değer verilirken, eş ve anneler işe katılım konusunda yeterli desteği görmemektedir (Yıldırım ve Şahin, 2019: 2534).

1.3.5.3. Sosyal Demokrat Refah Rejimi

Bu rejimin temel ülkesi İsveç olup Norveç, Danimarka, Hollanda ve Finlandiya da modele örnektir. Eşitlik ve adalet kavramları ön planda olup devlet, birey için gerekli olan sosyal ve iktisadi hizmetleri sunmaktadır. Yüksek düzeyde gelir güvencesi ve gelirin yeniden dağıtımı konuları önemli yer tutmakla birlikte, kadınların işgücüne katılım oranı yüksek olup devlet, sosyal politikalardan biri olan istihdamın üzerinde durduğu için, toplam istihdam seviyesi yüksektir. Modeldeki ülkeler, vatandaşların refah ihtiyaçlarının gerek sosyal bağlar gerekse piyasadaki bağımsız olabilmesi yani meta-dışlaşması için çalışırlar (Kirmanoğlu, 2017: 24; Yıldırım ve Şahin, 2019: 2535).

Bu model özetle, sosyal haklara değer veren, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi toplumsal ihtiyaçların meta olmaktan çıkarılmasını öngören (*dekomüdifikasyon*) ve yüksek standartlara sahip bir toplumsal eşitliği hedeflemektedir (Kol, 2014: 18).

Tablo 1.2. Esping-Andersen’in üç tür refah kapitalizmi

Rejim	Liberal	Muhafazakar	Sosyal Demokrat
Önde Gelen Ülkeler	İngiltere, ABD	Almanya	İsveç
Felsefi Temeli	Klasik Liberalizm	Muhafazakar Sosyal Politika	Sosyalizm/Marksizm
Dekomüdifikasyon	Düşük	Orta	Yüksek
Sosyal Haklar	İhtiyaç Temelli	Katkıya Dayalı	Evrensel
Refah Önlemleri	Karma Hizmetler	Transferler	Kamu Hizmetleri
Haklar	Düz Oranlı Ödenekler	Katkıya Dayalı	Yeniden Dağıtıcı
Sosyal Politika Sağlayan Kurumlar	Piyasa	Devlet (Meslekler)	Devlet (Evrensel)

Kaynak: Bernhard Ebbinghaus, Philip Manow (2001). “Introduction: Studying Varieties of Welfare Capitalism”, *Comparing Welfare Capitalism: Social Policy and Political Economy in Europe, Japan and the USA*, London: Routledge. s. 8.; Rebecca A. Van Voorhis (2002). “Different Types of Welfare States? A Methodological Deconstruction of Comparative Research”. *Journal of Sociology and Social Welfare*, Vol.: 29. No: 4. s. 5.

Tablo 1.3. Esping-Andersen’in değişen refah devleti sınıflandırması

1990 Yılında Yapılan Sınıflandırma	1999 Yılında Yapılan Sınıflandırma
Liberal: Amerika, Kanada, İsviçre, Avustralya, Japonya.	Evrensel: Danimarka, Norveç, İsveç, Finlandiya, Hollanda ve (bir dereceye kadar) İngiltere
Muhafazakar: İtalya, Fransa, Avusturya, Almanya, Belçika.	Kalıntı: Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, Amerika ve (bir dereceye kadar) İngiltere.
Sosyal Demokrat: Norveç, İsveç, Danimarka, Finlandiya, Hollanda.	Sosyal Sigorta: Avusturya, Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya.
Sınıflandırılmayan: İrlanda, Yeni Zelanda, İngiltere.	Sınıflandırılmayan: İrlanda, İsviçre.

Kaynak: Gosta Esping-Andersen (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Princeton–N.J.: Princeton University Press. s. 74.; Gosta Esping-Andersen (1999). *Social Foundations of Postindustrial Economies*. New York: Oxford University Press. s. 85–86.

Tablo 1.3’te, Esping Andersen’in 1990 ve 1999 yılı değişen refah devleti sınıflandırması yer almaktadır. Buna göre ilgili yıllardaki refah devleti rejimlerinin başta gelen ülkelerine yer verilmiştir.

1.3.6. Castles ve Mitchell Modeli

Castles ve Mitchell'in 1993 yılında yapmış olduğu bu sınıflandırmanın temel sorusu, sosyal harcamaların, gelirin yeniden dağılımının iyileştirilmesi amacıyla yönelik olarak uygulanan tek çıkış yolu olup olmadığına ilişkindir. Bu model, Esping-Andersen'in çalışmasına dördüncü olarak radikal rejimin eklenmesi gerektiğini öngörerek liberal rejim olarak kabul edilen Avustalya, Yeni Zelanda ve İngiltere gibi ülkelerin düşük harcama ve yüksek yeniden gelir dağıtım düzeyleri ile bir radikal rejim ülkesi olarak görülmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Özdemir, 2007: 153-154).

1.3.7. Siaroff'un Modeli

Siaroff, 1994 yılında yapmış olduğu çalışmada, cinsiyete duyarlı refah devleti rejimlerine ulaşabilmek için refah ve istihdam alanlarında cinsiyet eşitsizlikleri göstergelerini inceleyerek cinsiyete dayalı eşitsizliğin refah politikaları konusunda yetersiz kaldığını ileri sürmüş, ülkeler arası erkek ve kadın refah tercihlerini karşılaştırmıştır. Bunun sonucunda, Esping-Andersen'in sınıflandırmasıyla benzerlik gösteren Protestan Liberal, Protestan Sosyal Demokrat, Genç Kadın Hareketliliği ve İleri Hristiyan Demokrat refah devleti rejimleri ayrımını gerçekleştirmiştir (Kol, 2014: 20).

1.3.8. Ferrera Modeli

1996 yılında yaptığı çalışma ile İskandinav, Anglo-Sakson, Bismarck ve Güney Avrupa ülkeleri ayrımından hareket eden Ferrera, sosyal güvenlik sistemlerinin dört etkenini incelemiştir: Erişim kuralları, yardımların verilmiş şartları, sosyal korumanın finansmanı için yapılan yasal düzenlemeler ve farklı sosyal güvenlik programlarının yönetimi için örgütsel düzenlemeler (Kol, 2014: 20). İskandinav ülkelerinin kapsamı evrensel olup temelinde sosyal koruma hakkı vardır. Anglo-Sakson refah devletlerinde ise, kapsayıcı bir sosyal güvenlik sistemi söz konusu olup sadece sağlık hizmetlerine yönelik evrensel bir risk kavramı mevcuttur. Bismarck ülkelerinde, bireyin işgücü piyasasındaki ve aile içindeki statüsü arasında bir ilişki söz konusu olmakla birlikte nüfusun büyük bir çoğunluğu kendi çalışmaları veya aile bireyleri üstünden sosyal sigorta sistemi

kapsamındadır (Kol, 2014: 20). Son ülke grubunda ise, sağlık hizmetlerinde evrensellik göze çarpmaktadır.

1.4. Refah Devletinin Anayasal Çerçevesi

Refah devleti anlayışının anayasal düzeydeki ilk göstergesi, 1848 tarihli Fransa Anayasası'dır. Bu belgede ilk kez, klasik haklarla birlikte sosyal ve ekonomik haklar da söz konusu olmuş ve sosyal hukuk anlayışı baş göstermiştir. Devlet sonrasında, kişisel ve siyasi hakları tanıyarak sosyal ve ekonomik hakların da gelişimiyle birlikte bazı faaliyetlerde bulunmuştur. Ardından 1919 yılında Almanya'da yürürlüğe giren Weimar Anayasası, refah devletinin gelişimi açısından bir diğer önemli belge niteliğindedir. Bu belge, sağlık, çalışma ve eğitim haklarını güvenceye alarak çalışma şartlarının işçiyle işveren tarafından belirlenmesini ve çalışanların işletmelerdeki komitelerde hizmet verebilmesini sağlamıştır. Bu değişimi, 1947 İtalya Anayasası, 1949 Almanya Anayasası, 1958 Fransa Anayasası ve 1961 ve 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları takip etmiştir.

Türkiye'de, cumhuriyetin ilanından önce 1919-1922 yılları arasında gerçekleşen Kurtuluş Savaşı sürecinde, milli mücadele amacıyla oluşturulan 1921 Anayasası, 24 maddeden oluşan⁹ ve egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu vurgulayan bir anayasadır. Bu sebeple, gerek geniş sosyal ve ekonomik haklara, gerekse sosyal devlet anlayışına yer verilememiştir. 1924 Anayasası'nda ise, dönemin şartları sebebiyle kapsamlı niteliklere sahip bir anayasa hazırlanamamıştır. Bu bağlamda, ülkemizde ekonomik ve sosyal hakların vatandaşın gözündeki bir hak, devletin gözündeki ise bir görev olarak görülmesi, 1961 Anayasası ile başlamış olup 1982 Anayasası'nda geniş ekonomik ve sosyal haklar benimsenmiştir (Özdemir, 2007: 23). Bu durumda, Türkiye Cumhuriyeti'nde 1960'lı yıllardan itibaren anayasal düzeyde sosyal devlet anlayışının var olduğunu söylemek mümkündür.

⁹ 1921 Anayasası, 23 madde ve bir madde-i münferide olmak üzere 24 maddeden oluşmaktadır.

1.5. Refah Devleti ve Küreselleşme

Küreselleşme, birçok alanda geniş boyutlara sahip olduğu için genel geçer bir tanım yapmak mümkün değildir. Ancak, ingilizcede “*globalization*”, türkçede ise globalleşme, evrenselleşme gibi kavramlarla eş anlamlı olan bu ifade, ilk olarak Marshall McLuhan’ın 1960 yılı **Komünikasyonda Patlamalar** adlı eserinde geçmiştir. Küreselleşme rüzgarı, zaman içerisinde literatürde geniş bir yer edinerek refah devletinde de etkilerini göstermiştir.

1970’lerin sonlarında refah devletinin krize girmesinin temel sebeplerinden biri olarak gösterilen küreselleşme, büyük değişim rüzgarlarına yol açarak bu değişime ayak uyduramayanların dışlandığı bir süreç olmuştur. Özellikle kapitalist sistemin refah devleti anlayışını kendisiyle uyumlu hâle getirmeye çalışması, refah devletinin gözden düşmesine sebep olmuştur. Küreselleşme anlayışı, devletin ekonomiye müdahalesini sınırlandırma ve hatta küçültmeyi esas aldığından dolayı kimi iktisatçılara göre refah devleti anlayışı olumsuz etkilenmekte, kimilerine göre ise etkilenmemektedir. İlk görüşe göre, küreselleşme rüzgarı refah devletinin rekabet devletine dönüşümünü başlatmıştır (Özdemir, 2007: 229). Bu sebeple devletin piyasadan çekilmesi ve uluslararası rekabete izin vermesi gerekmektedir. Diğer görüş ise, küreselleşme rüzgarının refah devleti üzerinde ciddi boyutlarda bir olumsuzluğa yol açmadığını ve devletin refah artışına yönelik faaliyetlerini pek değiştirmedığını öne sürmektedir (Özdemir, 2007: 229). Bu görüş ayrılıklarının temel sebebi, küreselleşmenin etkisinin ülkeden ülkeye ve devletten devlete çeşitli farklılıklar göstermesidir.

Küreselleşmenin boyutlarından belki de en mühimi, ekonomi üzerine olanıdır. Ekonomik açıdan küreselleşme ve ulus devletlerinin zayıflamasının sonucu olarak refah devleti anlayışının kan kaybetmesi, özellikle refahın adil biçimde dağılımı hususunda olumsuz etkilere sahiptir (Özdemir, 2009: 75). Son yıllarda daha da güç kazanan IMF (*Uluslararası Para Fonu*), BM (*Birleşmiş Milletler*), Dünya Bankası gibi ulusüstü otoritelerden de anlaşılacağı üzere, ulus-devletin fonksiyonlarında bir aktarma söz konusudur. Ancak yine de bazı ülkelerde ulus-devlet anlayışı kendi içerisinde biraz değişim geçirerek uluslararası arenada kendilerini göstermektedir.

Küreselleşme sürecinin refah devletine bir başka boyuttan etkisi ise, devletlerin artan rekabet sebebiyle sağlık ve eğitim gibi refah arttırıcı sosyal

güvenlik politikalarına yeterli ölçüde önem gösterememeleridir. Bu durum ise, refah devletinin temel amaçlarından olan fırsat eşitliğinin sağlanması ve yoksullukla mücadele amacını olumsuz yönde etkileyerek gelir dağılımındaki adaletsizliklerin artmasına neden olmaktadır.

1.6. Kamu Hizmetlerinin Sağlanmasında Refah Devleti

Refah devleti anlayışı, kendine özgü birtakım temel amaç ve araçlara sahiptir. Bu başlık altında, refah devletinin kamu hizmetlerini sağlama açısından yoksullukla mücadele, fırsat eşitliğinin sağlanması, gelir dağılımında adalet, iktisadî istikrar ile ekonomik büyüme ve kalkınmaya yer verilmekte olup bu hizmetlere yönelik araçlar için ise kamu harcamaları, vergi politikaları, Kamu İktisadî Teşebbüsleri ve devletleştirme politikaları ile sosyal güvenlik politikaları incelenecektir.

1.6.1. Refah Devletinin Amaçları

Refah devleti, temel olarak kapitalizmin devamlılığını sağlayan, toplumda dezavantajlı kesime yönelik iyileştirmelerde bulunan ve eşitlikçiliği savunan bir anlayıştır. Müdahaleci ve girişimci bir görüşü savunan refah devleti, kendine özgü politikalara sahiptir. Refah devletinin amaçları ise, beş temel başlıkta incelenebilir.

1.6.1.1. Yoksullukla Mücadele Amacı

Yoksulluk, sözlükte **sefalet, fakir olmak** anlamlarına gelmekle birlikte, genel olarak yaşamak için temel ihtiyaçları karşılayacak durumda olmama olarak da nitelendirilmektedir (TDK). Yoksulluğu açıklarken dikkat edilmesi gereken husus, ekonomik açıdan yoksulluğun mu yoksa bunun yanı sıra sosyal ve siyasal kriterlerin de mi ele alınıp alınmadığına ilişkindir.

Refah devletinin temel görevleri arasında ilk olarak yoksullukla mücadele gelmektedir. Çünkü bir refah devleti, vatandaşlarına güvenli bir yaşam alanı sağlamakla yükümlüdür. Refah devletleri, birtakım yöntemler kullanarak mevcut yoksulluğu belirleyebilmekte ve buna yönelik çeşitli yoksullukla mücadele politikaları geliştirebilmektedir. Bu sayede, vatandaşların yaşam standartları iyileştirilebilmektedir.

1.6.1.2. Fırsat Eşitliğinin Sağlanması Amacı

Vatandaşların daha iyi bir yaşama sahip olabilmesi amacı güden bir diğer faktör, fırsat eşitliğinin sağlanmasıdır. Böylelikle, adalet önünde eşitlikten sosyal eşitliğe kadar birçok eşitliğin tayini mümkün olabilmektedir. Özellikle sağlık ve eğitim alanında fırsat eşitliğinin sağlanması, yoksulluğun ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin önüne geçmekle birlikte refahı yükseltmeyi amaçlayan bir diğer unsurdur.

1.6.1.3. Gelir Dağılımında Adalet Amacı

Gelir dağılımında adaletin sağlanması amacı, hem sosyal hem ekonomik açıdan oldukça önemli olup tarih boyunca devletlerin uğraştıkları ana problemlerden biri olmuştur. Refah devleti bağlamında gelir dağılımında adaleti sağlamak, toplumda huzuru ve barışı koruyabilmek ve ekonomik açıdan eşitsizlikleri giderebilmek için kilit noktadır. Öyle ki refah devletleri, vatandaşlarını yoksulluğa ve gelirler arası uçurumlara terk edemezler. Bu durumda ekonomiye müdahale kaçınılmazdır.

1.6.1.4. İktisadi İstikrar Amacı

Refah devletinin iktisadi istikrar amacı yani, fiyat istikrarı ve tam istihdamı aynı anda sağlamaya yönelik uğraşı, enflasyon, deflasyon ve stagflasyonla mücadeleyi ve milli gelirin artması, bütçe dengesinin sağlanabilmesi ve ekonomik büyüme gibi konuları içermektedir. Bu amaç için devletin uygulayabileceği politikalar arasında maliye ve para politikaları önem taşımaktadır.

1.6.1.5. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Amacı

Ekonomik büyüme, bir ülkenin üretim hacmindeki artışı nitelerken, ekonomik kalkınma ise ekonomik büyüme ile birlikte siyasi ve sosyal açıdan da gelişimi temel almaktadır. Refah devleti, birtakım unsurları hazır ederek ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleşebilmesini amaçlar. Örneğin, eğitimi destekleyerek nitelikli insan yetiştirmek gibi.

1.6.2. Refah Devletin Araçları

Refah devletleri, amaçlarını gerçekleştirirken birtakım araçlar kullanırlar. Bu araçlardan bazıları, sırasıyla kamu harcamaları, vergi politikaları, Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve devletleştirme ile sosyal güvenlik politikalarıdır.

1.6.2.1. Kamu Harcamaları

Devletin varlığı ve üstlendiği görevler, kamu harcamalarını vazgeçilmez kılan bir özelliktir. Bu sebeptir ki, devletin üretim veya bir hizmet sunumu için yapabileceği kamu harcamaları, ayrıca düzenleyici ve denetleyici birtakım işlemler için de yapılabilir. Bu durumda, kamu harcamalarının tanımlamasını yapmak önemlidir.

Kamu harcamaları dar ve geniş anlamda tanımlanabilir. Dar anlamda kamu harcamaları, devlet bütçesinden yapılan harcamaları ifade ederken; geniş anlamda kamu harcamaları ise, devletin sahip olduğu toplam mal varlığında görülen azalmaya neden olan harcamalardır (İpek, 2014: 30). Başka bir tanıma göre ise, devletin toplam mal varlığından herhangi bir kamu gereksinimi için para harcanması durumuna kamu harcaması denilmektedir (Gürsoy, 1975: 60).

Sosyal refah artışı için kullanılan politikalardan biri, kamu harcamalarıdır. Klasik ekole göre kamu harcamaları minimum düzeyde tutulmalıyken, Keynesyen ekol, devletin piyasada aktif şekilde rol oynaması gerektiğini savunarak kamu harcamalarının bir müdahale aracı olarak kullanılabileceğini savunmuşlardır. Özellikle müdahaleci devlet anlayışının yayılmasıyla birlikte kamu harcamalarında ciddi artışlar yaşanmıştır.

Kamu harcamaları, temelde reel ve transfer harcamaları olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrımın ana kriteri, yapılan kamu harcaması sonucunda piyasadan herhangi bir üretim faktörü alınıp alınmadığıdır. Reel harcamalar, milli gelirde artışa sebep olan ve devletin yaptığı kamu harcaması sonucu piyasadan üretim faktörü aldığı harcama türü olup yapılan okul, hastane, yol vb. reel harcama kategorisine girmektedir. Transfer harcamaları ise, devletin yaptığı kamu harcamaları neticesinde piyasadan üretim faktörü almadığı ve milli geliri etkilemeyen harcama türüdür. Transfer harcamaları, satın alma gücünün piyasada el değişimi sağlaması sebebiyle gelir dağılımını doğrudan etkileyebilmektedir.

1.6.2.2. Vergi Politikaları

Vergi, en genel tabiriyle devletin veya devletten alınan vergilendirme yetkisine sahip kurumların, mali veya mali olmayan amaçların gerçekleştirilmesi için gerçek ve tüzel kişilerden egemenlik yetkisine dayanarak cebren, karşılıksız ve nakdi olarak alınan iktisadi değerlerdir (Şen ve Sağbaş, 2015: 1). Vergi politikaları ise, sosyal adaletin sağlanabilmesi için önemli bir araçtır. Özellikle gelir ve servet dağılımının adaletli şekilde sağlanabilmesi amacıyla kullanılan vergi politikaları, piyasanın gerçekleştiremediği eşitliği uygulayabilmek için kurtarıcı bir görev üstlenmiştir. Devlet, özellikle gelir seviyesine göre değişkenlik gösteren artan oranlı gelir vergisi tarifesini uygulayarak, yüksek gelirli kişilerden düşük gelirli kişilere transfer yolu ile refahı arttırmayı amaçlamaktadır. Böylesi bir amaç için, verginin konusu, türü, matrahı, vergilerin toplam hasılat içindeki payları, oranlar, istisna ve muafiyetlerin belirlenmesi vb. hususlar önem arz etmektedir.

1.6.2.3. Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Devletleştirme

Gelir ve servet dağılımındaki adaletsizlikleri azaltma, istihdamı artırma, kaynak kullanımında etkinliği sağlama ve özel girişime sübvansiyon sağlama gibi birçok sosyo-ekonomik amaç barındıran KİTler (Kamu İktisadi Teşebbüsleri) ekonomide aktif olarak kullanılabilmektedir. KİT'ler, ekonomik kalkınmayı sağlama, özel sektörün yapmadığı işleri yapma ve ekonomiye yön verme gibi çeşitli görevlere sahiptir. Çeşitli mal ve hizmetleri kamu yararı gözeterek ürettiği için, ekonomide refahı arttırıcı bir yerleri vardır. Örneğin, düşük gelire sahip bireylerin ulaşamadığı mal ve hizmetler, KİT'ler aracılığıyla gerçekleştirildiğinde, ulaşılabilir olabilmektedir. Taşınmaz malların kamu tüzel kişilerince veya devlet tarafından kamulaştırılması da refah devleti anlayışı çerçevesinde değerlendirildiğinde, kamu yararı amacı güttüğü için, refahı arttırıcı bir politika olabilmektedir.

1.6.2.4. Sosyal Güvenlik Politikaları

Sosyal güvenlik, toplumda yaşayan bireyleri, gelecekte olabilecek herhangi bir tehlike ve riske karşı korumayı amaç edinen bir araçtır (Özdemir,

2007: 87). Sosyal güvenlik politikaları ise, refah devletinin amaçlarına hizmet eden araçlardan biridir. Bu politikalar, sosyal sigorta, sosyal hizmet ve sosyal tazmin olarak üçe ayrılabilir. Sözer'e göre (1994: 14) sosyal sigorta, bireylerin yaşam süreçlerinde, gelecekte olası hastalık, kaza vb. durumlar sebebiyle oluşabilecek zararların, önceden yapılmış ödemeler karşılığında üstlenilmesidir. Sosyal hizmet ise, kısaca toplumda dezavantaja sahip bireylerin (örneğin yaşlılar, engelliler, madde bağımlıları vb.) toplumdaki diğer bireylerin seviyesine gelebilmesini amaç edinen bir disiplindir. Son olarak sosyal tazmin, devletin üstlendiği sorumluluklar içerisinde uygulanan faaliyet ve uygulamalardan dolayı zarara uğrayan kesimin zararlarını karşılama anlamına gelmektedir.

1.7. Refah Devleti Anlayışının Üstlendiği Temel Fonksiyonlar

Refah devletinin üstlendiği temel fonksiyonlar oldukça geniş olup ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir. Ancak Özdemir'e göre (2007: 85) beş temel alanda yoğunlaşmaktadır. Bunlar; eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, gelirin yeniden dağıtımı ve sosyal refah hizmetleridir. Devlet, temelde fırsat eşitliğini koruyabilme, çalışma şartlarını iyileştirme ve vatandaşlar arasında yaşam standardına bağlı farklılıkları gidererek eşitsizlikleri düzeltme amacı gütmektedir. Özellikle 1945-1975 yılları arası altın çağını yaşayan refah devletinde, kamu harcamaları artış göstermiş, yoksulluğa karşı devletin yaptığı yardımlarla adaletsizlikler giderilmeye çalışılmış, eğitim ve sağlık alanlarında birbiri ardına gelişmeler yaşanmıştır.

Bu başlık altında, çalışmanın ana konusu olarak refah devletinin eğitim, sağlık ve gelirin yeniden dağıtımı fonksiyonları ele alınacaktır.

1.7.1. Eğitim Hizmeti Sunma

Eğitim, refah devletleri için her zaman önem teşkil etmiş ve kamu harcamalarında büyük bir paya sahip olmuştur. Herkesin faydalanabilmesi amacıyla kamu tarafından karşılıksız olarak sunulan bu hizmet, nitelikli beşerî sermayeyi güçlendirmek adına da oldukça önemlidir. Devletin eğitime müdahalesindeki bir diğer gerekçe, fırsat eşitliğinin sağlanarak gelir dağılımındaki adaletsizliğin iyileştirilmesine yöneliktir. Eğer devlet eğitime müdahale etmezse, yüksek gelir gruplarında yer alan kesim ile düşük gelir gruplarında yer alan kesim

arasındaki eğitim alma olanağı ve eğitimin kalitesi oldukça farklı olacaktır. Bu durumda, devlet bu farklılığı minimize edebilmek amacıyla eğitime müdahale etmelidir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi, yalnızca gelir eşitsizliği konusunda değil, cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin herkesin eşit ölçüde eğitime erişebilmesi ve dolayısıyla ülkenin gelişimi ve kalkınması açısından da önem arz etmektedir.

1.7.2. Sağlık Hizmeti Sunma

Refah devletinin görevlerinden bir diğeri, sağlık hizmeti sunmaktır. Gelişmiş devletler, yüksek eğitilmiş ve sağlıklı nüfustan faydalanmaktadır. Sağlık hizmeti, doğrudan insana yönelik bir hizmet olmakla birlikte, kamusal hizmet niteliğine sahiptir. Refah toplumlarında sunulan sağlık hizmetinin amacı, kaliteli ve etkin bir sağlık sistemi oluşturmaktır. Özellikle gelir eşitsizliği sebebiyle kişilerin gelir düzeylerine bakılmaksızın sunulan sağlık hizmeti, herkese asgari seviyede hizmet sunmayı amaçlamaktadır. Bir ülkede sunulan sağlık hizmetleri ne ölçüde etkin olursa, o ölçüde beşerî sermayesi sağlıklı olan bir toplumdan bahsedilebilir. Sağlıklı insan gücü, aynı zamanda ekonomik hayatta da kendini gösterecektir.

1.7.3. Gelirin Yeniden Dağıtımı

Piyasada, devletin hiçbir şekilde müdahil olmadığı ve kendiliğinden oluşan dağılıma **birincil dağılım** denmektedir. Birincil dağılımda devlet piyasaya ancak birtakım yasal düzenlemeler aracılığıyla müdahale edebilmektedir. **İkincil dağılım** da denilen gelirin yeniden dağıtımı ise, piyasada kendiliğinden oluşan gelir dağılımına devletin birtakım araçlarını kullanarak aktif biçimde müdahale etmesi anlamına gelmektedir.

Refah devletleri, çeşitli politikalar ve birtakım araçlarla toplumda gelir dağılımındaki adaletsizlikleri iyileştirmek amacıyla gelirin yeniden dağıtımını hedef almaktadır. Bir ülkede, her bireyin yeterli ve düzenli gelir elde edememesi, hastalık, yaşlılık, sakatlık vb. sebepleriyle devlet, yoksulları destekleyerek gelirin yeniden dağıtımına başvurmaktadır (Özdemir, 2007: 113).

İKİNCİ BÖLÜM

2. TEORİK BİR YAKLAŞIM: GELİR DAĞILIMI

Çalışmanın bu bölümünde, öncelikle gelir kavramı açıklanarak gelire ilişkin yaklaşımlardan ve çeşitli gelir ölçütlerinden bahsedilecektir. Sonrasında gelir dağılımı kavramından, bu kavramı açıklayan teorilerden, gelir dağılımı türlerinden, birincil ve ikincil gelir dağılımından söz edilerek gelir dağılımı eşitsizliğinde kullanılan çeşitli ölçütler ortaya konacaktır. Gelir dağılımını etkileyen faktörlerin neler olduğu ve gelir dağılımında adalet fonksiyonu da bu bölümde açıklanacak, ardından Türkiye ve seçilmiş OECD ülkelerinde gelir dağılımının yıllar itibariyle analizi incelenecektir.

2.1. İktisadi Anlamda Gelir Kavramı

Gelir kavramı sözlükte, ekonomik bir birimin belirli bir zaman diliminde (genellikle bir yıl) kazandığı getiri olarak açıklanmakla birlikte (TDK), genel olarak belirli bir dönem içerisinde üretime katılma karşılığında elde edilen iktisadi değer olarak da tanımlanabilmektedir. Günümüzde gelir kavramı, üretime katılma koşuluna sahip olan ve genellikle parayı temsil eden, arttıkça bireylerin satın alma güçlerinde yükselişe yol açan ve sürekliliğe tabi bir kavram olarak kabul edilmektedir.

Gelir kavramı, bir bütün olarak ekonomiyi kapsayabileceği gibi, en küçük birim olan aileyi, bir işletmeyi veya bireyi de hedef alabilmektedir. Bu bağlamda gelir, toplumsal ve kişisel olmak üzere iki farklı şekilde incelenebilmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, gelirin ölçülebiliyor olması, bir ülkedeki refah dağılımını net bir biçimde ortaya koyabilmek açısından ideal bir unsur olarak (refahçı yaklaşım “*welfarist*”) kabul edilmektedir (Kirmanoğlu, 2017: 203).

2.1.1. Gelire Yönelik Teorik Yaklaşımlar

Bireylerce veya toplum tarafından kazanılan gelir kavramı, tarih boyunca birçok açıdan dikkat çekilmiş ve bu konuya ilişkin çeşitli görüşler ortaya konmuştur. Gelirin ne olduğuna yönelik bu teorik yaklaşımlar sırasıyla Liberal Yaklaşım, Müdahaleci Yaklaşım ve Alternatif Yaklaşım olarak üçe ayrılmaktadır.

2.1.1.1. Liberal Yaklaşım

İktisat disiplininin başlangıcı olarak kabul edilen ve 15. yüzyılda ortaya çıkan, ülke zenginliğinin değerli madenlere endeksli olduğunu savunan Merkantilizm akımı, kısaca bir ekonominin güçlü olabilmesi için ihracatı maksimize edip ithalatı minimize etme politikası üretmiş olan bir iktisadi ekoldür. Merkantilistlere göre, ticari yaşamın geliştirilebilmesi için, devletin gerekli tedbirleri alması gerekmektedir (Adaçay ve İslatince, 2009: 23). Devlet müdahalesini benimseyen bu görüşün temel argümanı para miktarını arttırmaktır. Bu amaç doğrultusunda, değerli madenler ne kadar çoksa, milli servet de o denli yüksektir.

Adam Smith'in liderliğinde Thomas Robert Malthus ve David Ricardo gibi düşünürler, liberalizm düşüncesini ortaya koymuştur. Bu ekole göre, piyasada tam rekabet koşulları mevcuttur ve görünmez el (*invisible hand*) sayesinde devlet müdahalesine gerek duyulmamaktadır. Adam Smith'in Gelir Teorisi'ne göre, geliri oluşturan üç temel unsur vardır. Bunlar: Ücret, rant ve kârdır. Ücret, emeğin fiyatı/değeri niteliği taşımaktadır. İşverenlere göre emek fiyatı düşürülmeli, çalışanlara/işçilere göre ise, arttırılmalıdır. Rant ise, özel mülkiyete tabi toprağın kullanımı için toprak sahibine ödenen karşılık olarak tanımlanmaktadır (Smith, 1985: 125). Bu rantı belirleyen unsur çiftçinin ödeme gücü iken, bu ödeme gücünü belirleyen nokta ise, ürünün ortalama fiyatıdır. Son olarak kâr, sermayecinin gelirini ve sermaye faizini kapsamaktadır. Ricardo'ya göre ise, toplumda üretim payları ve gelirler farklı zamanlarda dağıtıldığı için, gelirlerin farklılaşmasının sebebi toprağın verimlilik düzeyi ve nüfus artışı gibi unsurlar olup bu konunun politik iktisatın sorunu olduğunu öne sürmüştür (Aksu, 1993: 11).

2.1.1.2. Müdahaleci Yaklaşım

Ekonominin kendiliğinden tam istihdam seviyesinde olamayacağını savunan Keynesyen ekole göre, devletin ekonomiye aktif müdahalesi gerekmektedir. Keynesin refah devleti anlayışı ile birlikte, **bırakınız yapın**larca anlayış terkedilmiş ve karma ekonomik model benimsenmiştir. Keynes'in refah devleti modelinde gelirler arası adaletsizliklerin önlenmesi için kalkınma ve büyümenin varlığı ve özellikle işsizlik problemini çözme amacı ön plana

çıkmiştir. Buna göre, bireylerin tasarruf ve tüketim eğilimlerinin gelirlerine göre değiştiği ifade edilmiştir (Adaçay, 2013: 184).

2.1.1.3. Alternatif Yaklaşım

Liberallerin ekonomideki problemleri yeterince kontrol altına alıp çözüm oluşturmaması üzerine müdahaleci yaklaşımın önerilerine karşı, sistemin tamamen değiştirilmesi gerektiğini savunan alternatif anlayış ortaya çıkmıştır. Buna göre Marks, toprak ve sermaye sahiplerini kapitalist gruplar olarak adlandırmış ve bu grupların gelirlerine kâr demiştir. Klasiklere tepki olarak Marksist Dağılım Teorisi'nde gayri safi millî gelir, ücret ve kâra dayanmaktadır (Aksu, 1993: 10). Marks'a göre gelirin dağılımındaki adaletsizlikler ise tarihsel sebeplere dayanmaktadır. Bunun sebebi, özel mülkiyetin varlığıdır. Bu sebeple sistemdeki adaletsizlikleri ortadan kaldırmanın tek yolu, kapitalist üretim sistemini yok etmektir.

2.1.2. Gelirin Kriterleri

Gelir kavramı, bireyin ortaya koymuş olduğu sermaye ve emek karşılığı olarak kazandığı nakdî veya aynî iktisadi bir değer olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda geliri mikro ölçekte (örneğin ücret, kâr vb.) veya makro ölçekte incelemek mümkündür. Gelirin iktisadi tanımından hareketle bu başlık altında, çeşitli ulusal ve kişisel gelir kriterleri incelenecektir.

2.1.2.1. Ulusal ve Kişisel Gelir Kriterleri

Ulusal gelir kriterleri, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, Gayri Safi Millî Hasıla, Safi Milli Hasıla, Millî Gelir ve Nominal Millî Gelir – Reel Millî Gelir şeklinde; kişisel gelir kriterleri ise sırasıyla Kişisel Gelir, Harcanabilir Kişisel Gelir ve Kişi Başına Milli Gelir olarak incelenecektir.

2.1.2.1.1. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)

Gayri safi yurtiçi hasıla, en genel tanımıyla belirli bir dönem içerisinde ve ülke sınırları dâhilinde (ekonomik birimi farketmeksizin) üretilmiş tüm nihai mal ve hizmetlerin piyasa değerindeki ekonomik ölçüsü olarak kabul görmüştür. Bir

ülke ekonomisi incelenmek istendiğinde, ilk bakılması gereken göstergelerden biri olan GSYİH’da gelir ve gider olmak üzere iki kalem önem arz etmektedir. Örneğin, 1 litre süt için 5 TL ödeniyorsa, ödenen 5 TL, bir başkasının geliri niteliğine bürünür. GSYİH’ya hem üretilen ürünler hem de hizmetler girmekte olup kayıtdışı üretim buna dâhil değildir. GSYİH’nın hesaplanması üç farklı şekilde olmaktadır. Bunlar;

➤ Üretim (Katma Değer) Yöntemi ile GSYİH Hesaplama

GSYİH hesaplaması için kullanılan ilk yöntem, üretimdir. Ekonomide yer alan bütün sektörlerin (örneğin, tarım, sanayi vb.) üretmiş oldukları mal ve hizmetlerin piyasa fiyatı üzerinden değerlerinin toplamı GSYİH’a eşittir. GSYİH’nın ölçülmesi hususunda önemli nokta, katma değer dikkate alınmasıdır. Bunun temel sebebi, sayımları çift yapmamak ve hesaplamayı sadece nihaî mallar üstünden yapmaktır.

Bu durumda üretim yöntemi ile GSYİH hesaplama;

P: Her bir üretilen malın piyasa fiyatı

Q: Her bir üretilen mal ve hizmet adedi olmak üzere;

$GSYİH = P_1Q^1 + P_2Q^2 + P_3Q^3 + + P_nQ^n$ şeklinde ifade edilmektedir.

➤ Harcamalar Yöntemi ile GSYİH Hesaplama

Bir yıl içerisinde bir ekonomide nihaî mal ve hizmetlere yönelik yapılan harcamalar toplamından GSYİH bulunabilmektedir. Yani, üretilmiş toplam mallar harcamalar toplamına eşit çıkmalıdır. Harcamalar yöntemi ile GSYİH hesaplamasının formülü şu şekilde ifade edilmektedir;

C: Tüketim Harcamaları

I: Yatırım Harcamaları

G: Kamu Harcamaları

X – M: Net İhracat olmak üzere;

$GSYİH = C + I + G + (X - M)$

➤ Gelir Yöntemi ile GSYİH Hesaplama

Gelir yönteminde, bir ekonomi içerisinde üretim faktörlerinin gelirleri toplamı ile millî gelir (MG) bulunmaktadır. Millî gelir ifadesi çoğu zaman GSYİH yerine kullanılmakla birlikte, bu iki terimin hesaplamaları birbirinden farklıdır.

W: Ücret

İ: Faiz

R: Rant

P: Kâr olmak üzere;

Millî Gelir = $W + \dot{I} + R + P$ şeklinde formülize edilmektedir. Buna göre;

$$GSYİH = W + \dot{I} + R + P + \text{Diğer}$$

Yani, $GSYİH = \text{Millî Gelir} + (\text{Dolaylı Vergiler} + \text{Amortismanlar} - \text{Sübvansiyonlar})$ şeklinde ortaya çıkmaktadır.

2.1.2.1.2. Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)

Gayri Safi Millî Hasıla, belirli bir dönem içinde (genellikle bir yıl) bir ülke vatandaşlarının ürettiği mal ve hizmetler toplamının parasal karşılığı olarak tanımlanabilir. Küreselleşmeyle birlikte üretim faktörlerinin ülke sınırlarını aşması sonucu GSYİH göstergesi daha çok önem kazansa da ülke bazlı karşılaştırmalarda GSMH önemli bir gösterge oluşunu korumaya devam etmektedir. GSMH'nın formülünü şu şekilde ifade etmek mümkündür;

$$GSMH = GSYİH + (\text{Yurtdışında bulunan ülke vatandaşlarının gelirleri} - \text{Yurtiçinde bulunan yabancıların gelirleri})$$

2.1.2.1.3. Safi Milli Hasıla (SMH)

GSMH'dan üretim sırasında kullanılan ve sabit sermaye olarak adlandırılan malların, zamanla kullanılma sonucu yıpranma ve eskime değeri (amortisman) çıkarıldığında elde edilen değerdir. Şu şekilde formüle edilmektedir;

$$SMH = GSMH - \text{Amortismanlar}$$

2.1.2.1.4. Milli Gelir (MG)

SMH'dan aynı dönem içerisinde alınan dolaylı vergiler toplamının çıkarılması ile elde edilen millî gelir, belirli bir zaman içerisinde bir ülkede üretilen safî millî hasılayı ifade etmektedir (Öcal, 2008: 266). Millî geliri etkileyen unsurlar arasında ülke vatandaşlarının tüketim ve tasarruf alışkanlıklarıyla birlikte ilgili ülkeye yapılan yatırımlar söz konusudur. Bir ülkede millî gelir hem üretim hem de gelir yöntemleri ile hesaplanabilmektedir. Üretim yöntemiyle millî gelir hesaplaması şu şekilde ifade edilir;

Millî Gelir = Safi Millî Hasıla – Dolaylı Vergiler

Üretim yönteminin amacı, belirli bir zaman dilimi içinde bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerin parasal açıdan değerlerinin hesaplanmasıdır. Gelir yöntemi ise, üretim faktörlerinin üretimden aldıkları payları konu edinmektedir. Bu bağlamda formülü şu şekilde ifade edilmektedir;

Millî Gelir = Ücret Gelirleri + Kira Gelirleri + Faiz Gelirleri + Elde Edilen Kârlar

2.1.2.1.5. Nominal GSYİH ve Reel GSYİH

İlgili hesaplama dönemindeki nihai mal ve hizmet fiyatları olarak tanımlanan cari fiyat ile hesaplanan GSYİH, nominal GSYİH olarak adlandırılır. Reel GSYİH ise, üretilen nihaî mal ve hizmetlerin belirli bir yıldaki sabit fiyatları ile hesaplanmasıdır (enflasyondan kaynaklanan fiyat artışlarından arındırılmış bir değerdir). Örneğin, sadece süt ve kek üreten hayalî bir ülke sınırları içerisinde 2021 yılı için 1000 litre süt ve 500 tane kek üretilmiş olsun. Süt ve kekin piyasa fiyatları ise sırasıyla 5 TL ve 2 TL olarak belirlenmiş kabul edilsin. Bu durumda, o ülkede nominal GSYİH 2021 yılı için 6000 TL'dir. Formül üzerinden ise şu şekilde özetleyebiliriz;

Nominal GSYİH = (sütün piyasa değeri) + (kekin piyasa değeri)
= (Üretilen süt miktarı x sütün piyasa fiyatı) + (Üretilen kek miktarı x kekin piyasa fiyatı)
= (1000 x 5) + (500 x 2) = 6000 TL.

2.1.2.1.6. Kişisel Gelir (KG)

Henüz vergi ödenmeden bireylerin elde ettikleri gelir olup ilgili dönem içerisinde devletin ödediği transferlerle sübvansiyon ödemeleri toplamının millî gelire eklenmesi ve kurumlar vergisiyle her çeşit sosyal kesintinin ve şirketlerin dağıtmamış olduğu kârlar toplamının millî gelirden çıkarılması yoluyla elde edilmektedir. Şu şekilde formülize edilmektedir;

Kişisel Gelir = Millî Gelir + Devlet Transferleri + Devlet Sübvansiyonları
– (Kurumlar Vergisi + Sosyal Kesintiler + Şirketlerce Dağıtılmayan Kârlar)

2.1.2.1.7. Harcanabilir Kişisel Gelir (HKG)

Bireylerin kendi istek ve amaçları doğrultusunda kullanabilecekleri, üzerinde tasarruf yetkisine sahip oldukları gelir şeklinde ifade edilen harcanabilir kişisel gelir, kişisel gelirden toplam doğrudan vergilerin çıkarılması sonucu elde edilmektedir.

Harcanabilir Kişisel Gelir = Kişisel Gelir – Kişisel Gelir Vergisi şeklinde formülize edilmektedir. Harcanabilir kişisel gelirin bir bölümü tüketime geri kalanı ise tasarrufa ayrılmaktadır. Bu durumda;

C: Tüketim

S: Tasarruf olmak üzere;

Harcanabilir Kişisel Gelir = C+S şeklinde ifade edilmektedir.

2.1.2.1.8. Kişi Başına Milli Gelir (KBMG)

Milli gelirin toplam nüfusa bölünmesiyle birlikte elde edilen kişi başına düşen millî gelir, uluslararası karşılaştırmalar açısından önem arz etmekle birlikte genellikle ABD doları (\$) birimi üzerinden değerlendirilmektedir.

2.2. Gelir Dağılımı Kavramı

Sözlük anlamı, bir ülkede toplam gelirin o ülke bireylerince bölüşülmesi/dağılması (TDK) anlamına gelen gelir dağılımı kavramı, tarih boyunca birçok dönemde insanların dikkatini çeken ve üzerinde hâlâ çalışmalar yapılan iktisadi bir sorundur.

Gelir dağılımı; bir ülkede oluşan toplam gelirin, bireylerin her birine düşen diliminin büyüklük açısından paylaşılma şekli (Sarc, 1970: 5) olarak tanımlanmakla birlikte, gelirin üretim faktörleri arasında bölünmesi (Tuncer, 1970: 4) şeklinde de ifade edilmektedir. Bir başka tanımda ise, nüfus oranının gelirin belirli oranını alması olarak ifade edilmektedir (Karaman, 1995: 154). Ulusal gelirin elde edilmesi sürecinde rol oynayan üretim faktörleri arasındaki dağılım olarak da bilinen bu kavram, yabancı literatürde gelir dağılımı (*income distribution*) ve bölüşüm (*distribution*) kelimeleri ile ifade edilmektedir.

En genel tabirle, üretim faktörlerinin (emek, sermaye, doğal kaynaklar ve müteşebbis) gelirden aldıkları pay şeklinde tanımlanan gelir dağılımı kavramının

ilk koşulu, görüldüğü üzere bir üretimin varlığıdır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, günümüzde gelir dağılımı sorunu giderek daha komplike bir şekle bürünmüş olup gelirin adil dağılımı için önem taşıyan eğitim, işsizlik, göç vb. konularla yakından ilişkili duruma gelmiştir. Gelir dağılımı ayrıca, ülkeden ülkeye değişen ekonomi ve küreselleşmenin boyutu sebepleri neticesinde farklılıklar göstermektedir.

2.2.1. Gelir Dağılımı Politikasının Önemi

Sosyal refahın analizinde iyi bir ölçüt olarak kabul edilen, gelir dağılımının bozuk olduğu bir ülkede niteliksiz ve düşük düzeyli eğitim-kültür seviyesi, sağlıksız bir çevre, toplumun çoğunluğunun yoksul olması vb. sosyo-ekonomik problemlerin baş göstermesi tehlikesi söz konusu olduğu için, ilgili toplumda ne istikrardan ne de ekonomik kalkınmadan söz edilebilir. Üstelik gelir dağılımında adaletsizliğin ciddi boyutlara ulaşması neticesinde ekonomik büyümede engeller oluşacağı için, bu sorunun çözümü oldukça kritiktir.

Toplumda önemli bir yeri olan eğitim, sağlık veya beslenme gibi temel ihtiyaçların herkese eşit ölçüde ulaşamaması neticesinde oluşan adaletsizlik, zamanla yoksulluğu doğuracağı için, gelir dağılımı ile yoksulluk arasında ciddi bir ilişki söz konusudur. Öyle ki, gelir dağılımında adaletsizliğin artışı, yoksulluğun da benzer şekilde arttığına işaret etmektedir. Diğer yandan, ücretin işgücü becerisi ve eğitim seviyesiyle uyumlu olmaması ile ücretlerde dengesizlikler söz konusu olduğunda, işgücü verimi de düşebilmektedir. Bunun neticesinde ise, mikroekonomik verimsizlikler söz konusu olabilmektedir. Gelir dağılımı ile ilişkilendirilebilecek bir diğer ölçüt, tasarruftur. Bireylerin tüketim ve tasarruf eğilimleri ile satın adıkları mal ve hizmetlerin nitelikleri, gelirlerinin büyüklüğüne göre değişmekte olup bu sebeple, gelir dağılımı bir ülkede tasarruf ve tüketim hacmini ve tüketimin oluşumunu etkilemektedir (Sarc, 1970: 5). Öte yandan, devletin toplumdaki seçkin bireylerden vergi almaya daha az istekli olması ve dolayısıyla sosyal harcamaların olması gerekenden daha az gerçekleşmesi neticesinde eğitim, sağlık vb. hizmetlerin gelişimi de bir noktada engellenmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, ülkelerdeki suç oranlarında artış, şehirleşme ve sanayileşme ile birlikte değerlendirildiğinde, temelde gelir dağılımındaki bozulmaların sebebiyet verdiği bu karmaşa açıkça görülmektedir. Bir diğer ölçüt, mikro ve makro ölçekteki ekonomik dengesizliklerin önüne

geçebilmek amacıyla öne sürülen politikaların, gelir dağılımındaki bozulmalar söz konusu olduğunda, uygulanabilirliğinin zorlaşmasıdır.

Gelir dağılımının, bir ülkedeki sosyo-ekonomik birçok ölçütü etkiliyor olması, adaletsizliklerin ne ölçüde olduğu ve kaynağının bilinmesi gereğinin ne kadar önemli olduğunu bize göstermektedir. Bu sebeptir ki, bir ülkede güçlü bir sosyal, politik ve ekonomik yapıya sahip olmak için, gelir dağılımında adaletin sağlanabilmesi oldukça mühimdir. Zira, gelir dağılımında adaletin olduğu bir ülkede bireylere daha iyi olanaklar sunulabilmektedir. Demokrasinin işleyişinde etkinliğin ve verimliliğin artırılması, sosyal karmaşalardan uzaklaşılması, yoksulluğun önlenmesi ve fırsat eşitliğinin sağlanması vb. mühim iyileşmelerin gerçekleşebilmesi için, gelir dağılımında adaletin sağlanması elzemdir.

2.2.2. Gelir Dağılımı Politikasının Amaçları

Ekonomilerde gelir dağılımı politikalarının amaçlarına ilişkin çeşitli sınıflandırmalar söz konusudur. Bunlardan biri, B. Külp'ün yapmış olduğu sınıflandırmadır. Buna göre gelir dağılımı politikasının amaçları şu şekilde ifade edilmiştir: Eşitlik, asgari yaşama seviyesinde asgari gelir hakkı, gelir farklılıklarının üst seviyede sınırlandırılması, çalışma, ihtiyaç ve herkese eşit muamele ilkesi (Aksu, 1993: 24).

Gelir dağılımı politikasının amaçlarından ilki, eşitlik ilkesidir. Tarih boyunca tüm toplumlar ve rejimler, hiyerarşiyle eşitliği uzlaştırmak için azim göstermiştir. Ancak, Raymond Aron'a göre (Aksu, 1993: 25), herkesin eşit olduğu bir toplum hiçbir zaman söz konusu olamadığı için iki farklı çözüm önerisi oluşturmuştur. Bunlardan ilki, hiyerarşik çözümdür. Buna göre, kişiler arası sosyal eşitsizlikler kabullenilmelidir. Diğer çözüm ise, demokratik çözümdür. Bu çözümde, politik eşitlikte ısrarcı olmak ve demokrasi çatısı altında sosyal ve ekonomik eşitliği mümkün mertebe korumak esastır. Daha sonra Aron, hiyerarşik çözüm için bireylerin daima aşağı sınıflarda kalmasına yol açacağı gerekçesi, demokratik çözüm için ise, hiçbir topluluk yoktur ki bireylerin saygınlığını eşit ölçüde sağlayabilsin gerekçesi ile devamlı bir aldanişın devam edeceğini ileri sürmüştür (Aksu, 1993: 25).

Literatürde, gelir dağılımında adaletsizliğe dikkat çeken ve bunu teorik açıdan inceleyen ilk iktisatçı, Vilfredo Pareto'dur (Tuncer, 1970: 10). Pareto'ya

göre, gelir dağılımındaki adaletsizlikler, doğal ve değişmez bir kanun niteliğinde olsa da bu düşünce daha sonra yapılan çalışmalar neticesinde reddedilmiştir (Aksu, 1993: 26). Değişmez denen fakat sonrasında değiştiği tespit edilen yeniden dağılım sonrası, ideal gelir dağılımı nasıl olmalıdır sorularına yönelinmiş, akabinde eşit gelir dağılımı kavramının tamamıyla hayalî olacağına kanaat getirilmiştir. Öte yandan, adil gelir dağılımı kavramı ön plana çıkmış olsa da, bu kavramdan ne anlaşılabileceği konusunda fikir birliği sağlanamamıştır. Günümüzde hâlâ subjektifliğini koruyan bu kavramın, herkesçe kabul edilen bir tanımı söz konusu değildir. Bu sebeple, adil bir gelir dağılımı için genel geçer bir formül de mevcut değildir.

Leon Walras’a göre, her birey, diğer bireylerle hem eşit hem de değildir (Aksu, 1993: 27). Eşittir, çünkü hukuksal eşitlik söz konusudur. Eşit değildir, çünkü cinsiyet, yaş ve çalışma durumu vb. faktörler gereği farklılıklar söz konusudur. Gerçekten de, çalışan ile işsiz, çocukla yetişkin, farklı yaş ve yetenekler, farklı cinsiyetler ve farklı iş kollarında çalışanlar vb. karşılaştırmalar nihâyetinde, mutlak eşitlikten bahsetmek tamamıyla imkansız görünmektedir.

Tüm ülkelerde, gelir dağılımı politikasının ön basamağı olarak asgarî yaşama seviyesinde asgarî gelir hakkı ilkesi söz konusudur. Bu ilkeyle herkes için asgarî yaşama düzeyine uygun asgarî gelirin güvence altına alınması amaçlanmaktadır. Başka bir ifadeyle, işverenler belirlenmiş ücret seviyesinden daha düşük bir ücret seviyesi benimseyemezler. Bu ilke, daha çok sanayileşme süreci başlarında işçi kesimin büyük kısmının asgarî yaşama seviyesinde bulunması neticesinde önem kazanmıştır. Günümüzde ise bu amaç, gelişmekte olan ülkeler için hâlâ güncel olup gelir dağılımı politikasının mühim konularından biri konumunda bulunmaktadır.

Gelir dağılımı politikalarında bir diğer amaç, gelir farklılıklarının üst seviyede sınırlandırılmasına dayanmaktadır. Gelir dağılımında adaletsizliğin hüküm sürdüğü bir ülkede, sosyo-ekonomik problemlerin oluşması kaçınılmaz olup mevcut eşitsizlikleri azaltma ve düşük gelirli kesimin gelirini ekonomik gelişmeyle uyumlu şekilde arttırmak, oldukça önemli bir adımdır. Bir piyasa ekonomisinde ise, çalışma isteğini arttırma amaçlı belirli asgarî ölçüde gelir farklılıkları kabul edilmeli; sınırlandırma yapılmaz ise, bu durumda sosyal karmaşa ve huzursuzlukların ortaya çıkacağı göz önüne alınmalıdır.

Milli gelirin bireyler arasında kendi verimlilikleri kriterinde, yani bireysel faaliyetlerine uygun olacak şekilde dağıtılmasını ifade eden çalışma ilkesinde, bu çalışmayı yani verimliliği etkileyen unsurlar, herkes için aynı olmadığı dolayısıyla (eğitim, psikolojik etkiler, toplumun etkisi vb), statülerin verimliliğe göre dağılımı da adil olamayabilmektedir (Aksu, 1993: 42).

Bir diğer gelir dağılımı politikası amacı, ihtiyaç ilkesidir. Bu ilke, edinilen gelirin bireylerin ihtiyaçlarına yönelik uygun şekilde dağıtılması olarak tanımlanmakla birlikte, daha çok sosyal ve dinî görüşlere dayalı şekilde geliştirilmiştir (Aksu, 1993: 45). Herkese ihtiyacına yönelik ödeme yapılması, kıt olan mallar gerekçesi ile pek mümkün değildir. Günümüzde ihtiyaç kavramından ne anlaşıldığı ve hangi kriterler çerçevesinde uygulanacağı hususu tartışmaya açık olup mevcut rekabet ortamı sebebiyle mal ve hizmetlerin çeşitliliğindeki artış sonucu ihtiyaçlar da bu ölçüde artmıştır.

Gelir dağılımı politikasının amaçlarından sonuncusu, herkese eşit muamele ilkesidir. Irk, sınıf, cinsiyet, din, siyasî görüş vb. açısından ayırım yapılmaması gerektiğini ifade eden bu ilkenin gerçekleştirilmesi, birçok ülkede anayasa hükmü görevi görmektedir (Aksu, 1993: 46). İlkenin amacı, herhangi bir sınıfta yer alma sonucu kimsenin ne zarara ne de yarara uğramaması gerektiğini ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle, edinilen gelirden herhangi bir siyasî görüşe veya dine ait olanların veya belirli bir ırkın daha az veya daha çok alması söz konusu olmamalıdır. Aksi takdirde, toplumda ciddi karmaşaların ve huzursuzlukların ortaya çıkması kaçınılmazdır.

2.2.3. Gelir Dağılımı Politikasının Araçları

Gelirin doğuşu ve kullanımı sırasında görülen gelir dağılımı politikası araçları genel çerçevede ücret, fiyat, servet, maliye ve eğitim politikaları şeklinde ortaya konmaktadır. Bu politika araçları, ayrı ayrı açıklanacaksa da uygulama sırasında birbirlerinden kesin sınırlar ile ayırt etmek mümkün değildir (Aksu, 1993: 47). Bu politikalar arasındaki ilişki, ülkeden ülkeye ve toplumdan topluma farklılık göstermekle birlikte, temelde mevcut sosyal ve ekonomik koşullara göre şekil almaktadır.

İlk inceleyeceğimiz gelir dağılımı politikası aracı, ücret politikasıdır. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık arz eden bu politika, gelişmekte

olan ülkeler için daha çok emek sömürsünü engellemek amacıyla ve geliri sadece emeğinden doğan bireylere, geçimlerini sürdürmek üzere bir ücretin sağlanması amacına yöneliktir. Diğer yandan, gelişmiş ekonomilerde, daha çok ekonominin genel dengesini sağlama ve enflasyonun etkilerini önleme amaçlarına yönelik bir araç olarak kullanılmaktadır. Türkiye açısından değerlendirdiğimizde, gelişmekte olan bir ekonomi söz konusu olduğu için, ücret politikaları daha çok emek sömürsünün engellenmesi, enflasyonun etkilerinin düşürülmesi ve bireylere asgarî geçim düzeyi sağlanması amaçlarına yönelik ilerleme kaydetmektedir.

Bir diğer politika, fiyat politikasıdır. Fiyat politikası, gelir dağılımı politikasının bir aracı niteliğinde olup devlet, ilk olarak düşük gelirliileri korumaya yönelmektedir (Aksu, 1993: 49). Bu korumanın niteliği, gıda malzemeleri gibi temel ihtiyaçlara yönelik olabileceği gibi, fiyat istikrarını sağlama amacı da taşımaktadır.

Servet politikası, gelir dağılımında adaletin teminine yönelik bir diğer araçtır. Temelde, adaletsiz biçimde dağıtılan servetin mümkün mertebe adil şekilde dağıtımının gerekliliğini öngörmektedir. Bunun için varlıkların zengin kesimden yoksul kesime doğru yeniden dağıtımı öngörülmektedir.

Maliye politikası aracı ile anlatılmak istenen ise, birincil gelir dağılımında tamamlayıcı önlemler, ikincil gelir dağılımında ise devletin müdahalesidir (Aksu, 1993: 51). Maliye politikası, özellikle gelişmekte olan ülkelerde görülen servet adaletsizliklerine yönelik sosyal eşitsizlikleri önleme amacı taşımaktadır. Maliye politikası, ikincil gelir dağılımında görülmekle birlikte, devletin müdahalesi sonucu gerçekleşmektedir. Devlet, çeşitli araçlarla gelir dağılımına müdahale ederek çeşitli kesimler arasındaki dağılımı etkilemektedir. Maliye politikası araçları arasında vergi ve kamu harcamaları (özellikle transfer harcamaları) araçları önem arz etmektedir.

Gelir dağılımında adaletsizliği önlemeye yönelik bir diğer araç, eğitim politikasıdır. Eğitim politikası, yoksul kesimin becerilerini arttırarak sosyal sınıf geçişi ve nitelikli bir iş bulabilme imkânı sağlayan çok önemli bir araçtır. Gelişmiş ülkelerde eğitim politikasının etkin ve verimli biçimde uygulanması sonucu, her öğrenciye aynı nitelik ve kalitede eğitim verilmesi ve fırsat eşitliğinin toplumun her kesimine aynı düzeyde dağılması amacı büyük ölçüde gerçekleştirilmiş olmaktadır. Bunun sonucunda, toplumdaki bireylerin sınıflar arası geçişi kendiliğinden gerçekleşmektedir. Eğitim monopolü ne kadar

azaltılırsa kişiler arası gelir dağılımı adaletsizlikleri o denli azalır diyen Aksu'ya göre (1993: 54); devletin herkese eşit fırsatlar sunabilmesi için üç temel önlem vardır. Bunlar; eğitime başlamanın önündeki engelleri kaldırmak, devletin eğitime yönelik araç-gereç imkânlarını arttırması ve devletin doğrudan veya dolaylı şekilde eğitim masraflarını üzerine almasıdır.

2.2.4. Gelir Dağılımını Açıklayan İktisadî Ekoller

Adalet kavramı tarih boyunca süregelen, hakkında birçok değerlendirme yapılan ve filozoflardan sosyologlara kadar geniş bir bilim ölçeğine konu olan ancak genel geçer tanımı olmayan ve açıklamasının yapılması güç kavramlardan biridir. Bu kavram, yıllarca hukuk felsefesi alanında değerlendirilmiş ve özellikle Platon ile Aristoteles tarafından dördüncü ana erdem¹⁰ olarak nitelendirilmiştir (Aktan, 2009: 45).

Sözlükteki anlamı, herkese hakkı olanı verme, doğruluk (TDK) olan bu kavram, geçmişten günümüze **adil gelir dağılımı olgusu nedir** sorusuna cevaben, çeşitli yaklaşımların oluşmasında temeli oluşturmaktadır. Bu yaklaşımlardan ilki, 17. Yüzyılda ortaya çıkan **doğal kanun** (*natural law*) düşüncesidir. Buna göre, her birey, emeğinin karşılığını almalıdır; eğer her birey emeğinin hakkını alabiliyorsa, o toplumda adil bir gelir dağılımı söz konusudur (Ünsal, 2016: 447). Bir diğer yaklaşım, Jeremy Bentham ile John Stuart Mill'in öncülüğünde geliştirilen **faıdacılık** (*utilitarianism*) anlayışıdır. Bu anlayışın temelini, devletin toplumsal faydayı maksimize etmesi oluşturmaktadır. Toplumdaki her bireyin mevcut durumdan elde ettiğı faydaların toplamını maksimize eden bir dağılım adildir anlayışı söz konusudur (Ünsal, 2016: 448). John Rawls, Adalet Teorisi (*A Theory of Justice*, 1979) adlı eserinde, toplumda en düşük grupta yer alan kesime daha çok fırsat eşitliğı ve servet verilecek şekilde düzenlemeler yapılması gereğinden bahsederek **Rawlsçı eşitlik** (*Rawlsian equality*) analizini geliştirmiş; buna karşın **özgürlükçülük** (*libertarianism*) görüşünde, bireyler dürüstçe gelir elde ettiğı müddetçe (haksız kazanç olmadan) devletin gelir dağılımını düzeltme hakkının olmadığı ifade edilmiştir (Ünsal, 2016: 451).

Görüldüğü üzere, gelir dağılımı, adalet ve eşitlik kavramları uzun zamandır tartışıl原因 bir konu olup günümüzde hâlâ güncelliğini korumaktadır.

¹⁰ Platon'a göre dört temel erdem vardır. Bunlar, bilgelik, cesaret, ölçülülük ve adalettir.

Bu bölümde, çeşitli iktisat ekollerinin gelir dağılımı kavramına yönelik bakış açıları açıklanacaktır.

2.2.4.1. Fizyokratlar

Gelir dağılımına yönelik teorilerin iktisadi açıdan tartışılması, Fizyokratlarla birlikte başlamıştır. Fizyokrasi, kelime anlamı olarak **doğa yasası** anlamı taşır ve bu ekol, 18. yy.'da Merkantilizm'e tepki olarak ortaya çıkmıştır. Fizyokrasinin kurucularından François Quesnay, ilk kez gelir akım şeması oluşturan kişi olmuştur (Alkin, 1975: 167). Bu şemayla, hem gelirin oluşumu hem de gelirin kullanımı arasındaki ilişki gösterilerek, denge şartlarının ancak statik bir ekonomide varolabileceğinden bahsetmiştir (Aksu, 1993: 10). Günümüz şartlarında sürekli bir gelişim ve değişim içerisinde olan dinamik ekonomiler için bu şemanın geçerli olmadığını söyleyebiliriz.

Fizyokratlar tarafından oluşturulan **iktisadi tablo**, tarımdan doğan gelirin sınıflar arası dağılımını göstermektedir. Quesnay, bu tabloda malların ekonomiye nasıl girdiğini ve sınıflar arasında nasıl dağıldığını açıklamaktadır. Fizyokrasi'ye göre, sermaye ve emek kullanılarak tarımsal üretim yapanlar verimli sınıf olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Fizyokratlara göre hem sosyal hem de ekonomik hayata egemen olan yasalar mevcuttur ve bu yasalar hürriyet, güven ve mülkiyet olarak üç temel ilkeye dayandırılmaktadır. Bu yasalara hiçbir insan müdahale edemez. Doğal yasalar egemenliğinde, piyasa kendiliğinden işlemekte ve doğal düzen söz konusu olmaktadır.

Fizyokratların gelir dağılımı konusu için toplamda 3 farklı teorisi mevcuttur. Bunlardan ilki; **Üretim Teorisi**'dir. Bu teoriye göre, tek üretken sektör tarım olarak kabul edilmiş olup tarımdan doğan gelirin milli gelir anlamına geldiği ifade edilmiştir. Bir diğer teori, **Gelir Dağılımı Teorisi**'dir ve temel olarak toplumda üç sınıf söz konusudur. Bunlar; çiftçiler ve üretici sınıf, toprak sahipleri ve tüccar sınıftır.. Tüccar sınıfın net hâsıla yaratmadığı gerekçesiyle kısır sınıf olarak nitelendirildiği bu ekolde, tarımdan doğan gelirin nasıl paylaşıldığı anlatılmaya çalışılmıştır. Son olarak **Tek Vergi Teorisi**'nde, verginin yalnızca tarımdan alınması gerektiği ifade edilmiş, buna gerekçe olarak ise, sadece tarım sektörünün net hasıla oluşturması ileri sürülmüştür.

2.2.4.2. Klasikler

Klasik ekol, ilk defa 1776 yılında Adam Smith'in **Ulusların Zenginliği** adlı eserin yayımlanması sonucu ortaya çıkmıştır. Bu eser, bir iktisadi büyüme teorisini geliştirme denemesi olarak da bilinir. Temelde doğal düzen anlayışı yer almakla birlikte, iktisat ilk kez bilimsel bir geçerlilik kazanmıştır. Klasik ekol düşünürleri Adam Smith, Jean Baptiste Say, Thomas Robert Malthus, David Ricardo ve John Stuart Mill'dir. Ricardo haricindeki düşünürler iktisadi büyümeyi Ricardo ise bölüşümü ele almıştır.

Devletin ekonomiye müdahalesine karşı olan bu ekole göre, devlet, düşük gelire sahip kesime yardım yapmamalıdır. Çünkü yoksullara olan yardım, bireyleri tembelliğe iterek kârın düşmesine sebebiyet verebilmektedir. Gelir dağılımı konusunu en çok inceleyen Klasik ekol düşünürü, D. Ricardo'dur. Ricardo, iktisadın en mühim hedefinin millî gelirin, toplumun temel ekonomik sınıfları arası bölüşümüne yönelik temel yasaların araştırılması olduğunu ifade etmiştir (Tuncer, 1970: 8) Bölüşüm sorununa önem vererek çalışmalarını bu alanda yoğunlaştıran Ricardo'nun **Gelir Dağılımı Teorisi**, fonksiyonel gelir dağılımını makro açıdan değerlendiren ilk bilimsel teori olma özelliği taşımaktadır. Bu teoriye göre, ekonomide endüstri ve tarım sektörleri mevcuttur ve önem taşıyan sektör, tarımdır. Ayrıca tarım, **Azalan Verimler Yasası**'na tabidir. Stuart Mill'e göre ise, servetin üretimi ve bölüşümü farklı yasalara bağlı olup servetin üretimini düzenleyen yasalar evrensel geçerliliğe sahip olup sabit kabul edilmektedir. Servetin bölüşümü ise değişken olup bireylerin tercihlerine bağlıdır. Devletin müdahalesi ile servet bölüşümünde düzenlemeler yapılabilir.

Özetle, Klasiklere göre gelir dağılımının belirlenmesindeki temel kriter, faktör sahipliği ve faktörlerin nispî kıtlığıdır. Klasikler, gelir dağılımını **Emek Değer Teorisi** başlığıyla analiz ederek emeği değerın kaynağı olarak görmüşlerdir. Devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini savunan bu ekol, gelir dağılımı ve yoksulluk gibi problemlerin kendiliğinden ekonomik gelişmeler ışığında çözüleceğini savunmaktadır. Klasik ekolde, gelir dağılımına ilişkin incelemelerde başta gelen isim olan Ricardo'nun tezleri, iktisadın gelişimi açısından önemli bir basamak olarak kabul edilmektedir.

2.2.4.3. Marksistler

Marksizm, Karl Marks'ın fikirlerini temsil eden bir ekol olarak karşımıza çıkmaktadır. Marks'a göre tarihî olayların tümü, siyasal, kurumsal ve ekonomik faktörler arasındaki etkileşimler sonucu doğmuş olup bu etkileşimler, toplumların gelişimlerini belirleyici bir rol üstlenmektedir (Aksu, 1993: 11). Marks, kapitalist toplumlarda ciddi toplumsal eşitsizliklerin olduğunu öne sürerek bu eşitsizliklerin kaynağını özel mülkiyet olarak değerlendirmiştir. Marks'a göre kapitalist bir toplumda iki sınıf söz konusudur. Bunlar: Burjuvazi ve Proleterya'dır. Burjuva sınıfı, üretim araçlarının mülkiyetine sahipken Proleterya, emeğini kiralayarak yaşayan sınıftır. Burjuva sınıfı, Proleterya sınıfını çok düşük standartlarda çalıştırarak zenginliğine zenginlik katmaktadır. Bu sebeple sermayenin endüstriye dayalı olduğunu ifade eden Marks, sermayenin çok az kişinin elinde olduğunu belirtmiştir. Gelir dağılımının iyileştirilebilmesi için mevcut iktisadi sistem değiştirilmelidir. Bu ise, Proleterya sınıfının devrimi neticesinde gerçekleşecektir (Aksu, 1993: 11).

Marks'ın kapitalizmin yıkılmasına dair görüşleri ise şu şekilde özetlenebilir: Kapitalistlerin sanayileşme ile birlikte emeğe daha az yatırım yapması sonucu kâr düşecektir. Düşük standartlarda çalışan işçi kesim, zamanla bir sınıf bilincine ulaşarak haklarını arama mücadelesine girerek kapitalizmi ve dolayısıyla eşitsizliğin kaynağını yıkarak yeni bir sistem kuracaklardır. Böylece özel mülkiyet kaldırılarak istenilen toplumsal adalet olgusu sağlanacaktır. Devletin sağlık ve eğitim gibi hizmetleri ücretsiz şekilde sunması sonucu toplumdaki her kesim temel hizmetlerden yararlanabilecektir. Ancak, Marks'ın bu öngörüsü gerçekleşmemiştir.

Özetle bu ekol, toplumsal sınıf çerçevesinde gelir dağılımı problemini ele almış olup gelir dağılımını kapitalistler ve işçi kesim arasındaki çatışmaya indirgemmiştir. Marksist ekole göre kapitalistlerin üretimden almış oldukları kârın tek kaynağı artı değerdir (artı değer, işçi sınıfının oluşturduğu toplam değerle bu sınıfa kapitalistlerin ödediği ücret toplamı farkıdır). Üretim aşamasında kullanılan sermayenin artışı, işgücünün verimliliğinde artışa yol açarken, geçimlik ücret seviyesinin sabit kalması, ücret gelirlerinin toplam gelir ve üretim içindeki payını gittikçe azaltacaktır, kârdan elde edilen gelirleri ise arttıracaktır.

2.2.4.4. Neo-Klasikler

Neo-Klasik yaklaşımla birlikte kişisel gelir dağılımı yaklaşımları ön plana çıkmaya başlamıştır. Marksist teoriye tamamıyla aykırı olarak geliştirilen **Marjinal Verimlilik Teorisi**'ne göre gelir dağılımı, piyasadaki fiyat oluşumundan hareketle açıklanmaya çalışılmıştır (Aksu, 1993: 12). Marjinal Verimlilik Teorisi gelirlerin bölüşümünde temel unsur hâline gelmiş ve üretim faktörlerinin fiyatlarının nasıl belirlendiğini incelemiştir. Buna göre bir üretim faktörü üretime katkısı oranında değer kazanacaktır. Marjinal Verimlilik Teorisi'nin temeli, bir faktör payının, o faktörün verimliliğine dayalı olduğu görüşünü esas almaktadır. Ancak, makroekonomik Marjinal Verimlilik Teorisi, gelir dağılımı sorununu çözmekte yetersiz kalmaktadır (Aksu, 1993: 12).

Refah iktisadı alanında birçok çalışması olan A. C. Pigou ise, refahın para ile ölçülebileceği üzerinde durarak refah kriterlerini şu şekilde açıklamıştır (Adaçay, 2013: 169):

- a. Üretim araçlarında bir değişim olmadan ulusal gelirde artış.
- b. Servetin zengin kesimden yoksul kesime aktarılması.

Pigou, kişisel refahların toplamında sosyal refahın elde edildiğini, devlet müdahalesinin ekonomik alanlarda asgarî seviyede tutulmasını, ancak toplam gelirin bireyler arası adaletli ölçüde dağıtılması gerektiğini savunarak devletin mümkün mertebe adaleti sağlamaya yönelik görevi olduğunu ifade etmiştir.

2.2.4.5. Keynesyenler

1929 Büyük Buhran sonrası önem kazanan Keynesyen ekol, günümüz çağdaş iktisat politikasının temelini oluşturmakta, ekonomiyi düzenlemek amacıyla devletin maliye ve para politikası araçlarını aktif olarak kullanmasını savunmaktadır. Bu teorinin temelinde, ekonominin kendiliğinden tam istihdama ulaşmasının söz konusu olmadığı ve tam istihdamın sağlanabilmesi için devletin ekonomiye çeşitli araçlarla müdahale etmesi gerektiği görüşleri yer almaktadır. Keynesyen görüş, Neo-Klasik iktisadın mikro ölçekte ele aldığı gelir dağılımı kavramını, gelirin fonksiyonel dağılımı üzerine yoğunlaşarak makro ölçekte incelemiştir. Keynes'e göre refah adaletsizliklerinin iyileştirilebilmesi için öncelikle işsizlik düşürülmeli ve güçlü bir ekonomik büyümenin varlığı gerekmektedir. Devletin ekonomi üzerinde müdahalesinin artmasıyla birlikte

gelirin yeniden dağıtımında vergilerin oldukça önemli bir yere sahip olduğunu ifade eden bu ekolde, vergi aracılığıyla zengin kesimin gelirlerinin azaltılarak yoksul kesimin gelirlerinin arttırılması efektif talebi yükseltecek, bununla birlikte istihdam seviyesinin arttırılması gerekeceği öne sürülmüştür.

2.2.4.6. Neo-Keynesyenler

Neo-Keynesyen ekol, ücretlerin sabit olduğu ve yatırımların yapılan tasarruflardan bağımsız olduğu temeline dayanmakla birlikte, gelir dağılımı ve ekonomik büyüme üzerinde yatırım oranlarının etkili olduğu varsayımından hareket etmişlerdir. Bu teoride, enflasyonun çözümü oldukça kritiktir. Çünkü süreklilik kazanırsa gelir dağılımında düşük gelirli kesim için ciddi dezavantajlar yaratarak özellikle tüketim harcamaları sebebiyle düşük gelir gruplarından yüksek gelir gruplarına gelir transferi yaşanabileceğini ifade etmişlerdir. Kaldor'a göre, kâr elde eden kesimin tasarruf eğilimleri, ücret elde eden kesimin tasarruf eğiliminden daha yüksektir (Aktan ve Vural, 2002: 6). Ayrıca, tam istihdamın olduğu bir ekonomide, yatırım düzeyinde artış yaşanması, enflasyonu arttıracak ve bu durum, ücret elde eden kesimin reel gelirinde düşüşe yol açarak gelir dağılımında adaletsizliği arttıracaktır. Çünkü kâr elde eden kesimin reel gelirinde artış yaşanacaktır.

2.2.4.7. Monetaristler

Monetarizm, özellikle stagflasyon kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte adını duyurmaya başlayan ve 1976 yılı ekonomi alanında Nobel Ödülü alan Milton Friedman ile birlikte anılan bir ekoldür. Bu ekole göre, ekonomideki istikrarsızlıkların temel sebebi, para arzında meydana gelen düzensiz dalgalanmalar olarak ifade edilmektedir. Sürekli gelir, geçmişteki ve şuanki gelirin ağırlıklı ortalaması ile ölçülmekte olup bu ölçüme göre bireylerin gelecekteki gelirleri hakkında tahminde bulunurken, yakın geçmişe daha çok, uzak geçmişe daha az yoğunluk verildiği varsayılmaktadır.

Ekonomide tam rekabetin olduğuna ve makroekonomik istikrarın sağlandığını düşünen Monetarist ekol, devlet müdahalesinin piyasaya zarar vereceğini düşünerek reddetmişlerdir.

Toplumsal refahın ve bireysel özgürlüklerin artmasının, ancak minimal devlet anlayışı ile mümkün olabileceğini savunan bu ekolde, devlet gelir dağılımını iyileştirme amacıyla dâhi olsa, ekonomiye müdahale etmemelidir (Ulutürk ve Ersezer, 2005: 95). Çünkü devletin sağlayacağı adalet, piyasanın adaletinden daha iyi olamaz. Bir diğer ifadeyle bu teoriye göre, gelir dağılımındaki adaletsizlikler, devlet ekonomiye müdahale ettiği müddetçe artış gösterecek olup piyasada yaşanan hareketlilik sonucu yoksulluk belirli bir kesimin kısır döngüsü olmaktan çıkacaktır.

2.3. Gelir Dağılımı Türleri

Gelir dağılımı kavramı, en genel tabiriyle bir ülke ekonomisinde üretim sürecine dâhil edilen tüm üretim faktörlerinin, gelirden aldıkları pay olarak tanımlanmaktadır. Bu dağılım, kişisel, fonksiyonel, sektörel, bölgesel (coğrafi) olarak tanımlanabileceği gibi, eğitim düzeyine, yaşa, cinsiyete ve hatta meslek gruplarına göre de ifade edilebilmektedir.

Her bir gelir dağılımı türü, ülkedeki gelir bölüşümü hakkında farklı bilgiler vermektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, gelir dağılımını belirleyici faktörler detaylı şekilde açıklanacak olup, bu faktörlerin zaman içerisindeki değişim ve gelişimi, yine gelir dağılımı türlerini dolaylı veya doğrudan etkileyebilmektedir.

2.3.1. Fonksiyonel (Faktörel) Gelir Dağılımı

Fonksiyonel gelir dağılımı en genel tabiriyle, belirli bir dönem içerisinde çeşitli üretim faktörlerinin millî gelirden elde ettikleri payı ifade etmektedir. Bir başka ifade ile, millî gelirin üretilmesine katkı sağlayan üretim faktörlerinin (bu faktörler sırasıyla emek, sermaye, doğal kaynaklar ve girişimci olarak ifade edilebilir) toplam gelirden aldıkları payın (ücret, faiz, rant ve kâr dağılımı) dağılımını göstermektedir (Aktan ve Vural, 2002: 19; Turhan, 2020: 260).

Bu dağılım türü, kişilerin çeşitli üretim faktörlerinden farklı türde gelir sağlayabiliyor olması ve sosyal sınıfların kendi aralarında mevcut olan farklılıkları göstermemesi sebebiyle kimi zaman yetersiz kalabilmektedir. Örneğin, fonksiyonel gelir dağılımının tanımından hareketle, büyük çiftçi ve küçük çiftçi arasında veya büyük tüccar ile küçük tüccar arasında fark söz konusu

değildir. Teorik olarak, devletin çeşitli politika araçları ile gelir dağılımına aktif olarak müdahale etmediği (birincil dağılım) dağılım şekli olarak da ifade edilen fonksiyonel gelir dağılımı, emek ve emek dışı gelir arasındaki dağılımı göstermesi açısından önem arz etmektedir.

2.3.2. Kişisel Gelir Dağılımı

Millî gelirin bireyler veya tüketici birimler (aileler) arasındaki dağılımını ifade eden kişisel gelir dağılımında kişilerin veya ailelerin yalnızca gelir düzeyleri dikkate alınmaktadır (Turhan, 2020: 260). Ayrıca belirtmek gerekir ki, kişisel gelir dağılımında esas olan, gelirin miktarıdır. Bir ülkede, belirli bir dönemde elde edilen tüm gelirlerin, haneler veya bireyler arasında nasıl bölüştürüldüğünü saptayabilmek ve gelir bölüşümünde oluşan değişikliklerin tespitini yapabilme amacıyla kişisel gelir dağılımına başvurulmaktadır. Sosyal refahın ölçülebilmesine ışık tutan kişisel gelir dağılımının iyi olması, bireylerin sağlık, beslenme ve eğitim gibi olanaklardan yeterli ölçüde yararlanabildiğini ve toplumdaki sınıflar arasında adaletin sağlandığını göstermekte oldukça başarılıdır. Kişisel gelir dağılımının kötü olduğu bir ülkede ise, bunun tam tersi söz konusu olup toplumsal çatışmaların ön plana çıktığı huzursuz bir sosyal ortam görülmektedir.

Sosyal, ekonomik ve siyasi kararların alınması ve uygulanması açısından da önem arz eden bu dağılım belirlenirken, iki unsur önem taşımaktadır. Bunlardan birincisi, birim olarak tüketici birimin mi yoksa bireyin mi esas alınacağıdır. Yapılan çalışmalarda, genellikle birim olarak aileler baz alınır. İkinci unsur ise, uygulanacak yöntemde işsiz kesimin gösterilmesidir. En düşük ve en yüksek gelir grupları arasındaki eşitsizlik derecesi ile bu eşitsizliğe yol açan etkenler incelenir.

Kişisel gelir dağılımında, ülkenin nüfusu (genellikle) beş eşit gruba ayrılmaktadır. Nüfusun %20'sine denk gelen her bir gruba düşen millî gelir, yıllar itibariyle hesaplanır ve hanehalkının yüzde dağılımıyla gelirin yüzde dağılımı karşılaştırılarak incelenir. Bu dağılım gelir adaletsizliğini ölçmede kullanıldığı gibi, ülkeler arası karşılaştırmalarda da önemli bir rol oynamaktadır.

2.3.3. Sektörel Gelir Dağılımı

Sektörlere göre gelir dağılımı, her bir üretim sektörünün millî gelirden aldığı pay oranını göstermektedir. Günümüzde sektörel gelir dağılımı kavramı, daha çok tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin millî gelirden aldıkları paylar olarak nitelendirilmektedir.

Bu dağılım, ülkelerin hangi sektörlerde ağırlık kazandığının ve bu sektörlerin uzun dönemde nasıl bir yol izlediğinin açıkça ortaya konması açısından, etkili bir rol oynamaktadır. Ekonomilerdeki gelişmişlik seviyesi, bu dağılım ile tespit edilebilmektedir. Örneğin, gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün millî gelirden aldığı pay düşükken, gelişmemiş ülkelerde bu pay oranı yüksektir.

2.3.4. Bölgesel (Coğrafi) Gelir Dağılımı

Bir ülke sınırları içerisinde oluşan gelirin, bölgelere göre dağılımını göstermekte olan bölgesel gelir dağılımı, ülkedeki bölgelerin gelişmişlik düzeyleri hakkında bilgi vererek gelir dağılımındaki adaletsizliği önleme açısından önemli bir role sahiptir. Ülke içerisindeki bütün bölgeler eşit ölçüde kalkınmışlık düzeyine sahip değildir. Bazı bölgeler, gelirden yeterince pay alamazken, bazıları daha fazla pay alabilmektedir. Örneğin, belirli bir bölge etrafında toplanan sosyo-ekonomik faaliyetler, bölgeler arasında gelişim farklılıklarına sebep olmakla birlikte bu durum, bölgelerin nüfus dağılımlarından mevcut ekonomik faaliyetlerine kadar birçok alanda doğal yapının bütünlüğünü tehlikeye sokabilmektedir.

2.3.5. Eğitim Düzeyine Göre Gelir Dağılımı

Çeşitli eğitim gruplarının millî gelirden aldıkları pay olarak tanımlayabileceğimiz bu dağılım türünde, düşük gelir grubuna giren kesimin eğitime ayırabileceği bütçe, yüksek gelir grubuna oranla oldukça düşük kalmaktadır. Ve bu adaletsizlik, bir sonraki nesile aktararak toplumda üretkenliği ve verimliliği azaltarak daha adaletsiz bir gelir dağılımına sebep olmaktadır.

Yoksul kesimde yer alan bireylerin, yeterli eğitim düzeyine erişmeden iş hayatına atılması veya evde sorumluluk alması sebebiyle gelecekte iyi imkânlarla istihdam edilmesi zordur. Öte yandan, eğitim düzeyinin yüksek olması, gelecekte yüksek gelir elde edilebilecek bir iş kolunda çalışabilme imkânına el vermekle

birlikte, sosyal sınıflar arası geçişi sağlayarak gelir dağılımında adaletin iyileştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

2.3.6. Yaşa ve Cinsiyete Dayalı Gelir Dağılımı

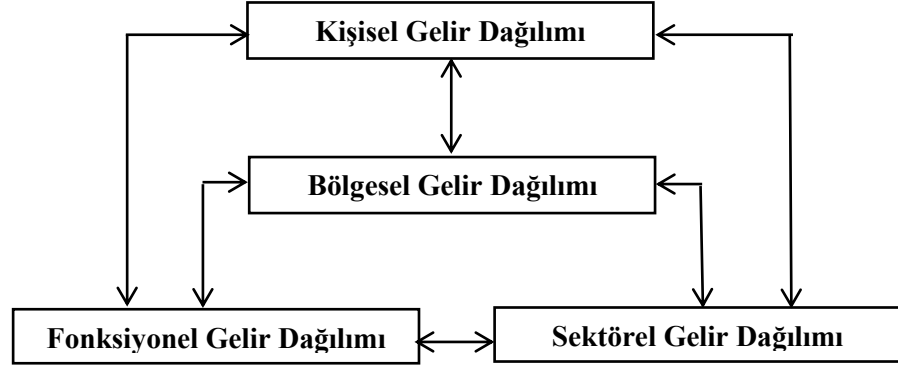
Cinsiyete dayalı gelir dağılımı sınıflandırmasında, eşitsizliğin temel belirleyicilerini saptamak önemlidir. Bu belirleyicileri sırasıyla kadının çalışmasına yönelik tutumlar, kırsaldan kente göç, ücret eşitsizlikleri, ailedeki çocuk sayısı ve çocukların yaş grubu aralıkları, kadının ve evliyse eşinin eğitim düzeyi ile kadın istihdamını arttırmaya yönelik yasal düzenlemelerin yetersizliği şeklinde sıralayabilmek mümkündür (Gregory, 2011: 298).

Toplumsal cinsiyetçiliği oluşturan husus, yine toplumun kendisidir. Günümüz toplumunda hâlâ hemşirelik kadın işi, mühendislik erkek işi gibi iş kollarını cinsiyete yükleme tutumu vardır. Hatta, bu ayırım o kadar büyümüştür ki, kız çocuklarının okutulmaması gerektiğine kadar gitmiştir. Toplumdaki bu tutum, kadın üzerinde bir baskı yaratmaktadır. Buradan hareketle, bir ülkede üretilen gelirin, kadın ve erkek nüfusu arasındaki bölüşümünü ifade eden bu sınıflandırma, gelirin toplumdaki tüm bireylere eşit ölçüde paylaştırılması açısından önem arz etmektedir. Diğer yandan, toplumdaki kadın ve erkekler arası millî gelirin eşit şekilde paylaştırılıyor olması, ülkelerin sosyal açıdan gelişmişlik düzeyleri hakkında bize bilgi vermektedir.

Bir ülkede üretilen millî gelirin, nüfusun yaşına göre bölüşümünü gösteren yaşa dayalı gelir dağılımı ise, gelirin hangi yaş gruplarında toplandığının ölçülmesinde yardımcı olmaktadır.

2.3.8. Meslek Gruplarına Göre Gelir Dağılımı

Millî gelirin ilgili meslek gruplarına göre bölüşümünü açıklayan bu dağılım türünde, gelirin hangi meslek gruplarında yoğunlaştığının ölçümünde kullanılmaktadır. Bu dağılım, meslek gruplarında yer alan bireylerin sayısını, bireylerin toplam gelirlerini ve ortalama gelirlerini göstermekte olup hangi mesleklerin daha yüksek gelir sağladığının tespit edilmesinde etkilidir.

Şekil 2.1. Gelir dağılımı türleri arasındaki ilişki

2.4. Birincil ve İkincil Gelir Dağılımı

Piyasadaki işleyişe müdahale edilmeden oluşan millî gelirden üretim faktörlerinin aldıkları pay, **birincil gelir dağılımı** olarak adlandırılmaktadır. Bu dağılımın belirleyicisi, piyasanın kendisidir. Birincil dağılım, kimi zaman yeterince adil olamayabilmekte, bu sebeple devlet, çeşitli hedefleri gerçekleştirebilmek amacıyla piyasadaki işleyişe müdahale ederek gelir dağılımının mümkün mertebe daha adil olması için çalışmaktadır. Çünkü gelir dağılımındaki değişim, diğer makroekonomik göstergelerde de etkiler doğurmaktadır. Devletin bu müdahalesi, **ikincil dağılım** (*yeniden dağılım*) olarak adlandırılmaktadır.

İkincil dağılımda belirleyici rol, devlete düşmektedir. İkincil gelir dağılımı, kendi içerisinde dikey ve yatay gelir dağılımı şeklinde ikiye ayrılmaktadır. **Dikey gelir dağılımı**, gelirin üst ve alt gelir grupları arasında nasıl dağıldığı hakkında bilgi vermektedir (örneğin, yüksek gelir gruplarından düşük gelir gruplarına yönelik gelir transferleri). Ancak bu dağılım, bazen düşük gelir gruplarından yüksek gelir gruplarına doğru da olabilmekte, bu durumda tersine dikey dağılım kavramı karşımıza çıkabilmektedir. Böyle durumlarda gelir dağılımında adaletin ciddi ölçüde bozulduğu ve yeniden düzenlemeler yapılması gerekebileceği öngörülebilmektedir. **Yatay gelir dağılımı** ise, aynı gelir grubu içerisindeki gelir dağılımı incelenmekte olup amaç, gelir gruplarının yoksullaşmasının önüne geçmektir (örneğin, çalışamayacak durumdaki yaşlılara yapılan kamusal yardımlar vb.).

Çalışmanın bu başlığında, birincil ve ikincil gelir dağılımında devletin müdahale araçlarından bahsedilecektir.

2.4.1. Devletin Birincil Gelir Dağılımına Müdahale Araçları

Devlet, birincil gelir dağılımı sürecinde bazı araçlarını kullanarak müdahale edebilmektedir. Bunun en basit yolu, üretim araçlarındaki mülkiyeti kamu mülkiyeti hâline getirmektir. Böylece gelir dağılımında köklü değişimler gerçekleşir. Bu dağılımda müdahale araçları üç ana başlıkta incelenecektir. Bunlar sırasıyla, servet dağılımı, eğitim olanakları ve faktör fiyatlarıdır.

2.4.1.1. Servet Dağılımı

Servet, iktisadi birimlerin amaçları doğrultusunda kullanma hakkına sahip oldukları ve parasal olarak ölçülebilen iktisadi değerler olarak ifade edilebilir. Servetin unsurları, gelir elde etmek için dolaylı/doğrudan kullanılabilir. Örneğin, sosyal hasılanın yatırımlara yönlendirilmesi sonucu gelecek için üretim olanakları artırılabilir. Buradaki yatırımlar, yüksek gelir grubunda yer alan kesimlerce gerçekleştirildiğinde servet dağılımında adaletsizlikler oluşabilmektedir. Bu sebeptir ki, servet dağılımı - gelir dağılımı - gelirin kullanılış şekli arasında sıkı bir ilişki mevcuttur.

Gelir dağılımında adaletin olmadığı bir ülkede, oluşacak servetin büyük bölümü yüksek gelirli kesimde toplanacaktır. Yani, bir nevi kısır bir döngü oluşacak ve servetin sahibi her kimse, oluşacak servet de onun olacaktır. Bu sebeple, servet dağılımının yapısı aynı zamanda bir toplumda gelir dağılımındaki yapıyı da belirleyen faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Devlet, bu kısır döngüyü kırabilmek amacıyla mülkiyet hakkına sınırlandırmalar getirerek müdahale edebilmektedir. Böylece, gelirin kaynağında köklü bir değişim söz konusu olacaktır. Yine servet dağılımına yönelik olarak vergilendirmeler üzerinde yapılacak değişiklikler ile (örneğin, servet üzerinden alınan vergiler) gelir-servet farkının azalmasına ve fırsat eşitliğinin oluşmasına katkıda bulunulabilecektir.

2.4.1.2. Eğitim Olanakları

Gelişen teknoloji ile birlikte, üretimde kullanılan yöntemlerde yaşanan değişimler, istihdam alanında da boy göstererek nitelikli beşerî sermaye ihtiyacı sürekli olarak artmaktadır. İstihdam alanında ihtiyaç duyulan nitelikli emek gücünün belirli bir sınırının olması, niteliksiz-nitelikli işgücü arasında ücret farklılaşmalarına sebebiyet vererek gelir dağılımında bozulmalara yol açmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bireylerin eğitim ve bilgi düzeylerindeki farklılıklar, aldıkları ücretlerin de farklı olması anlamı taşımaktadır.

Nitelikli işgücü kapsamına giren bireylerin toplumda kapladıkları alanın artması, gelir dağılımındaki bozulmaların önüne geçebilmekte ve düzelmesine katkı sağlayabilmektedir. Ancak, eğitime erişimin sınırlı olduğu, fırsat eşitliğinin coğrafi açıdan büyük farklılıklar arz ettiği ve fırsat eşitliğinin yeterli düzeyde olmadığı bir ülkede, zaten iyi durumda olmayan gelir dağılımındaki bozulmalar, gelecek nesillere de aktararak gittikçe içinden çıkılmaz büyük bir probleme sebebiyet verebilmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, eğitimin adil bir biçimde sunumu, gelir dağılımı gibi makroekonomik düzeyde bir sorunu düzeltmek açısından yetersiz kalabilmekte ve bu durumda devlet, sosyal devlet anlayışı gereği, düşük gelir gruplarında yer alan kesimlere yönelik çeşitli sübvansiyonlar oluşturabilmektedir.

2.4.1.3. Faktör Fiyatları

Tam rekabet piyasalarında, piyasa başarısızlıkları görülmediği için üretim faktörleri, fiyatların belirli bir yerde eşitlendiği noktaya dek, düşük fiyata tabi sektörlerden yüksek fiyata tabi sektörlerle doğru hareket edebilmektedir. Ancak günümüzde, gelişmiş ülkeler de dâhil olmak üzere piyasa aksaklıkları varlığını sürdürmektedir. Bu sebeple gelir dağılımında bozulmalar ortaya çıkmaktadır. Devlet bu durumda, emek, sermaye, girişimci ve toprak sahipleri arasındaki bölüşümü düzenleyerek üretim faktörlerinin fiyatlarına müdahalede bulunabilmektedir. Örneğin, toplu iş sözleşmelerinde emeğin karşılığı olarak ödenecek olan ücretin belirlenmesinde rol oynayabileceği gibi, aşırı kâra ve rant engel olabilmek için temel tüketim mallarının fiyatlarını belirleyebilmektedir. Ayrıca, çeşitli sübvansiyonlar ve tarım ürünlerine yönelik destekleme alımları vb. hususlarda da rol üstlenebilmektedir.

2.4.2. Devletin İkincil Gelir Dağılımına Müdahalesinde Maliye Politikası Araçları

Gelir dağılımındaki bozulmalara karşın, devletin aktif şekilde rol üstlendiği ikincil (yeniden) dağılımda, çeşitli maliye politikası araçları kullanılarak gelir dağılımını iyileştirici yönde amaçlara yönelik hareket edilmektedir. Bu aşamada devlet, adaletsizliğin kaynağını değiştirmek yerine, oluşan gelir dağılımını yeniden düzenlemektedir. Toplumda oluşan gelirler arası uçurumun çözümü ülkeler için ortak bir sorun olmakla birlikte, özellikle yoksul gelir grubunda yer alan kesimin üzerindeki yük azaltılarak uçurum törpülenmeye çalışılmaktadır. Hem yatay hem de dikey gelir dağılımı adaletini sağlayacak maliye politikası araçlarının kullanılması, özellikle eğitim ve sağlık harcamalarının arttırılmasıyla birleştiğinde, işlerlik kazanabilmektedir. Bu başlık altında, maliye politikası araçlarından vergi politikaları, harcama politikaları ve borçlanma politikalarına değinilecektir.

2.4.2.1. Vergi Politikası Aracı

Vergiler, kamusal harcamalar yapabilmek amacıyla devletin egemenlik yetkisine dayanarak vatandaşlardan cebren aldığı bir gelir çeşididir. Vergilerin tasnifi ise, birçok kritere göre şekillenebilmektedir. Örneğin, konularına göre, mükelleflerin kişisel ve ailevî durumlarına göre, tarifelerine göre, amaçlarına göre, vasıtalı olup olmamasına göre, yansıma durumlarına göre vb., literatürde çeşitli tasnif ölçekleri mevcuttur. Konu itibariyle, vergi tasniflerinin hepsi açıklanmayacak olup yalnızca üç temel tasnif üzerinde durulacaktır: Vasıtalı olup olmamasına göre, konusuna göre, matrahına göre.

Ülkemizde, konuları açısından vergiler üçe ayrılmaktadır: Gelir vergisi, servet vergisi ve harcama vergisi. Gelir üzerinden alınan vergiler gelir vergisi; servet üzerinden alınan vergiler servet vergisi; mal ve hizmetler üzerinden alınan vergiler ise harcama vergisi olarak adlandırılmaktadır. Matrahına göre vergiler ise; artan oranlı, sabit oranlı ve azalan oranlı olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Matrahın artmasıyla vergi oranında artış varsa artan oranlı; matrahın değişiminden etkilenmeyerek vergi oranının sabit kalması söz konusuysa sabit oranlı; matrahın artması ile vergi oranında azalış varsa azalan oranlı vergi tarifesi söz konusudur. Vasıtalarına göre vergiler ise, dolaylı (vasıtalı) ve doğrudan (vasitasız) olarak

ikiye ayrılmaktadır. Wagner'e göre tarifeye dayanan vergiler dolaylı; beyannameye dayanan vergiler doğrudan vergiler iken; Soden ve Hoffman'a göre tahmini önceden mümkün olan vergiler doğrudan; tahmini önceden mümkün olmayan vergiler ise dolaylı olarak kabul edilmektedir (Turhan, 2020: 105). Bu tasnifin temel kriteri, görüldüğü gibi vergi konusunun sürekliliği ile ilgili olup vergiyi doğuran olaya dayandırılmaktadır. Neumark'a göre ise, vergi ödeme bilincinin benimsenmesini amaçlayan vergiler doğrudan; bu amaca dolaylı şekilde ulaşmak isteyen vergiler ise dolaylı vergilerdir (Turhan, 2020: 107). Ülkemizde doğrudan vergilere örnek olarak gelir vergisi ve kurumlar vergisi; dolaylı vergilere örnek olarak ise KDV gösterilmektedir.

Vergi gelirlerinin neredeyse üçte birini oluşturan gelir vergisi, artan oranlı bir tarifeye dâhil olmakla birlikte, gelir düzeyine göre belirli bir oran dâhilinde ödendiği için (örneğin düşük gelir grubundaki birey ile yüksek gelir grubundaki bireyin ödediği gelir vergisi aynı değildir), vergi sonrası gelirin düşük gelir grubundaki kesimin lehine düzelmesi beklenmektedir (Pınar, 2019: 282). Verginin fiyatın içinde olduğu, kişinin maldan veya hizmetten ne kadar tüketirse o kadar ödediği bir vergi çeşidi olan harcama vergilerinde ise, bireylerin geliri arttıkça ödenen verginin gelire oranı düşer. Düşük gelire sahip olan kesim ise, gelirlerinin büyük oranıyla vergi öder. Yani düşük gelirli, oransal olarak daha fazla vergi öderler. Bu tersine artan oranlılık, gelir dağılımında bozucu bir etkiye sebep olur. Örneğin, KDV'ye baktığımızda, düşük gelir gruplarının gelirlerinin neredeyse hepsini harcadıkları düşünüldüğünde, bu vergi, gelir dağılımında bozucu bir etkiye sebep olabilmektedir. Ancak, KDV oranlarındaki farklılıklar, temel tüketim mallarından lüks mallara doğru çeşitli derecelendirmeler yapılarak düzenlenirse, bu durumda gelir dağılımını bozucu etkiler engellenebilmektedir (Pınar, 2019: 282).

Servet vergisi, servet sayılan her çeşit mal veya mülkün tamamından veya belirli bir kısmından ödeme gücüne göre alınan, doğrudan bir vergi olarak tanımlanmakta olup gelir dağılımında adaleti sağlamaya yönelik kullanılabilecek önemli araçlardan biridir. Ülkemizde servet üzerinden alınan vergiler; Veraset ve intikal vergisi, emlak vergisi (bina ve arazi vergisi), motorlu taşıtlar vergisi'dir. Devletler, servet vergilerini iktisadi büyümeye engel teşkil edebileceği endişesiyle çok tercih etmezler. Daha çok iktisadi büyümeyi hızlandırmaya yönelik olarak

vergi indirimi, yatırım teşviki, vergide muafiyet ve istisnalar vb. uygulamalar. Bu da zengin kesimin gelirini arttırır, gelir dağılımında adaleti bozar.

Vasıtalı olma durumuna göre vergilerin tasnifi, dolaylı ve doğrudan olarak iki şekilde ele alınmaktadır. Dolaylı vergiler, kişisel ve ailevî durumları gözetilmeden, yoksul kesimden de zengin kesimden de aynı oranda alındığından dolayı, gelir dağılımında doğrudan vergilere oranla daha bozucu bir etkiye sahiptir. Bir ülkede, toplam vergi gelirleri içerisinde dolaylı vergilerin oranı yüksekse, vergilerin yoksul kesim aleyhine; doğrudan vergilerin oranı yüksekse yoksul kesimin lehine olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, gelişmiş ülkelerde doğrudan vergi gelirlerinin oranı nispeten yüksek olup daha adil bir gelir dağılımı söz konusudur. Buradaki önemli nokta, vergilemede adalet ölçütünün dikkate alınarak etkin bir vergi sisteminin varlığını korumasıdır.

2.4.2.2. Kamusal Harcama Politikası Aracı

Devletin bir diğer gelir dağılımına yönelik politikası, harcamalar üzerinedir. Kamusal ihtiyaçların giderilebilmesi, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanabilmesi, kaynak dağılımı ve gelir dağılımı sorunlarının önlenmesi vb. birçok amaca yönelik kullanılabilen kamu harcaması politikalarının temel hedefi, toplumun refah seviyesini yükseltmektir. Bu harcamalar, merkezi, yerel veya diğer kamu kuruluşları tarafından yapılabilmektedir.

Gelir dağılımı sorununa yönelik kamu harcamalarını, reel harcamalar ve transfer harcamaları şeklinde iki ana eksen altında incelemek mümkündür. Reel harcamalarda, devletin harcama yaparak piyasadan satın aldığı mal ve hizmet sonucu vatandaşlara bedelsiz veya maliyetin daha altında bir fiyatla hizmet sunması (örneğin eğitim ve sağlık), toplumda harcama açısından bir azalmaya neden olacaktır ve arttırılan gelir, başka bir alana yönlendirilerek gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltacaktır.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, düşük gelir grubuna yönelik yapılan kamu harcamaları gelir dağılımında iyileşme yaratırken; yüksek gelir grubuna yönelik harcamalar, gelir dağılımında bozulmalara neden olmaktadır. Kamu harcamalarının yapıldığı mevcut ekonomik yapı da oldukça önemlidir. Talep enflasyonunun olduğu bir ekonomide, yapılan kamu harcamaları enflasyonu daha

da derinleştirirken, durgunluk dönemlerinde yapılan harcamalar, düşük gelirli kesime destek niteliği taşımaktadır.

Transfer harcamaları, gelir dağılımına direkt etki eden ve devletin, yaptığı harcama karşılığında piyasadan herhangi bir mal ve hizmet satın almadığı, bu nedenle millî gelire etki etmeyen harcamalardır. Gelir dağılımına nasıl etki ettiğinin tespiti ise, bu harcamaların hangi gelir grubuna yönelik olup olmadığının bilinmesi yoluyla gerçekleşmektedir. Diğer bir ifadeyle, bu harcamadan hangi toplumsal grup hangi amaç uğruna yararlanıyorsa, ona göre gelir dağılımına olan etkisi de değişecektir. Örneğin, bireylere karşılıksız şekilde yapılan harcamalar, düşük gelirliye yöneliktir ve bu nedenle gelir dağılımında eşitsizliği düzeltici bir etki yaratırlar. Buna karşılık, devletin işletmelere verdikleri sübvansiyonlar, üretimi arttırma amacı taşıdıkları için, dolaylı şekilde gelir dağılımına etki etmektedir. Transfer harcamaları, üç ana gruba ayrılarak daha detaylı şekilde incelenebilmektedir (İpek, 2014: 38):

- İktisadi ve Mali Transfer Harcamaları,
- Sosyal Transfer Harcamaları,
- Borç Faizi Ödemeleri.

İktisadi teşekküllere, özel sektöre veya ortaklıklara yapılan devlet sübvansiyonları ile yerel yönetimlere yapılan ödeme ve yardımlar, iktisadi ve mali transferler olarak bilinmekte ve temel amaç, üretime katkı sağlayabilmektir. Üretim teşviki sonucu millî gelirde artışa yol açan sübvansiyonlar, gelir dağılımında iyileştirici bir rol oynamaktadır. Mal ve hizmet açısından bakıldığında ise, piyasa fiyatlarının altında sunulan mal ve hizmetler, düşük gelirli kesim açısından bir gelir dağılımı iyileştirilmesine yol açarken, düşük gelirliye yönelik bir amaç olmaksızın sunuluyorsa, bu durumda adaletsizliği önleyici bir etki söz konusu olmamaktadır.

Gelir dağılımında adaletin sağlanabilmesi için en kullanışlı yol, toplumda dezavantaja sahip olan kesime yönelik yapılan sosyal transfer harcamalarıdır. Örneğin, emekli aylıkları, öğrencilere verilen burs ve yardımlar, işsizlik sigortaları ve dul-yetim aylıkları vb. harcamalar, bu kategoriye girmekte olup temel amaç, düşük gelirli kesimin desteklenmesi ve gelir dağılımında adaletsizlik sorununun önüne geçilmesidir. Bunun yanı sıra, refah devleti anlayışının egemen olduğu bir ülkede, sosyal transfer harcamalarının varlığı, toplumdaki bireylerin çalışmalarını olumsuz etkileyebilmektedir. Örneğin, işsizlik yardımı alan bireyler, bu yardımla

yetinebildikleri takdirde çalışmak istemeyecektir. Bu sebeple, sosyal transfer harcaması politikalarının uygulanabilirliği, oldukça kritik bir düzeydedir.

Devletin, yüksek ve orta gelir gruplarından borçlanmasıyla, bu gruplara yapılan borç faizi ödemeleri neticesinde bu kesimin lehine bir gelir dağılımı değişimi söz konusu olmaktadır. Bu durumda kaynak aktarımı yüksek ve orta gelir grubuna yönelik olacak ve düşük gelirli kesime herhangi bir olumlu etkisi olmayacaktır.

2.4.2.3. Borçlanma Politikası Aracı

Devlet, bütçede açık verdiği zamanlarda borçlanma yoluna başvurmaktadır. Bu borçlanma, iç ve dış borçlanma olarak ikiye ayrılabilir. Bu ayrımda baz alınan kriterler, alacaklının uyrukluğ ve borcun elde edildiği piyasanın uyrukluğudur (Erdem, 2015: 41). Diğer bir ifadeyle, devletin ulusal kaynaklarından aldığı borç iç; yurt dışı kaynaklarından aldığı borç ise dış borç olarak ifade edilmektedir. Borçlanmanın gelir dağılımındaki etkisi ise, dolaylı veya doğrudan olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğrudan etkisine örnek olarak, borçlanmanın anapara ve faiz ödemesinin gelir transferi olarak gerçekleşmesini verebiliriz.

Borçlanma senetleri, tahmin edilebileceği gibi daha çok yüksek ve orta gelir düzeyine sahip kesimin elinde bulunduğu için, gelir dağılımını bozucu bir etki söz konusu olmaktadır. Dolaylı etki ise, borçlanmanın büyüme hızını uzun vadede yavaşlatması ile karşımıza çıkmaktadır. Çünkü, borçların artması ve devletin gelirini etkin ve verimli yatırım alanlarında kullanamaması sonucunda millî gelirde düşüş yaşanacaktır.

2.5. Gelir Dağılımının Ölçüm Yöntemleri

Gelir dağılımında eşitsizlik kavramı, farklı gelir grupları arasındaki farklı gelir dağılımlarını işaret etmekte olup bu farklılıkların ölçülmesi bu eşitsizliği önleyebilmek adına önemlidir. Gelir dağılımındaki eşitsizliğin ölçülebilmesi için literatürde çeşitli yöntemler mevcuttur. Bu ölçütleri objektif ve normatif olarak ikiye ayırmak mümkündür.

Aralık ölçütü ve değişim aralığı, Gini katsayısı ve Kuznetz eğrisi gibi objektif ölçütler, istatistik kullanılarak gelirlerin birbirlerinden veya ortalama

gelirden farklılıklarını incelerken, Atkinson endeksi gibi normatif ölçütler bu incelemeye ek olarak refah anlayışı çerçevesinde fayda fonksiyonunu da hesaplamaya dâhil etmektedir.

Eşitsizliği sağlıklı bir şekilde saptayabilmek için kullanılabilecek ölçütlerde bulunması gereken beş temel ilke vardır (Aktan ve Vural, 2002: 32). Bunlardan ilki, Pigou-Dalton (transfer) ilkesidir. Bu ilkeye göre, yoksuldan zengine yönelik bir gelir transferi söz konusu olduğunda, bu transfer eşitsizlikte bir azalmaya neden olmamalıdır. İkinci temel ilke, gelir ölçeğinden bağımsız olma ilkesidir. Buna göre, toplumdaki her bireyin geliri aynı oranda değişikliğe uğradığı zaman, gelir dağılımındaki eşitsizlik değişmemelidir.

Bir diğer ilke, nüfus ilkesidir. Nüfus ilkesine göre, gelir dağılımındaki eşitsizlik ölçütleri, nüfus artışı karşısında değişmemelidir. Dördüncü temel ilke olan simetri ilkesine göre ise, eşitsizliği saptamakta kullanılan ölçütlerin, bireylerin gelirleri dışında diğer birtakım niteliklere karşı hassasiyet taşımaması gerektiğini ifade etmektedir. Son ilke olan ayrıştırma ilkesi ise, düşük gelir gruplarında eşitsizliğin artması durumunda genel olarak eşitsizliğin de artması gerektiğini anlatmaktadır (Aktan ve Vural, 2002: 32).

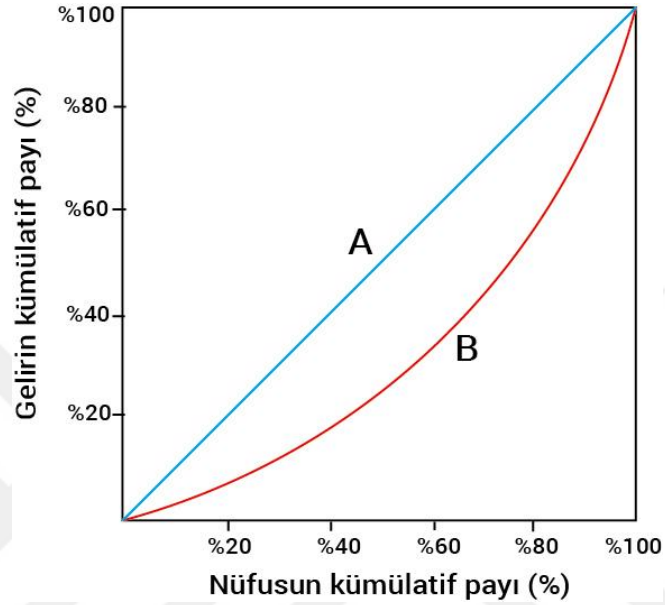
Gelir dağılımında eşitsizliğin ölçülmesinde birçok yöntem kullanılmakta olup ülkemizde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nun en sık kullandığı ölçütler, Lorenz Eğrisi, Gini Katsayısı, Yüzdelik Pay Analizi vb. şeklindedir. Bazı ölçütlerin diğerlerine kıyasla daha sık kullanılmasındaki temel sebep, bu ölçütlerin ülkelerdeki zaman bazlı eşitsizlik değişimine ve ülkeler arasındaki karşılaştırmalara imkân verecek derecede olmasıdır. Bu başlık altında, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin ölçülmesinde sık kullanılan ölçüm yöntemlerinden bahsedilecektir.

2.5.1. Lorenz Eğrisi

1905 yılında Max O. Lorenz tarafından geliştirilen bu ölçüt, Gini katsayısına temel oluşturmakta olup gelir dağılımındaki eşitsizliği diyagram içerisinde grafiksel olarak göstermektedir. Lorenz eğrisi, özellikle ülkeler arası gelir dağılımı eşitsizliği karşılaştırmasında oldukça kullanışlı bir ölçüttür. Bu yöntemde, nüfus genellikle beş yüzdelik dilime ayrılır ve yatay eksen nüfusun, dikey eksen ise gelirin kümülatif payı yer alır. Bu noktaların oluşturduğu eğri, Lorenz eğrisi olarak adlandırılmaktadır. Bir toplumda, gelir tamamıyla eşit

biçimde dağılıyorsa tam eşitlik doğrusu (Grafik 2.1'deki A doğrusu) oluşmakta, gelir eşitsizliğinin artması hâlinde ise, doğru eğikleşerek daha yatay bir hâle bürünmektedir (Grafik 2.1'deki B eğrisi).

Grafik 2.1. Lorenz eğrisi

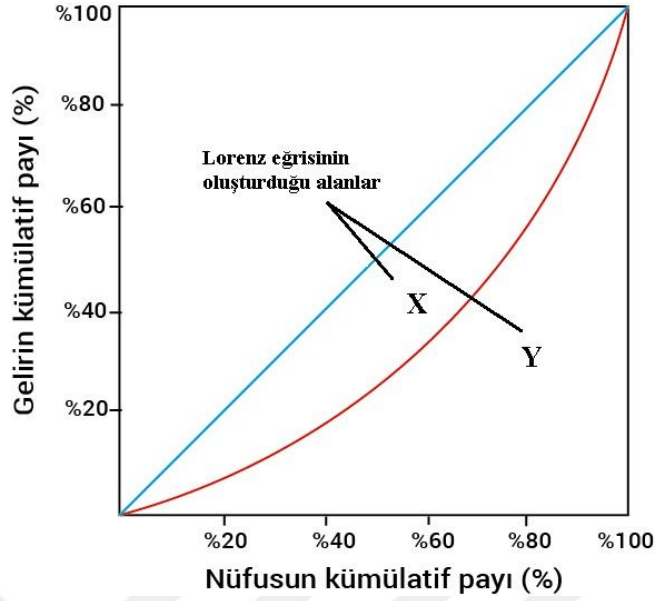
2.5.2. Gini Katsayısı

1912 yılında Corrado Gini tarafından geliştirilen Gini Katsayısı, Lorenz eğrisinden elde edilmektedir ve birçok gelir dağılımı grubu arasında çeşitli karşılaştırmalar yapılmasına olanak tanımaktadır (Ünsal, 2016: 444). Katsayı, en sık kullanılan eşitsizlik ölçütlerinden biri olup, sıfır ila bir arasında değer almaktadır.

Katsayı bire yaklaştıkça adaletsizlik artmakta, sıfıra yaklaştıkça ise adalet sağlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, gelir tamamıyla bir kişide toplanmışsa katsayı bire, gelir tamamen eşit ölçüde dağılmışsa sıfıra eşittir. Ancak günümüzde, ne tam eşitsizlik ne de tamamıyla eşitlik olması durumu mümkün olmamaktadır. Lorenz eğrisinin oluşturduğu alanlardan hareket edilerek oluşturulan Gini katsayısının formülü, şu şekilde ifade edilebilmektedir:

$$G = X / X + Y$$

Grafik 2.2. Gini katsayısı

2.5.3. Yüzdelik Pay Analizi

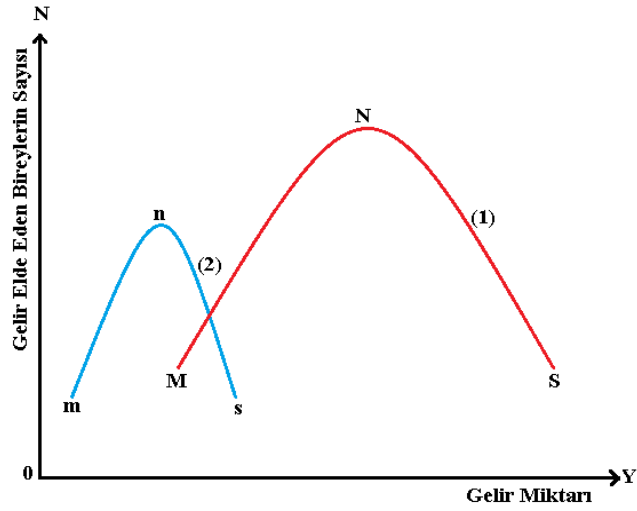
Yüzdelik pay analizi ölçütü, kişisel gelir dağılımının ölçülmesinde kullanılmakta olup hanelerin veya bireylerin toplam gelirden aldıkları payların yüzdelerini hesaplamaktadır. Buna göre, toplam gelirden en yüksek payı alan grupla en düşük payı alan grup karşılaştırılmakta ve gruplar arası gelir eşitsizliği değerlendirilmektedir.

Bu ölçütte öncelikle haneler çeşitli yüzdelik gruplara ayrılmaktadır. Her bir grubun toplam gelirden aldıkları paylar karşılaştırılmakta ve özellikle uluslararası karşılaştırmalara olanak sağlanmaktadır. Gruplar %1'lik 100, %5'lik 20, %10'luk 10 veya %20'lik 5 gruba ayrılabilir (Pınar, 2019: 271).

2.5.4. Pareto Katsayısı

İtalyan sosyolog ve iktisatçı Vilfredo Pareto tarafından geliştirilen bu ölçüte göre, bir toplumda millî gelir dağılımı tıpkı bir piramide benzemektedir. Buna göre, piramidin zirve noktası, toplumdaki en yüksek gelire sahip birkaç aileyi göstermektedir. Zirve noktasından tabana doğru inildikçe gelir düzeyinde düşüş yaşanmakta, tabanda ise, en düşük gelir grubuna sahip kesim yer almaktadır. Pareto'ya göre, gelir kişiler arasında eşit biçimde dağıtılamaz çünkü, kişisel farklılıklar buna engel teşkil etmektedir.

Grafik 2.3. Pareto gelir dağılımı

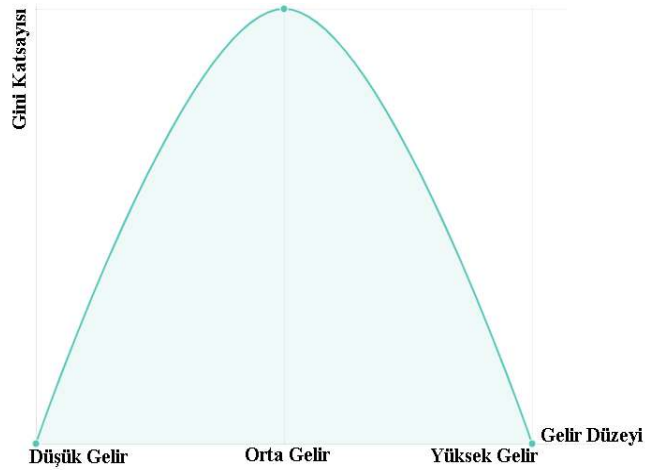
Grafik 2.3'te gösterilen (2) numaralı eğri, daha adil bir gelir dağılımını ve daha yoksul bir toplumu; (1) numaralı eğri ise, daha adaletsiz bir gelir dağılımı ile daha zengin bir toplumu ifade etmektedir. Çünkü (1) numaralı eğri daha yaygın bir görünüme sahipken, (2) numaralı eğri daha dik bir şekle sahiptir.

2.5.5. Ters U Hipotezi

Nobel İktisat Ödüllü Simon Kuznetz, 1955 yılında yapmış olduğu çalışmada, ekonomik kalkınmanın ilk aşamalarında toplumun yoksul olması ve dağıtılacak pek bir kaynak olmadığı için gelir dağılımının adil olduğunu ancak kalkınmanın ileri safhalarında (sanayileşme ve kentleşme aşaması) bozulduğunu ve belirli bir aşamaya gelen kalkınmadan sonra gelir dağılımının tekrardan düzelmeye başladığını iddia etmiştir (Grafik 2.4.). Bahsedilen kalkınma ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişki, **ters u hipotezi** olarak adlandırılmıştır. Ancak, yapılan çalışmalar neticesinde, bazı ülkelerde ters u hipotezinin geçerli olmadığı görülmüştür (Kirmanoğlu, 2017: 208).

Kuznetz'e göre ayrıca, sanayi toplumlarının geliri tarım toplumlarıyla kıyaslandığında daha yüksek ama daha adaletsizdir. Bu durumda, sanayileşmeye geçişte gelir artarken gelir dağılımı adaletsizliği de artacaktır.

Grafik 2.4. Kuznetz'in ters u hipotezi

2.5.6. Atkinson Eşitsizlik Ölçütü

Atkinson, gelir dağılımı ölçütünün toplumsal refah fonksiyonuna dayalı olması gerektiğini önererek bir endeks geliştirmiştir (Pınar, 2019: 274). Bu endekse göre, bir toplumun gelir dağılımında oluşan eşitsizliğe ne ölçüde duyarlı olduğunun düzeyi ölçülmektedir. Atkinson endeksi de denilen bu yöntemde, toplumun gelir dağılımındaki eşitsizliğe verdiği değer, sıfır ile sonsuz arası bir değer almaktadır. Bu değer sıfır olduğunda, toplumun gelir dağılımındaki eşitsizliğe karşı duyarsız olduğunu ve dağılıma toplumda önem verilmediğini bir diğer ifadeyle gelir dağılımı ile ilgilenilmediğini; değer sonsuz olduğu durumda ise, gelir dağılımının oldukça adaletsiz olduğunu ve toplumun sadece en yoksul kişiler ile ilgilendiğini söylemek mümkündür (Öztürk ve Göktolga, 2010: 12). Endeks, ölçekten bağımsızlık ve transfer ilkesini sağlamakla birlikte, gelir grupları arası gelir aktarmalarının eşitsizliğe olan etkisini ifade edebilmektedir.

2.5.7. Aralık Ölçütü ve Değişim Aralığı

Gelir dağılımı eşitsizliği ölçütlerinden aralık ölçütü ve değişim aralığı, eşitsizliklerin tespit edilmesi açısından oldukça temel bir yöntem olarak kabul edilmektedir. Aralık ölçütü, gelir dağılımındaki en yüksek ve en düşük gelire sahip kesim arasındaki farkın ortalama gelire oranlanmasıyla bulunmakta; değişim aralığı ise, gelir dağılımında yer alan en yüksek ve en düşük gelire sahip kesim arasındaki fark olarak ifade edilmektedir. Aradaki değerler dikkate alınmamakla

birlikte, gelir dağılımında genel bir tespit yapılmasına yardımcı olan bir ölçüttür (Aktan ve Vural, 2002: 33).

2.5.8. Theil Endeksi

Bu eşitsizlik ölçütü, Henry Theil'in 1967 yılında bilgi aktarımı esnasında oluşan kayıpları ölçmek amacıyla geliştirilen bir endeks olup sonrasında iktisadi açıdan eşitsizlikleri ölçmek için kullanılmıştır. Gini katsayısı ve Theil endeksi, millî gelirin ne ölçüde eşit paylaşıldığını göstermektedir. Her iki ölçüm yöntemi de sıfır ila bir arasında değer almakta ve sıfıra yakın değerler aldıklarında daha adil bir gelir dağılımını ifade etmektedirler.

Theil endeksi, nüfus oranları arasındaki eşitsizlikleri baz almakla birlikte yüksek gelir grubunda yer alan kesimler arasındaki eşitsizliğe karşı duyarsız; düşük gelir grubunda yer alan kesimler arası eşitsizliğe karşı ise duyarlı olan bir ölçüt olarak ifade edilmektedir (Aktan ve Vural, 2002: 36).

2.6. Gelir Dağılımını Etkileyen Faktörler

Gelir dağılımını etkileyen faktörler, birçok açıdan çeşitlilik göstermektedir. Bunlardan bazıları ekonomik büyüme, enflasyon, vergiler, kamusal harcamalar, dış ticaret, eğitim, kayıtdışı ekonomi, ülkelerin gelişmişlik düzeyi, piyasa yapısı, ayrımcılık, teknolojik değişimler vb. şeklindedir.

Bu başlık altında gelir dağılımını etkileyen faktörler makroekonomik, yapısal ve sosyal olmak üzere toplam üç ana başlık altında incelenecektir.

2.6.1. Gelir Dağılımını Etkileyen Makroekonomik Faktörler

Gelir dağılımı, birçok makroekonomik faktörle yakından ilişkilidir. Bunlar sırasıyla, ekonomik büyüme, işsizlik, kamusal harcamalar, vergiler ve enflasyon olarak sayılabilir. Bu başlık altında her bir makroekonomik faktör ayrıntılı şekilde incelenecektir.

2.6.1.1. Ekonomik Büyüme Faktörü

Ekonomik büyüme veya iktisadi büyüme en genel tabiriyle, bir ülkede üretilen mal ve hizmet miktarının zaman içerisinde artması olarak ifade

edilmektedir. Daha önce görüldüğü üzere, büyüme ile gelir dağılımı arasındaki ilişki, ters u hipotezi ile elde edilmektedir. Kuznetz'in geliştirdiği bu ölçütte, ekonomik büyümeyle birlikte gelir dağılımının bozulacağı varsayımı yer almaktadır. Daha ileri safhalarda ise, adaletsizlik yerini daha adil bir dağılıma bırakmaktadır.

Kuznetz'in ters u hipotezini geliştiren Robinson, tarım sektörü ve sanayi sektörü karşılaştırmasına giderek tarım sektöründe başlangıçta daha iyi bir gelir dağılımı olduğunu ancak kişi başına düşen gelirin az olduğunu; sanayi sektöründe ise kişi başına düşen yüksek gelire karşın daha adaletsiz bir gelir dağılımı olduğunu tespit etmiştir (Özdemir v.dğr., 2011: 440). Bu durumda, ekonomik büyümenin ilk aşamalarında gelir ile gelir dağılımındaki eşitsizlik doğru orantıda artış göstermektedir. Ancak büyümenin devamı neticesinde kırsaldan kentlere göç yaşanmasıyla birlikte tarım sektöründeki gizli işsizlik ortadan kalkmakta ve tarım sektöründe istihdam edilenlerin gelirleri artmaktadır. Böylelikle gelirler arası uçurum ilk safhaya oranla kapanmaya başlamaktadır (Özdemir v.dğr., 2011: 440).

Küreselleşmeyi göz önüne aldığımızda, fırsat eşitliği ile gelir dağılımı alanlarında alınan önlemlerin yetersizliği, dünya ekonomisinin büyümesinde bir engel teşkil etmektedir. Ayrıca, eşitsizliklerin yüksek olduğu durumlarda, ekonomik büyüme ve yatırım amaçları için gereken iktisadi kurumların oluşturulması da zorlaşmaktadır. Bir diğer büyüme-gelir dağılımı etkisi olarak, bireyler arası sosyal ve siyasi istikrarın bozulması örnek verilebilir. Bu bozulmalar, yüksek gelir dağılımı adaletsizliği sonucunda mevcut durumu daha olumsuz bir noktaya çekebilmektedir.

2.6.1.2. İşsizlik Faktörü

İşsizlik durumu en genel tabiriyle, çalışmaya hazır, çalışabilme becerisinde ve isteğinde olup bir işte çalışmamak olarak ifade edilebilir. Buradan hareketle, çalışmaya istekli olmayan ve çalışabilme becerisine erişemeyen bireyler işsiz olarak nitelendirilmez. Tanımdan hareketle, işsizliğin hem kişisel hem psikolojik hem de toplumsal birtakım maliyetleri söz konusudur. Bu durum da makroekonomik bir problemi işaret etmektedir.

Gelir dağılımında adaletin sağlanabilmesi ve yoksullukla mücadele yöntemlerinin belirlenebilmesi, işsizliğin önlenmesi amacıyla daha iyi

istihdam olanaklarının oluşturulabilmesi açısından oldukça kritiktir. İstihdam olanaklarının yaratılması yoksulluğa kesin bir çözüm sunmamakla birlikte, çalışan yoksul kesimin yeteneklerinin geliştirilmesi için çeşitli eğitim programlarının düzenlenmesi, bu kesime yönelik bir destek sağlayabilmektedir.

2.6.1.3. Kamusal Harcama Faktörü

Kamusal harcamalar, gelir dağılımında önemli etkilere sahip olmakla birlikte esas nokta, bu harcamaların hangi yön ve ölçüde kullanılacağı ile harcamaların çeşitlerine göre şekillenmektedir. Yapılan bir kamu harcaması doğrudan düşük gelir grubuna yönelik pozitif bir etki sağlıyorsa bu, harcamanın düzeltici; negatif bir etki yaratıyorsa harcamanın bozucu bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Kamusal harcamalar içerisinde düşük gelir grubunda yer alan kesime yönelik düzeltici etkiler, genellikle transfer harcamaları yoluyla gerçekleşmektedir. Ayrıca, özellikle eğitim alanına yapılan çeşitli yatırım harcamaları da, verimliliği doğrultusunda gelir dağılımını düzeltici etkide bulunabilmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, negatif gelir vergisi ile yoksul kesime yönelik yapılan yardımlar da gelir dağılımında adaletle yönelik bir uygulamadır.

2.6.1.4. Vergi Faktörü

Vergilerin gelir dağılımına olan etkileri, sınıflandırmalarına göre değişiklik arz edebilmektedir. Örneğin dolaylı ve doğrudan vergi sınıflandırmasında, doğrudan vergilerin subjektif ölçütleri göz önüne alması, bir diğer ifadeyle vergi mükelleflerinin mali gücüne göre vergilendirilmesi sebebiyle gelir dağılımında adaletin sağlanmasına yönelik pozitif etki oluşturmaktadır. Yine doğrudan vergilerde, en az geçim indirimi ve ailelere çeşitli indirimler vb. olanaklar söz konusudur.

Dolaylı vergilere bakıldığında ise, harcamalar üzerinden alınan ve mükelleflerin belirli olmaması, yani kişiselleştirilememesi sebebiyle her bireye eşit ölçüde uygulanmaktadır. Bu sebeple gelir dağılımında adalet ölçütünde nispeten adaletsiz bir vergi çeşidi olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda, bir ülkede toplanan vergilerin çoğunluğu doğrudan vergiler ise, gelir dağılımında

adaletin sağlanmasına yönelik olumlu bir gidişatı; dolaylı vergiler ise, gelir dağılımında adaletsizliği arttırabilecek bir seyri işaret etmektedir.

2.6.1.5. Enflasyon Faktörü

Enflasyon, en genel tabiriyle bir ekonomideki fiyatlar genel seviyesinin sürekli artması olarak ifade edilmektedir. Enflasyonun gelir dağılımına olan etkisi, diğer faktörlerde bahsedildiği kadar belirgin değildir. Örneğin, enflasyonun yüksek olduğu bir ülke ekonomisinde gelir dağılımındaki adaletsizlik artmaktadır. Ancak aksi durumda, gelir dağılımındaki adaletsizlik düzelmeyebilmektedir. Çünkü, düşük enflasyon adil gelir dağılımı anlamına gelmemektedir.

Bireylerin sahip oldukları arazi, hisse senetleri, konut vb. aktifler, fiyatlar genel seviyesinden etkilenir. Bu sebeple, enflasyon zamanlarında fiyatlar genel seviyesinden etkilenen aktiflere sahip bireylerin zenginlikleri artacaktır.

2.6.2. Gelir Dağılımını Etkileyen Sosyal Faktörler

Gelir dağılımını etkileyen makroekonomik faktörlerin yanında birtakım sosyal faktörler de yer almaktadır. Bunlar; eğitim, sosyokültürel faktörler, demografik faktörler, cinsiyet ve yaş faktörleri olmak üzere beş ana başlıkta incelenecektir.

2.6.2.1. Eğitim Faktörü

Bireyler arasındaki emek dağılımında oluşan farklılıklar, gelir dağılımı farklılıklarının nedenlerinden biridir. Bu sebeple devlet, farklılıkların önüne geçebilmek amacıyla bireylere çeşitli eğitim imkânları tanıyarak gelir dağılımındaki adaletsizliklerin önlenmesi için çalışmaktadır.

Günümüz dünyasında nitelikli emek yükseliştir ve bunun için yüksek bir eğitim düzeyine ihtiyaç duyulmaktadır. Toplumdaki her bireye fırsat eşitliğinin sağlanması amacı, özellikle düşük gelir grubuna giren bir ailede yetişen bireyin ileride yüksek gelir getiren bir mesleğe sahip olabilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu amaç için devletin çeşitli eğitim reformları yapması ve eğitime yapılan harcamaların nitelikli olması gerekmektedir. Örneğin, eğitim hizmetlerinin ücretsiz olması veya düşük gelir grubuna tabi kesimin çocuklarına

çeşitli bursların sağlanması, bu amacın gerçekleşebilmesi için teşvik niteliğindedir.

2.6.2.2. Sosyo-Kültürel Faktörler

Gelir dağılımını etkileyen faktörler yalnızca makroekonomik açıdan değil, toplumsal açıdan da incelenmektedir. Özellikle Türkiye gibi ülkelerde aile ve akrabalık ilişkilerinin önemli bir yer tuttuğu, dayanışma ve yardımlaşmanın yüksek düzeyde olduğu, kısaca kültürel yapısını koruyan toplumlarda sosyokültürel yapıyı görmezden gelmek yanlış bir davranış olacaktır.

Kültürel yapı gereği gelir dağılımındaki adaletsizlik ve yoksulluk gibi problemlerde geleneksel bir tutum karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca kültürün bir parçası olan dinî açıdan konuya bakıldığında, Müslüman, Musevi veya Hristiyan toplumlardaki cami, havra ve kilise gibi kurumların varlığı da hem kültürel hem dinî bütünlük açısından gelir dağılımında pozitif bir etkiye sahiptir. Tarihe bakıldığında, sosyal güvenlik kurumlarından çok daha önceleri varlığını sürdüregelen bu dini kurumlar, inanç ve kültür gereği gelir dağılımını pozitif etkilemişlerdir.

2.6.2.3. Demografik Faktörler

Demografik faktörlerin de gelir dağılımında etkileri bulunmaktadır. Bu faktörler içerisinde yer alan nüfus artışı ile kentleşme, en yüksek etkiye sahip faktörler olarak bilinmektedir. Nüfus artışının hızlanması, gelecekte niteliksiz emek artışına sebep olarak uzun vadede gelir dağılımında adaletsizliğe yol açmaktadır. Yine genç nüfusun yoğun olarak istihdam edilmesi, orta yaştaki işçilerin istihdam içerisindeki oranını düşürmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, ileri yaş işçilere oranla daha az kazanan genç işçilerin varlığı, gelir dağılımındaki adaletsizliği arttırmaktadır. Aile açısından bakıldığında, yüksek gelire sahip kesimdeki aile reisinin eşlerinin işgücüne katılması, düşük gelire sahip kesime oranla daha yüksek olmakta, bu durum da aile bazında gelir dağılımındaki adaletsizliği arttırmaktadır.

Bir diğer demografik faktör, göçtür. Göçler genellikle refah içinde olan bölgelere doğru yaşanmaktadır ve yeniden dağılım etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Göçün sonucu olarak kazançlar değişmektedir. Sanayileşme süreci,

kır ve kent farklılıkları, bölgesel gelişmişlik düzeyleri arasındaki farklılıklar ve sektörler arası gelir farklılıkları vb. sebepleriyle yaşanan göçlere bakıldığında, bölgesel gelir dağılımına dikkat çekilmektedir. Göçlerin engellenebilmesi için, öncelikle yapılması gereken şey göç veren bölgede sektörel sorunların çözülmesidir. Ayrıca bölgeler arası farklılıkların azaltılmasına yönelik çeşitli politikaların uygulanması gerekmektedir. Bu politikalar ya geri kalmış kentler için bölgesel kalkınma ya da göç alan bölgelerin gelişiminin sınırlandırılması şeklinde olabilmektedir.

2.6.2.4. Cinsiyet Faktörü

Cinsiyet faktörü, geçmişten günümüze süregelen olan kadının belirli işleri yapması gerektiği (Örneğin, ev işleri, çocuk bakma vb.) tutumuna yönelik olarak, küresel gelişmişlik dâhilinde, yerini zamanla daha modern bir bakış açısı olan kadının toplumdaki yeri ve öneminin artması gerekliliği düşüncesine bırakmıştır. Böylelikle kadınlar eğitime ulaşma ve işgücüne katılım oranında ciddi gelişmelere konu olmuşlardır. Günümüzde ise, erkekler kadar kadınlar da çeşitli iktisadi faaliyet kollarında yer almaktadır. İşgücünde zamanla daha aktif bir rol üstlenen kadınların, cinsiyet bazlı gelir dağılımı karşılaştırmalarında her geçen yıl daha iyiye gittiğini ve erkek-kadın arasındaki gelir dağılımı farklılıklarının azaldığını söylemek mümkündür. Ancak bu iyiye gidiş, henüz yeterli düzeye gelememiştir. Aynı şekilde kadın girişimcileri baz aldığımızda da, artış olmasına karşın, erkek girişimcilere kıyasla yeterli düzeye ulaşamadığı görülmektedir.

2.6.2.5. Yaş Faktörü

Gelir dağılımını etkileyen faktörlerden bir diğeri, yaş faktörüdür. Nüfus yapısının yaş dağılımı, işgücü miktarını da göstereceği için önemlidir. Nüfus piramidiyle gösterilen nüfustaki yaş yapısında 15-65 yaş arası, işgücünü oluşturmaktadır. Ancak bu yaş aralığı, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre çeşitli farklılıklar gösterebilmektedir. Örneğin, gelişmemiş ülkelerde 15 yaş altı veya 65 yaş üstü nüfus, çeşitli sosyal güvenlik hizmetlerinin yetersizliği veya var olmaması sebebiyle çalışabilmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, böylesine bir ülkede sağlık hizmetlerinin de yetersiz olacağı öngörüldüğünde yaşam uzunluğu da oldukça düşük bir seviyededir. Gelişmiş ülkelerde ise genç nüfus çeşitli

beceriler kazandıktan ve mesleki eğitimlerini tamamladıktan sonra üretim sürecine katılmaktadır. Böyle bir ülkede ise, sağlık hizmetleri üst düzeyde olup buna paralel olarak yaşam uzunlukları da 65 yaşın üstünde olmaktadır.

2.6.3. Gelir Dağılımını Etkileyen Yapısal Faktörler

Gelir dağılımını etkileyen yapısal faktörler, ülkeden ülkeye, ekonomiden ekonomiyeye değişiklik gösteren faktörlerdir. Bu faktörleri şu şekilde sıralayabiliriz: Mevcut ekonomik konjonktür ve ülkenin gelişmişlik düzeyi, kayıtdışı ekonominin varlığı, beşerî sermayenin varlığı.

2.6.3.1. Ekonomik Yapı ve Ülkenin Gelişmişlik Düzeyi Faktörleri

Gelir dağılımını etkileyen birçok faktör, mevcut ekonomik yapıya göre değişiklik arz edebilmektedir. Bu sebeptendir ki, bir ülkedeki gelir dağılımı sermaye ve toprak gibi kazanç elde edilen değerlerin dağılımına, sağlık, eğitim ve barınma vb. kamu hizmetlerinin sağlanması ve dağılmasına, politik karar alma mekanizmasına, ülkede uygulanmakta olan vergi sistemine, servet dağılımına, devletin ekonomi içerisindeki yerine, takip edilen büyüme politikalarına, enflasyona vb. bağlı olup her bir ülke kendi içerisinde kendi koşullarına göre değerlendirilmelidir.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, mevcut sosyokültürel yapı ve ekonomik durumla paralel ilerlemektedir. Bu durumda, üretimde oluşabilecek yetersizlikler, gelir dağılımında adaletsizlikler, yoksulluklar, suç oranlarının yüksekliği, yapılan yolsuzluklar vb. birçok faktöre sahip bir ülke, düşük gelişmişlik düzeyine sahiptir. Gelişmişliğin artması sonucunda sayılan faktörlerde iyileşmeler görülecek, özellikle gelir dağılımındaki adaletsizlik büyük ölçüde önlenecektir.

2.6.3.2. Kayıtdışı Ekonomi Faktörü

Gizli ekonomi, paralel ekonomi, kara ekonomi veya kayıtdışı ekonomi, en basit tanımıyla GSYİH büyüklüğüne dâhil edilmeyen, yasal olmayan ve kayda geçilmeyen, dolayısıyla denetime tabi tutulmayan çeşitli iktisadi faaliyetler bütünüdür. Ekonomik verimlilikte düşüşe sebep olan ekonomik faaliyetler olarak da bilinen kayıtdışı ekonomiyi etkileyen faktörler, vergi denetimlerinin sıklığı, çalışma mevzuatında esneklik derecesi, vergi cezalarının caydırıcılığı, vergi ahlakı

düzeyi, adalet ve yargı sisteminin etkinliği, gelir dağılımında adaletsizlik ve yoksulluk vb. şeklindedir.

Özellikle gelir dağılımında adaletsizliğin ve yoksulluğun artışı, vergi ahlakı seviyesini düşürerek kayıtdışı ekonomiyi arttırabilmektedir. Verimliliği düşüren, sosyal problemler çıkaran ve vergilendirilmeyen iktisadi faaliyetler, etkin bir rekabet ortamının oluşumunu engelleyerek piyasa yapısını bozmakta, bu durum ise gelir dağılımında adaletsizliği arttırıcı bir etki doğurabilmektedir.

2.6.3.3. Beşerî Sermayenin Varlığı Faktörü

Bir toplumda bireylerin çalışmaları sonucu kazandıkları gelirler birbirlerinden farklıdır. Bu farklılık, beşerî sermaye farklılığından dolayıdır. Örneğin, bir hastanede çalışan hekim, bir hemşireden; bir hâkim, mübaşırdan; fabrikada çalışan genel müdür, beden işçisinden çok daha fazla kazanç sağlamaktadır. Bunun temel sebebi, beşerî sermayeler arası seviye farklılığıdır. Buradan hareketle, yüksek nitelikli emeğin düşük nitelikli emeğe kıyasla daha çok beşerî sermayeye sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Beşerî sermayeye sahip olmanın belirli bir maliyeti vardır. Örneğin, eğitimin beşerî sermayeye doğrudan katkısı vardır, ancak nitelik elde edilirken bir başka vazgeçilen kazanç durumu söz konusudur. Burada vazgeçilen kazanç, eğitim alınan süreç boyunca çalışmama sonucu kazanılabilecek ücretten vazgeçilmesidir (fırsat maliyeti).

Bir başka üzerinde durulması gereken konu, bazı mesleklerde yetenek veya koşul farklılıklarının olmasıdır. Örneğin, maden işçiliği veya patlayıcı madde imalatı tehlikeli bir meslek olup alınması gereken ücretin bu koşulları kabul etmeye değmesi gerekmektedir. Veya yoğun çalışma gerektiren, uzun saatlerce çalışılması gereken işlerde de ücretin bu koşullara değmesi gerekmektedir.

2.7. Seçilmiş OECD Ülkelerinde ve Türkiye’de 1980 Yılı Sonrası Gelir Dağılımı Analizi

Dünyada, hiçbir toplumda mutlak bir eşitlik söz konusu olmamış ve gelecek zamanda da olası görülmemektedir. Çünkü hiçbir toplumda, istisnasız her bireye doğumdan ölüme dek eşit fırsatlar sağlanamamış olup mutlak eşitlik olgusu

yalnızca düşüncelerle sınırlı kalabilmiştir. Bu imkânsızlık doğrultusunda, her ülkenin yapısal, makro ve mikro düzeyde farklı değişkenlere sahip olması, mevcut eşitsizliklerde de farklılıklar göstermektedir. Öyle ki, bu eşitsizlikler ülkeden ülkeye, temelde ekonomik ve tarihî olaylar doğrultusunda zamanla değişim göstermiştir.

Türkiye’de ise, gerek yaşanan ekonomik krizler gerekse neoliberal politikaların benimsenerek serbest piyasa ekonomisine geçiş ve küreselleşmeye uyum sağlanması süreci, sosyo-ekonomik eşitsizlikler dengesinde belirleyici olmuştur.

2.7.1. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımı

Geçmişten günümüze, dünyada süregelen hızlı değişimler, bütün ülkeleri birçok açıdan etkilemiş olmakla birlikte, özellikle gelir dağılımı alanında da kendini göstermeyi başarmıştır. Değişimlerden hareketle, bu başlık altında çeşitli göstergeler aracılığıyla seçilmiş OECD ülkelerinin gelir dağılımı konusunda geçirdiği değişimler ele alınacaktır.

Literatürde birçok gelir dağılımı eşitsizliği ölçütü olmasına karşın, OECD’de altı temel gösterge yer almaktadır. Bunlar, Gini katsayısı, S80/S20, P90/P10, P90/P50, P50/P10 ve Palma Oranı’dır. Gini katsayısı, sıfır ila bir arasında bir değere sahip olup sıfıra yaklaşıldıkça gelir dağılımında eşitsizliğin azaldığını ifade eden bir ölçüttür. Diğer beş gösterge ise, temelde yüzdelik paylar analizinden yola çıkmakta olup çeşitli gelir dilimleri arasında karşılaştırma yapma ve bu karşılaştırmaları detaylı analiz etme amaçlarına yönelik bilgi vermektedir.

S80/S20, ülkedeki en zengin %20’lik kesimin sahip olduğu ortalama gelirin, en yoksul %20’lik kesimin ortalama gelirine oranını ifade etmektedir. Bir diğer gösterge olan P90/P10 ise, en zengin %10’luk kesimin ortalama gelirinin, en yoksul %10’luk kesimin ortalama gelirine oranını göstermektedir. P90/P50 göstergesi ise, en zengin %10’luk kesimin ortalama gelirinin en yoksul %50’lik kesimin ortalama gelirine olan oranını ölçmede kullanılmaktadır. Aynı şekilde P50/P10 göstergesi de en yoksul %50’lik kesimin ortalama gelirinin en yoksul %10’luk kesimin ortalama gelirine oranını ifade etmektedir. Son olarak Palma Oranı, en zengin %10’luk kesimin elde ettiği ortalama gelirin en düşük %40’lık

kesimin ortalama gelirine olan pay olarak tanımlanabilir. Bu ölçekleri P99/P100 veya P50/P100 vb. şeklinde çeşitlendirmek de mümkündür (OECD).

Tablo 2.1. Seçilmiş OECD ülkelerinde Gini katsayıları

	1980'ler	1990'lar	2000'ler	2005	2010	2015	2017	2019
ABD	0.337	0.361	0.38	-	0.400 ¹	0.390 ³	0.390 ³	-
Almanya	0.251	0.266	0.285	0.261 ²	0.293 ²	0.301 ²	0.291 ²	0.297 ²
Avustralya	-	0.309	0.315	-	0.347 ¹	-	-	-
Belçika	0.274	0.287	0.271	0.280 ²	0.266 ²	0.262 ²	0.261 ²	0.251 ²
Birl. Krallık	0.309	0.336	0.331	0.346 ²	0.329 ²	0.324 ²	0.331 ²	-
Danimarka	0.221	0.215	0.232	0.239 ²	0.269 ²	0.274 ²	0.276 ²	0.275 ²
Finlandiya	0.209	0.218	0.254	0.260 ²	0.254 ²	0.252 ²	0.253 ²	0.262 ²
Fransa	0.3	0.277	0.288	0.277 ²	0.298 ²	0.292 ²	0.288 ²	0.292 ²
Hollanda	0.272	0.297	0.284	0.269 ²	0.255 ²	0.267 ²	0.271 ²	0.268 ²
İspanya	0.371	0.343	0.319	0.322 ²	0.335 ²	0.346 ²	0.341 ²	0.33 ²
İsveç	0.198	0.211	0.234	0.234 ²	0.255 ²	0.267 ²	0.280 ²	0.276 ²
İtalya	0.309	0.348	0.352	0.327 ²	0.347 ¹	0.324 ²	0.327 ²	0.328 ²
Japonya	0.304	0.323	0.321	-	0.321 ¹	0.339 ³	-	-
Kanada	0.293	0.289	0.317	0.315 ³	0.316 ³	0.318 ³	0.310 ³	-
Meksika	0.452	0.519	0.474	0.501 ¹	0.472 ¹	-	-	-
Norveç	0.222	0.243	0.276	0.282 ²	0.236 ²	0.239 ²	0.261 ²	0.254 ²
Polonya	-	-	0.349	0.356 ²	0.311 ²	0.306 ²	0.292 ²	0.285 ²
Portekiz	-	0.359	0.385	0.381 ²	0.337 ²	0.340 ²	0.335	0.319 ²
Türkiye	0,52	0,49	0,44	0,38	0,38	0,39	0,4	0,39
Yunanistan	0.336	0.336	0.321	0.332 ²	0.329 ²	0.342 ²	0.334 ²	0.310 ²

Kaynak: 1980'ler, 1990'lar ve 2000'ler Gini Katsayısı için: OECD Stats. OECD Stats, <https://web.archive.org/web/20120219032905/> (E.T: 24.01.2021) ve <http://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=26067&Lang=en> (E.T: 24.01.2021) ¹ Verileri: Dünya Bankası <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?locations=MX>. (E.T: 24.01.2021). ² Verileri: Eurostat Eşdeğer harcanabilir gelirin gini katsayısı, EU-SILC Anketi, <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>. (E.T: 24.01.2021). ³ Verileri: OECD Database <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>. (E.T: 24.01.2021). Türkiye verileri: TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması verilerinden derlenmiştir. <https://data.tuik.gov.tr/>. (E.T: 20.01.2020).

OECD'nin temel göstergeleri haricinde GSYİH ile ülke içi ve ülkeler arası eşitsizlikler gibi birçok istatistik, gelir dağılımının seçilmiş OECD ülkeleri açısından değerlendirilmesi için oldukça önemli olup detaylı şekilde incelenecektir. Nasıl ki gelir dağılımı birçok temel faktöre bağlı olarak dağılım ve değişim göstermekteyse, ülkeden ülkeye de farklılık arz edebilmektedir. Bu doğrultuda, öncelikle Gini katsayısının değişimini incelemek gerekmektedir.

Bilindiği üzere, Gini katsayısı sıfır ila bir arasında değer almakta ve katsayı bire yaklaştıkça gelir dağılımında eşitsizlikler artmaktadır. Tablo 2.1'de gösterilen veriler doğrultusunda, 1980'de gelir adaletsizliği yüksek olan ülkeler Meksika, Türkiye, İspanya ve ABD iken, en iyi durumda olan ülkeler İsveç başta

olmak üzere Finlandiya, Danimarka ve Norveç'tir. 1990'a gelindiğinde, Türkiye'nin gelir dağılımı eşitsizliğinde azalış olmakla birlikte, Meksika, Portekiz ve İtalya gibi ülkelerde eşitsizlik devam etmektedir. 2000 yılına bakıldığında, Belçika, Birleşik Krallık, Hollanda, İspanya ve Türkiye'nin daha eşitlikçi bir gelir dağılımı yolunda olduğunu söylemek mümkündür. 2010 yılında Norveç'in gelir dağılımında oldukça olumlu gelişmeler olduğunu ve bu gelişimi Finlandiya ve Hollanda'nın da takip ettiği görülmektedir.

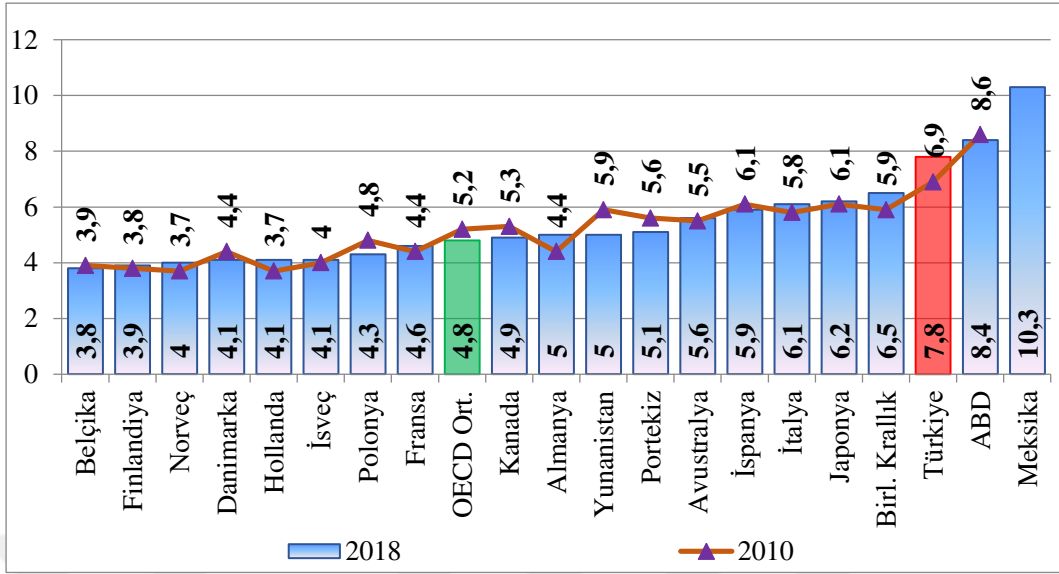
2015 yılı için, Belçika, Finlandiya, Fransa, Polonya, Portekiz ve Yunanistan'da görece olumlu gelişmeler yaşanmıştır. 2019 yılı için ise, Belçika, Danimarka, Hollanda, İspanya, İsveç, Norveç, Polonya, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan'da gelir dağılımında iyileşmeler göze çarpmaktadır. Ayrıca, ülkeler her ne kadar katsayı bağlamında karşılaştırılsa da, hiçbir ülke bir diğeriyle eşit şartlar altında bulunmadığı için, yalnızca Gini katsayısı üzerinden değerlendirme yapıp kesin yargılara varmak yanıltıcı olabilmektedir.

Ülkeler arası gelir dağılımı karşılaştırmasında kullanılabilecek bir diğer seçenek, S80/S20 analizidir. Analize adını veren "S" ifadesi, İngilizcede "*share*" Türkçede ise "pay" anlamına gelmektedir. Ayrıca bu analiz, İtalyan iktisatçı V. Pareto'nun geliştirdiği 80-20 kuralından geldiği için ¹¹ P80/P20 olarak da bilinmekte ve kullanılmaktadır. Bu yöntemde, en yüksek gelir grubuna giren %20'lik kesimin ortalama geliri, en yoksul gelir grubuna giren %20'lik kesimin ortalama gelirine oranlanmakta ve dağılımdaki görece adaletsizlikler tespit edilmeye çalışılmaktadır.

S80/S20 analizinde ortaya çıkan orandaki değerlerin yükselmesi, gelir dağılımında adaletsizliğin arttığını; düşmesi ise dağılımda adalete doğru bir gelişme sağlandığını göstermektedir. Gelirler arası farklılığın ve uçurumun hangi ülkede ne ölçüde olduğu hakkında bilgi veren S80/S20 analizi aracılığıyla, seçilmiş OECD ülkelerindeki gelir farklılıkları Grafik 2.5'te gösterilmektedir.

¹¹ Pareto'nun geliştirmiş olduğu 80-20 kuralına göre, sonuçların %80'i, sebeplerin %20'sinden oluşmaktadır. Pareto, ilk olarak İtalya'yı incelemiş ve İtalya'da milli gelirin %80'ini nüfusun %20'sinin aldığını belirtmiştir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, bu oranlarda ufak çaplı değişimler olabilir. Örneğin, 90/10, 75/25 vb.

Grafik 2.5. Seçilmiş OECD ülkelerinde S80/S20 analizi

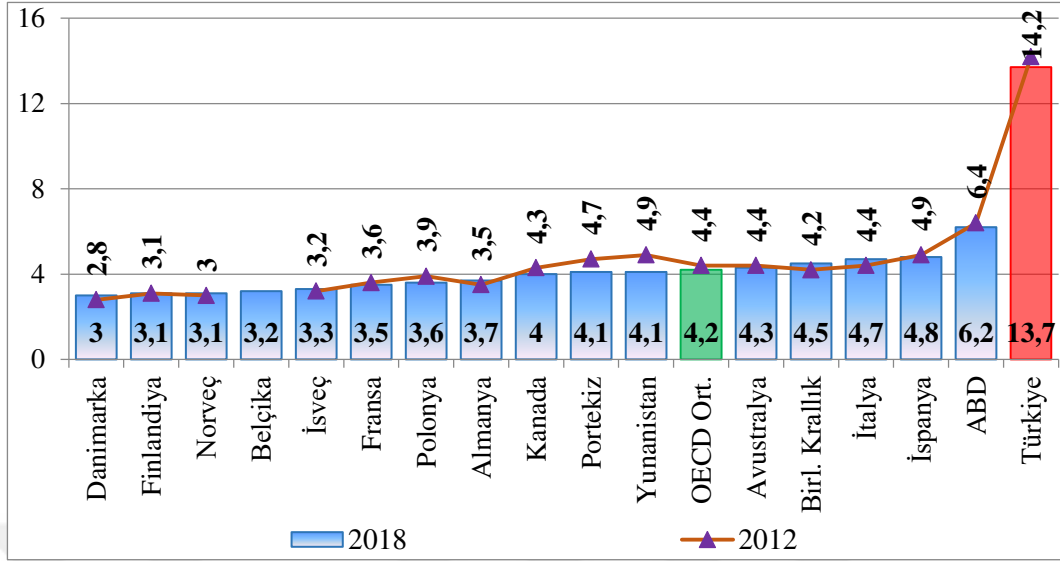

Kaynak: Eurostat, Eşdeğer harcanabilir gelirin gini katsayısı, EU-SILC Anketi, <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>. (E.T: 24.01.2021) ve OECD <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>. (E.T: 24.01.2021). Grafikte yer alan OECD ortalaması, seçilmiş ülkelerin verileri baz alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Grafik 2.5'ten hareketle, geçen süreçte Belçika, Danimarka, Polonya, Kanada, Yunanistan, Portekiz, İspanya ve ABD'de en zengin %20'lik kesim ile en yoksul %20'lik kesim arasındaki gelir farklılıklarında azalış yaşanmış, öte yandan Türkiye, Finlandiya, Hollanda, Norveç, İsveç, Almanya, Fransa, Avustralya, İtalya, Japonya ve Birleşik Krallık'ta gelir farklılıkları artış göstermiştir. Buna ek olarak, Türkiye her iki yılda da OECD ortalamasının altında kalmıştır.

Görelî gelir farklılıklarının bir başka yorumu, P90/P10 analizinde mümkün olmaktadır. Bu analizde, en zengin dilimde yer alan %10'luk kesimin ortalama geliri, en yoksul dilimde yer alan %10'luk kesimin ortalama gelirine oranlanmakta ve tıpkı S80/S20 yöntemi gibi, gelir dağılımı hakkında görelî bir bilgi vermektedir.

Grafik 2.6. Seçilmiş OECD ülkelerinde P90/P10 analizi

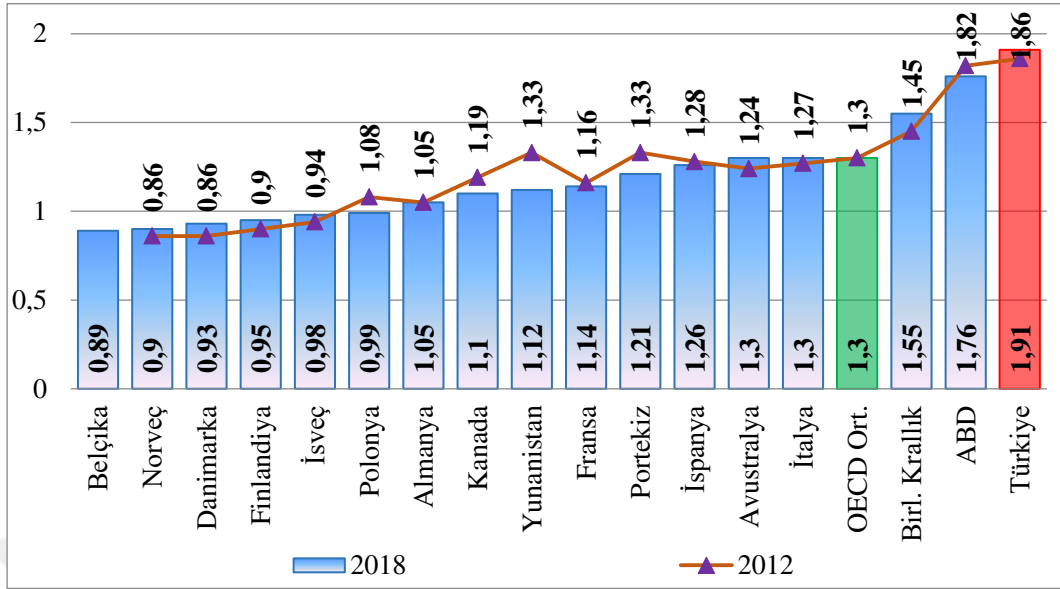

Kaynak: OECD Database. <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>. (E.T: 24.01.2021) Grafikte yer alan OECD ortalaması, seçilmiş ülkelerin verileri baz alınarak tarafımızca oluşturulmuştur. ABD'nin 2012 ve 2018 yılı için 2013 ve 2017 yılı verileri; Almanya, Danimarka ve İtalya'nın 2018 yılı için 2017 yılı verileri; İsveç'in 2012 yılı için, 2013 yılı verisi kullanılmıştır. Türkiye verileri: TÜİK, Eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert gelirine göre gelir dağılımı göstergelerinden derlenmiştir. (E.T: 20.12.2020).

Grafik 2.6'da, 2012 yılı için dağılımın en adaletsiz olduğu ülkeler ABD ve Türkiye'dir. Geçen süreç içerisinde, Danimarka, İsveç, Almanya, Birleşik Krallık ve İtalya haricinde geri kalan ülkelerde en zengin kesimin milli gelirden aldığı payda azalış görülmektedir. Ayrıca seçilmiş OECD ülkeleri ortalamasına bakıldığında, Türkiye'nin her iki yıl için de ortalamanın altında kaldığı görülmektedir.

Gini katsayısına bir alternatif olarak görülen ve bir diğer karşılaştırma ölçütü olan Palma Oranı, en zengin %10'luk kesimin ortalama gelirinin en yoksul %40'luk kesimin ortalama gelirine oranlanması şeklinde tanımlanabilir. Bu oranın diğer ölçütlerden farkı, en zengin kesim ile orta-düşük gelirli kesim arasındaki göreceli dağılımı göstermesidir.

Grafik 2.7. Seçilmiş OECD ülkelerinde Palma oranı

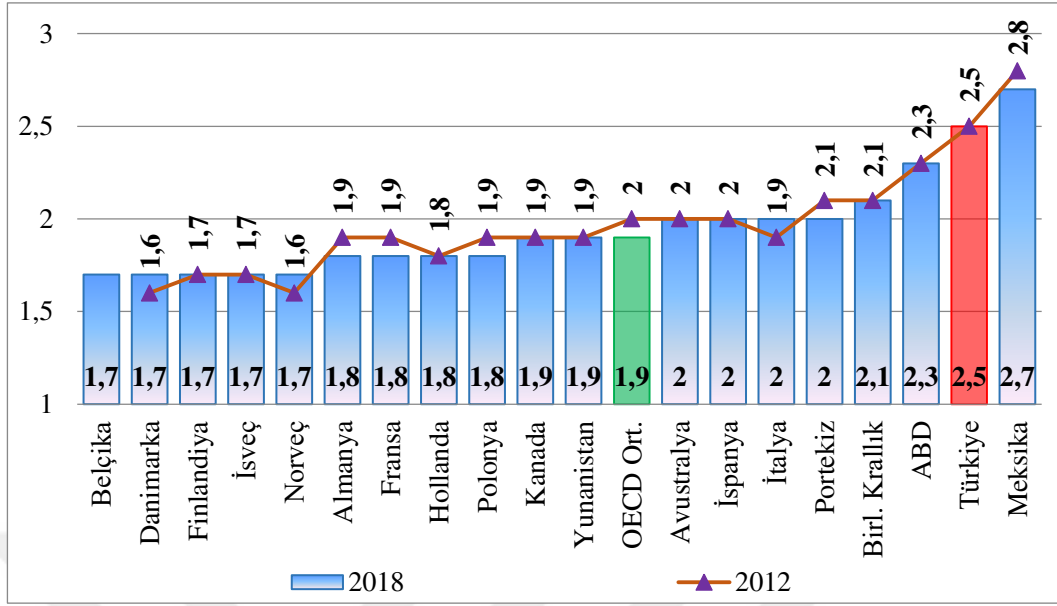

Kaynak: OECD, Database. <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>. (E.T: 24.01.2021) Grafikte yer alan OECD ortalaması, seçilmiş ülkelerin verileri baz alınarak tarafımızca oluşturulmuştur. ABD'nin 2012 ve 2018 yılları için, 2013 ve 2017 yılları verileri; Almanya, Danimarka ve İtalya'nın 2018 yılı için 2017 yılı verileri; İsveç'in 2012 yılı için, 2013 yılı verisi kullanılmıştır. Türkiye'nin 2018 yılı için ise, 2015 yılı verileri kullanılmıştır.

Grafik 2.7'de, seçilmiş OECD ülkelerinin yıl bazlı Palma oranları verilmiştir. Buna göre, Türkiye'de 2012 yılı için en zengin %10'luk kesim, en yoksul %40'luk kesimin gelirinin toplamından 1,86 kat daha çok gelir elde etmiştir. 2018 yılına gelindiğinde bu oran nispeten artmış olup seçilmiş diğer ülkelere ve OECD ortalamasına göre yüksektir. İlgili yıllar için verileri olmayan ülkeler dışında 2018 yılı itibariyle Norveç, Danimarka, Finlandiya, İsveç, Avustralya, İtalya, Birleşik Krallık ve Türkiye'de en zengin %10'luk kesimin ortalama geliri, en yoksul %40'luk kesimin ortalama gelirine oranla artış göstermiştir. Öte yandan, gelir dağılımında iyileşme sağlayan ülkeler arasında Polonya, Kanada, Yunanistan, Fransa, Portekiz, İspanya ve ABD yer almaktadır.

Bir diğer gelir dağılımı analizine yardımcı gösterge, Grafik 2.8'de yer almaktadır. Grafiğe göre, en zengin %10'luk kesimin ortalama gelirinin en yoksul %50'lik kesimin ortalama gelirine oranı ifade edilmekte ve Palma oranından farklı olarak, en zengin %10'luk gelir dilimi sabit tutularak orta kesimin payı artırılmıştır.

Grafik 2.8. Seçilmiş OECD ülkelerinde P90/P50 analizi

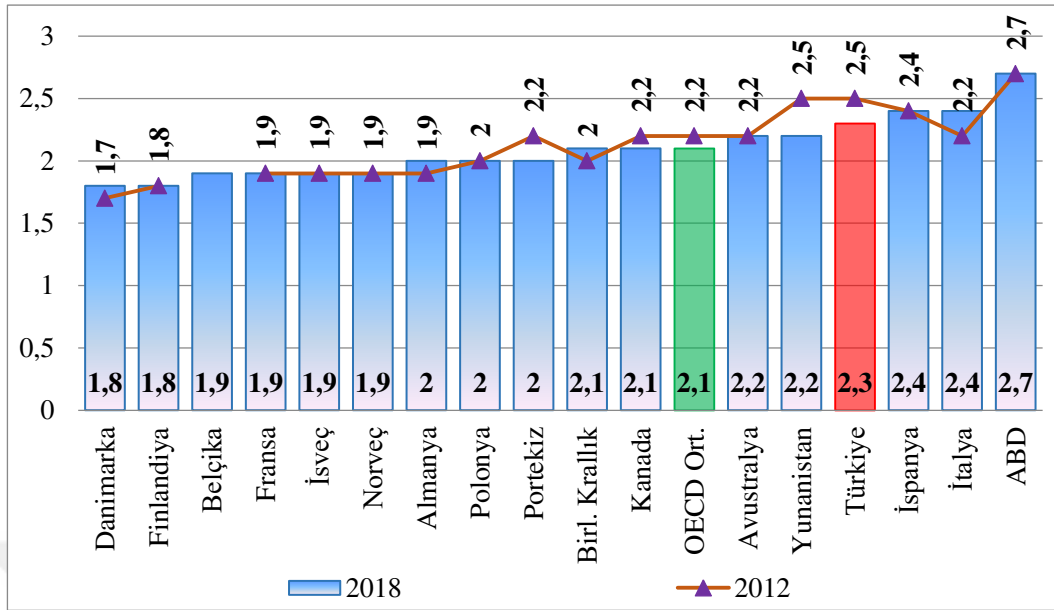

Kaynak: OECD Database. <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>. (E.T: 24.01.2021) Grafikte yer alan OECD ortalaması, seçilmiş ülkelerin verileri baz alınarak tarafımızca oluşturulmuştur. ABD'nin 2012 ve 2018 yılları için, 2013 ve 2017 yılları verileri; Almanya, Danimarka ve İtalya'nın 2018 yılı için 2017 yılı verileri; Hollanda'nın 2018 yılı için 2016 yılı verisi; İsveç'in 2012 yılı için, 2013 yılı verisi; Meksika'nın 2018 yılı için, 2016 yılı verisi; Türkiye'nin 2018 yılı için ise, 2015 yılı verisi kullanılmıştır.

Grafik 2.8'de ifade edilen P90/P50 analizinde, her iki yılda da Türkiye'de en zengin %10'luk kesimin ortalama gelirinin en yoksul %50'lik kesimin ortalama gelirine oranı 2,5'tir. Bir diğer ifadeyle, en zengin %10'luk kesim, en yoksul %50'lik kesimden 2,5 kat daha fazla gelire sahip olmuştur. Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi, grafikteki rakamların yükselmesi gelir dağılımındaki adaletsizliğin arttığına işaret etmektedir. Gelir dağılımında yıllar itibariyle adaletsizliğin artış gösterdiği ülkeler sırasıyla Danimarka, Norveç ve İtalya olup 2018 yılı için OECD ortalaması altında kalan ülkeler ise; Avustralya, İspanya, İtalya, Portekiz, Birleşik Krallık, ABD, Türkiye ve Meksika'dır.

Çalışmanın buraya kadar olan kısmında, en zengin kesimin ortalama geliri ile en yoksul kesimin ortalama gelirinin birbirine oranlarının yıllar itibariyle gelişimi ve değişimi hakkında bilgi verilmiştir. Ancak, gelir dağılımı her kesimi kapsadığı için, orta gelirli kesimin ortalama geliri ile en düşük ve dolayısıyla kırılgan kesim olan %10'luk kesimin ortalama gelirini de karşılaştırmak gerekmektedir. Bu karşılaştırma, P50/P10 olarak ifade edilen bir analiz yöntemi olup Grafik 2.9'da gösterilmektedir.

Grafik 2.9. Seçilmiş OECD ülkelerinde P50/P10 analizi

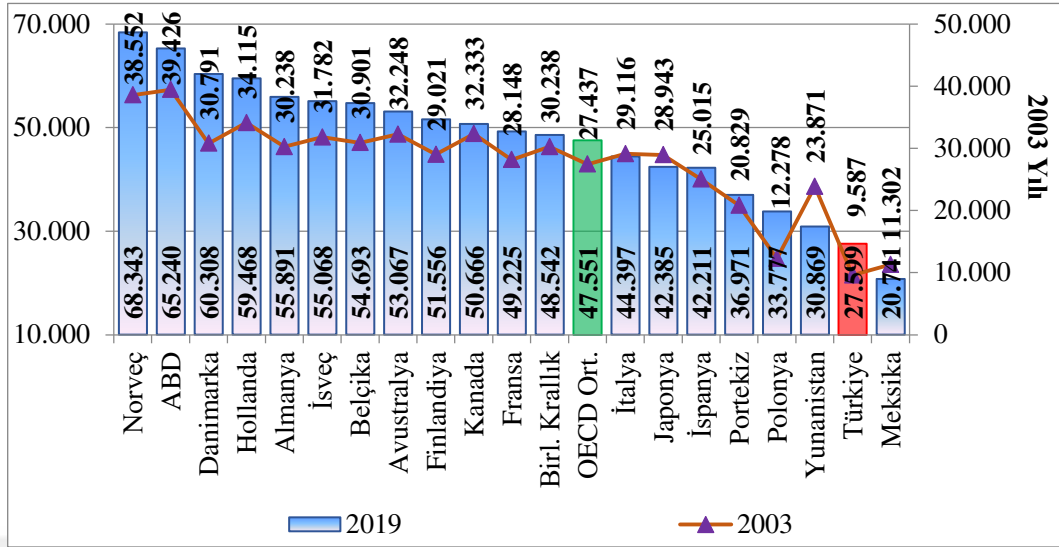

Kaynak: OECD, Database. <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>. (E.T: 24.01.2021) Grafikte yer alan OECD ortalaması, seçilmiş ülkelerin verileri baz alınarak tarafımızca oluşturulmuştur. ABD'nin 2012 ve 2018 yılları için, 2013 ve 2017 yılları verileri; Almanya, Danimarka ve İtalya'nın 2018 yılı için 2017 yılı verileri; İsveç'in 2012 yılı için, 2013 yılı verisi; Türkiye'nin 2018 yılı için ise, 2015 yılı verisi kullanılmıştır.

Grafik 2.9'da yer alan analize bakıldığında, 2012 yılından 2018 yılına kadar olan dönemde, gelir farklılıklarında artış yaşayan ülkeler Danimarka, Almanya, Birleşik Krallık ve İtalya'dır. Gelirler arası uçurumunun azaldığı ülkeler ise, Portekiz, Kanada, Yunanistan ve Türkiye'dir. Türkiye'de, 2018 yılı için P50/P10 oranı 2,3 olup diğer ülkelerle ve OECD ortalamasıyla karşılaştırıldığında yüksek olarak gerçekleşmiştir. Bir diğer ifadeyle, ülkemizde orta gelirli ile kırılgan kesimin geliri arasındaki farklılıklar azalış gösterse de OECD ortalamasına göre hala yüksektir.

Bir ülkenin gelir dağılımı gidişatının olumlu veya olumsuz yorumlanabilmesi için, ayrıca GSYİH'a bakmak gerekmektedir. Örneğin, GSYİH'nın düzenli olarak artış gösterdiği bir ülkede her kesimin gelirinde artış görülmesi beklenir. Ancak bu her zaman gerçekleşmeyebilir. Artış gösteren GSYİH'nın hangi kesimin gelirini arttırdığının saptanması da önemlidir.

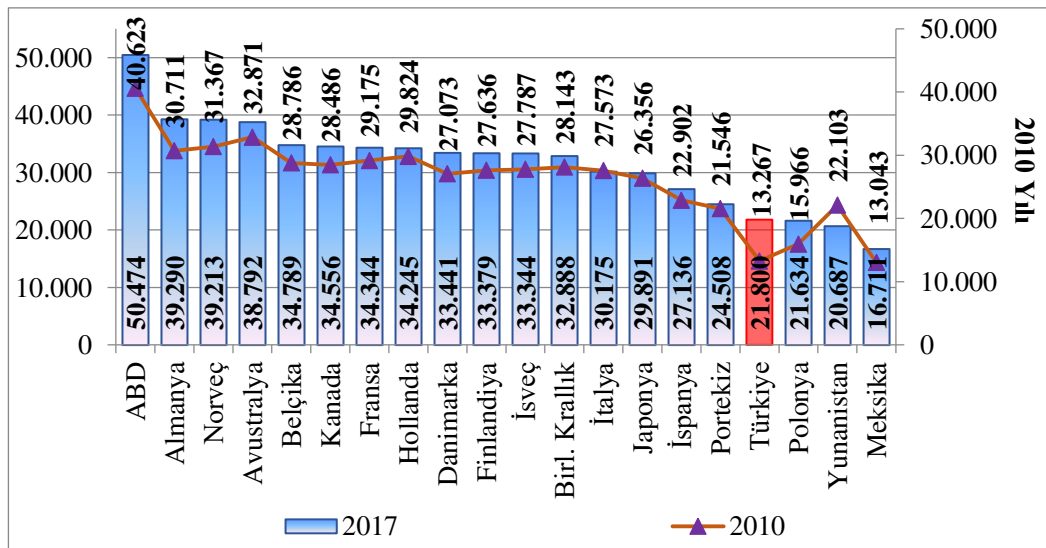
Grafik 2.10. Seçilmiş OECD ülkelerinde kişi başına düşen GSYİH

Kaynak: OECD GDP Database. <https://data.oecd.org/gdp/gross-domestic-product-gdp.htm>. (E.T: 25.01.2021) OECD Ortalaması, seçilmiş OECD ülkelerinin ortalaması olarak tarafımızca oluşturulmuştur. Grafikte belirtilen rakamlar, ABD doları olarak ifade edilmiştir.

Grafik 2.10'dan hareketle, 2003 yılında en yüksek kişi başına düşen GSYİH'a sahip ülkeler ABD, Norveç ve Hollanda'dır. OECD ortalaması ise aynı yıl için 27.437 ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin kişi başına düşen GSYİH'sı, 9.587 ABD Doları iken; 2019 yılında 27.599 ABD Dolarına yükselmiştir. Ancak, her iki yıl için de OECD ortalamasının altında seyretmiştir.

Grafik 2.11. Seçilmiş OECD ülkelerinde hanehalkı harcanabilir geliri

Kaynak: OECD Database. Household disposable income <https://data.oecd.org/hha/household-disposable-income.htm>. (E.T: 25.01.2021) Grafikte belirtilen rakamlar, ABD doları bazında verilmiştir.

Grafik 2.11’de seçilmiş OECD ülkelerinde hanehalkı harcanabilir geliri gösterilmektedir. Buna göre, 2010 yılı için en düşük hanehalkı harcanabilir gelirin sahip ülke 13.043 ABD Doları ile Meksika’dır. Onu takiben 13.267 ABD Doları ile Türkiye ve 15.966 ABD Doları ile Polonya yer almaktadır. Diğer ülkelerden farklı olarak Yunanistan, 2010 yılında 22.103 ABD Doları harcanabilir gelire sahip bir ülke konumundayken, 2017 yılında 20.687 ABD Dolarına gerilemiştir. Türkiye ise, hanehalkı harcanabilir geliri göstergesinde artış göstermiştir.

Tablo 2.2. Ülkeiçi ve ülkelerarası gelir eşitsizliği

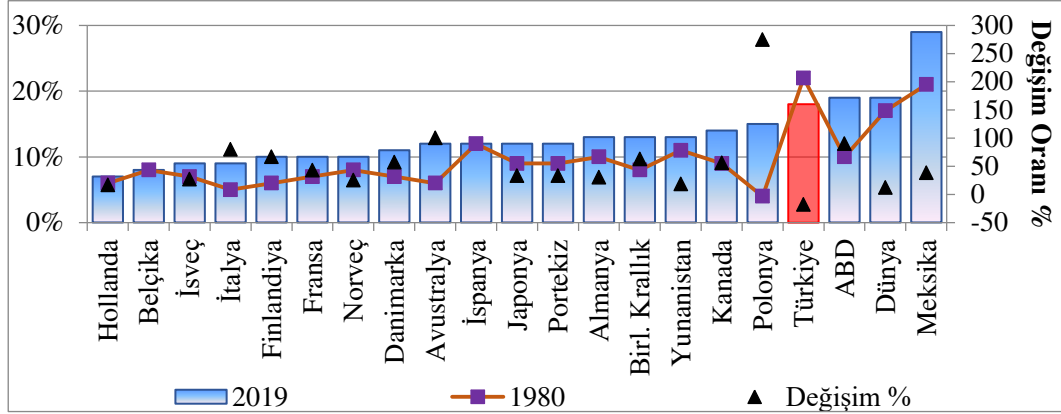
Yıllar	Dünyada Gini	Ülkeiçi Eşitsizlik	Ülkelerarası Eşitsizlik
1980	0,65	0,36	0,56
1990	0,66	0,39	0,56
2000	0,66	0,45	0,54

Kaynak: OECD, “How was life? Global Well-Being Since 1820”, s. 208. (E.T: 21.01.2021) Tabloda Gini katsayısı baz alınmıştır.

Tablo 2.2’de, tüm dünya adetâ tek bir ülke şeklinde düşünülerek Gini katsayısı hesaplanmıştır. Tablodan hareketle, küresel çapta ciddi ölçüde gelir adaletsizlikleri söz konusudur. Ülkeiçi eşitsizliklerde ise, küresel eşitsizlikten nispeten daha iyi bir durumdadır. Ülkelerarası eşitsizlik göstergesinde ise, göz ardı edilemeyecek ölçüde gelir dağılımında adaletsizlik söz konusudur.

Seçilmiş OECD ülkeleri arasında yapılması gereken bir diğer karşılaştırma, millî gelirden en zengin %1’lik kesimin aldığı vergileme öncesi pay üzerine olup Grafik 2.12’de gösterilmektedir.

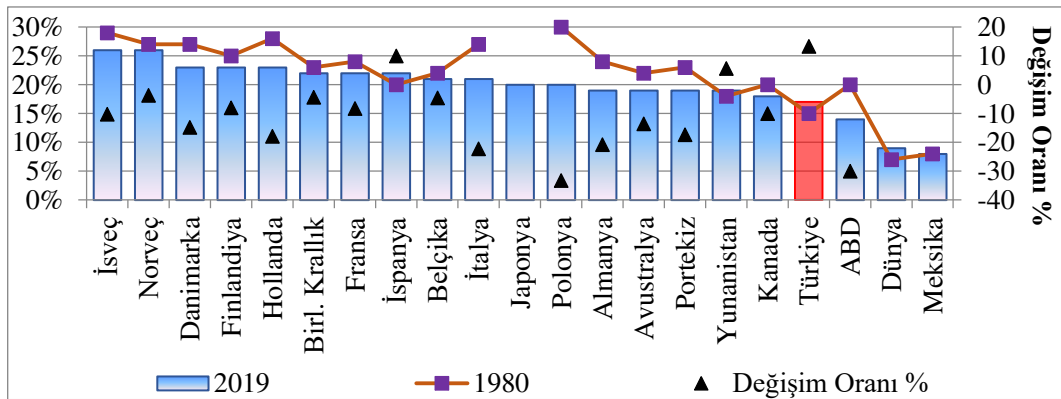
Grafik 2.12. Seçilmiş OECD ülkelerinde en zengin %1'in millî gelirden aldığı pay

Kaynak: WID (World Inequality Database). <https://wid.world/data/>. (E.T: 25.01.2021)

En zengin %1'lik kesimin geri kalan %99'luk kesimden yüzde kaç daha fazla gelir elde ettiğini gösteren Grafik 2.12'den hareketle, 1980 yılında dünya genelinde %17 oranında daha fazla gelir elde eden en zengin %1'lik kesim, 2019 yılına gelindiğinde %11,8 oranında artış göstererek %19 oranında daha fazla gelir elde etmektedir. Bu artış, gelir dağılımında adaletsizliğin dünya genelinde artış gösterdiğini ifade etmektedir. Ülkelere baktığımızda, Belçika ve İspanya'da geçen süreç içerisinde değişim yaşanmamış, Türkiye haricinde diğer ülkelerin hepsinde gelir dağılımında adaletsizliğin en zengin %1'lik kesim lehine arttığı görülmektedir. ABD'de ise, 1980'lerde en zengin %1'in geliri, geri kalan %99'dan %10 daha fazlayken, 2019 yılında bu oran %19'a çıkmıştır. ABD'deki gelir dağılımında yaşanan adaletsizlik, daha önce incelenen göstergelerde de görülmektedir.

Grafik 2.13. Seçilmiş OECD ülkelerinde yoksul %50'nin millî gelirden aldığı pay

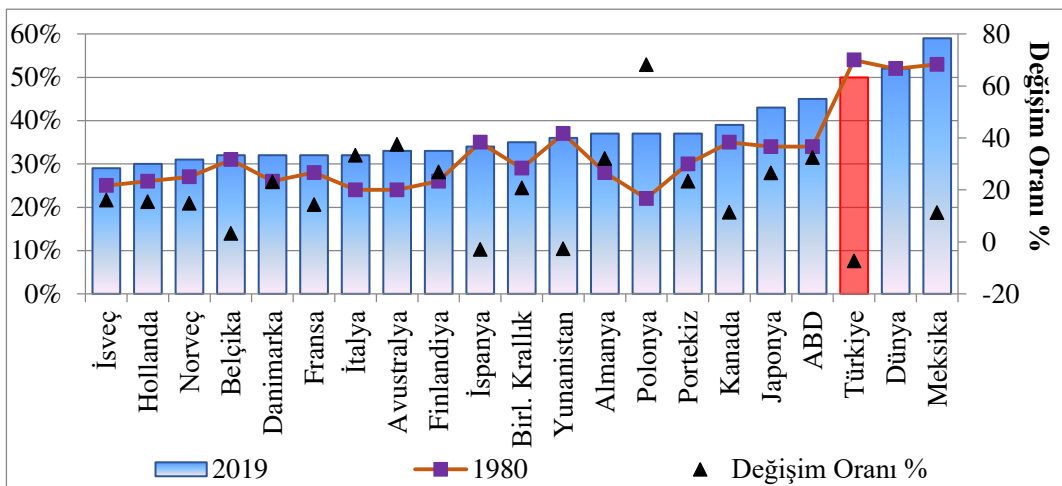
Kaynak: World Inequality Database. <https://wid.world/data/>. (E.T: 25.01.2021)

Yoksul ve orta kesim olarak bilinen %50'lik kesimin millî gelirden aldıkları pay, Grafik 2.13'te gösterilmiştir. Buna göre, 1980 yılında %50'lik alt kesimin millî gelirden aldığı en yüksek gelir payına sahip ülkeler Polonya ve İsveç iken, dünya genelinde bu oran %7'de kalmıştır. Türkiye'de ise 1980 yılı için bu pay %15 olarak gerçekleşmiştir.

En güncel bilgiyi verebilecek 2019 yılında ise, yoksul-orta %50'nin millî gelirden aldığı payın en yüksek olduğu ülkeler İsveç ve Norveç olarak gerçekleşmiştir. Bu ülkelerde 1980 yılına kıyasla, yoksul kesime yönelik gelir dağılımında adaletsizlikler yaşandığı söylenebilmektedir. Türkiye'de ise, yoksul-orta %50'nin millî gelirden aldığı pay %17 olarak gerçekleşmiştir. Bir diğer ifadeyle, Türkiye'de 1980 yılında yoksul-orta gelire sahip %50'lik gelir grubu, milli gelirin %15'ine sahipken, 2019 yılında %13.3 oranında bir iyileşme göstererek %17'sine sahip olmuştur.

Veriler karşılaştırıldığında ise, gelir dağılımında adaletle yönelik iyileşmelerin görüldüğü ülkeler; İspanya, Yunanistan ve Türkiye'dir. İspanya'nın geçen 39 yıllık süreçte değişim oranı %10, Yunanistan'ın ise %5,6'dır. Bu değişimden hareketle, ilgili ülkeler arasında gelir dağılımındaki yoksul-orta kesimin milli gelirden aldığı payın artış hızının en yüksek olduğu ülkenin Türkiye olduğunu söylemek mümkündür.

Grafik 2.14. Seçilmiş OECD ülkelerinde en zengin %10'un millî gelirden aldığı pay

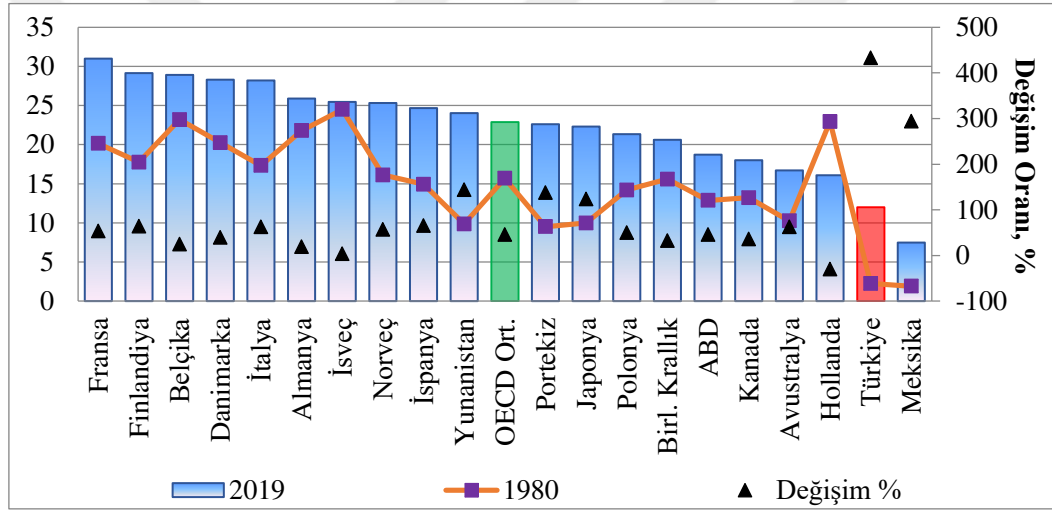

Kaynak: WID. <https://wid.world/data/>. (E.T: 25.01.2021)

Grafik 2.14'te en zengin %10'luk kesimin millî gelirden aldıkları pay yer almaktadır. 1980 yılına bakıldığında, en zengin %10'luk kesimin milli gelirden

aldığı payın yüksek olduğu ülkeler sırasıyla %54 ile Türkiye, %53 ile Meksika ve %37 ile Yunanistan'dır. Aynı yıl için dünya çapında bu oran %52'dir. Bir diğer ifadeyle, Türkiye'de 1980 yılında milli gelirin %54'ünü en zengin %10'luk kesim almıştır. 2019 yılına gelindiğinde, Türkiye'de dağılım nispeten iyileşmiş ve en zengin %10'luk kesimin milli gelirden aldığı pay %50 olarak gerçekleşmiştir. Geçen süreç göz önüne alındığında, gelir dağılımındaki iyileşme hızı, Türkiye için %7,4 olarak gerçekleşmiştir. Değişim hızı en yüksek ülke ise, %68,2 ile Polonya'dır. Polonya, gelir dağılımında adaletsizliğin artış hızının en yüksek olduğu ülkedir.

Grafik 2.15. Seçilmiş OECD ülkelerinde kamu sosyal harcamalarının GSYİH içindeki payı

Kaynak: OECD Social Expenditure Database. <https://data.oecd.org/social-expending.htm>. (E.T: 07.03.2021), https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SOCX_AGG (E.T: 21.07.2021). OECD Ortalaması, seçilmiş OECD ülkelerinin ortalaması olarak tarafımızca oluşturulmuştur. Grafikteki harcamalar, kamunun yaptığı nakdi ve aynı tüm yardımları kapsamaktadır. Grafikte sol eksenle belirtilen rakamlar, yüzde olarak ifade edilmiştir.

Grafik 2.15'te seçilmiş OECD ülkelerinde kamu sosyal harcamalarının GSYİH içerisindeki payları verilmiştir. Verilerden hareketle, kamu sosyal harcamalarının GSYİH'a oranı, geçen 39 yıllık süreçte hemen her ülkede artış göstermiştir. Bu artışın en büyük sebebi, devletlerin eğitim, sağlık ve sosyal güvenliğe verdikleri önemin artmasıdır. 1980 yılına bakıldığında, kamu sosyal harcamalarının GSYİH içindeki payı en yüksek olan ülkelerin başında İsveç, Hollanda ve Belçika yer almakta, Türkiye ise, %2,25 pay ile OECD ortalamasının altında kalmaktadır. Ayrıca Türkiye, geçen süreçte %432,9 ile en yüksek değişim oranına sahip ülkedir. Kamu sosyal harcamalarının GSYİH'a oranı göstergesinin

çalışmada yer almasındaki temel sebep, refah devleti anlayışı ile yapılan sosyal harcamaların gelir dağılımını düzeltici bir rol oynamasıdır.

Seçilmiş OECD ülkelerinin yıl bazlı gelir dağılımları, çeşitli yöntemlerle analiz edilmiş olup bu analizlerin sonucunda, küreselleşen dünyada en çok söz sahibi olan ve en büyük ekonomilerden biri olan ABD'deki gelir dağılımı sorununa daha yakından bakmak gerekmektedir. ABD'de 1980 yılı sonrası giderek derinleşen gelir dağılımı eşitsizliği, ekonomi başta olmak üzere siyaset, adalet ve demokrasi gibi kavramların anlamlarını yitirmesine sebep teşkil etmiştir. Ardından 2008 yılında yaşanan kriz, ABD kapitalizminin işlevselliğini bozarak, hâlihazırda yoksul olan halkı geri dönülemez bir eşitsizliğin içine itmiştir. Ve ülke, hızla iki zıt kutuba bölünmeye başlamıştır. Kutuplardan biri en zengin kesim iken, diğer kutup orta gelirli kesimin giderek yok olduğu yoksul kesimdir.

ABD'de zengin kesim zenginliğini kat kat arttırırken yoksul kesim daha kırılgan yoksulluklarla baş etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca, 2008 krizinden sonra, yoksul ve orta gelire sahip kesimin varlığının büyük bölümünü oluşturan gayrimenkullerin değerleri erimiş ve çekilen emlak kredileri sebebiyle birikimler suyunu çekmiştir (Stiglitz, 2014: 45). Öte yandan zengin kesim, gelirini koruma konusunda oldukça şanslı denilebilecek bir durumda sayılabilir. Stiglitz'e göre (2014: 49), günümüzde eşitsizliğin geldiği konumu savunan kişiler, kapitalizmin gölgesine sığınarak mevcut eşitsizliği azaltmanın engeli olarak yüksek maliyeti öne sürmekte ve zengin kesime olan gelir akışının ekonomik büyüme sağlayacağı görüşüyle hareket etmektedir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, gelir eşitsizliğindeki uçurumların büyümesi her zaman için ekonomik büyümeye olumlu olarak yansımamaktadır. Hatta büyüme şöyle dursun, eşitsizlik daha derinleşmekte ve olan yoksul kesime olabilmektedir. Elbette eşitsizliği tamamen ortadan kaldırmak mümkün değildir. Ancak ABD'de yaşanan yüksek gelir eşitsizliğinin temel sebebi, bireylerin varlıklarına el koyulma çabasıdır (Stiglitz, 2014: 49). Yoksul kesimin gittikçe kırılgan bir hâl alması ve orta gelirli kesimin gittikçe yok olması neticesinde, yaşam standartlarında da ciddi düşüşler meydana gelmektedir. Örneğin, sağlık sigortası olmayan yoksul bireylerde artış olması, ileride sağlık sorunlarının hızla artmasına yol açacak ve dolayısıyla bir kelebek etkisi yaratarak ortalama yaşam süresini etkileyecektir. Bir başka örnek olarak eğitimde fırsat eşitliğini verebiliriz. Fırsatlar ülkesi olarak bilinen ABD'de, örneğin yoksul bir

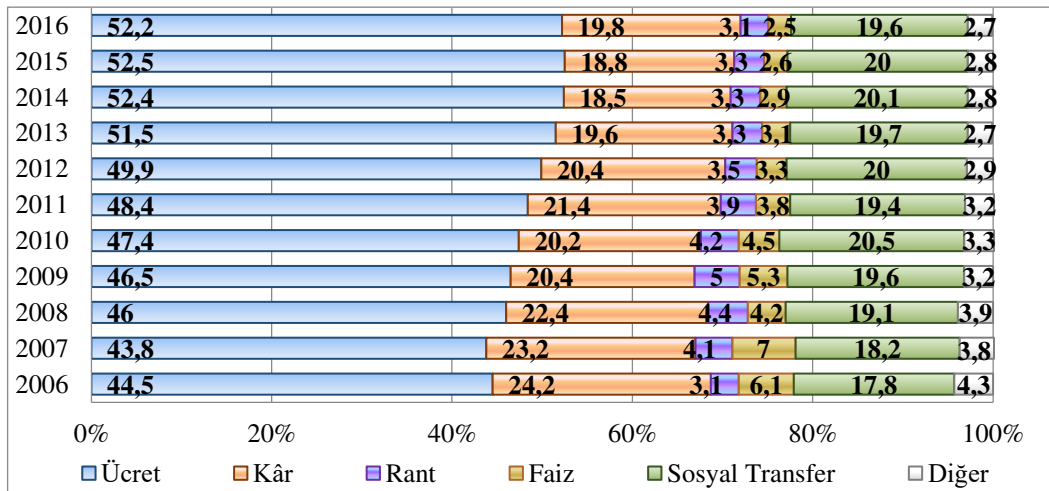
ailede doğan bireyin gelecekte en zengin %10'luk kesimde yer alabilme ihtimali ile zengin bir ailede doğan bireyin ileride en zengin %10'luk kesimde yer alabilme ihtimali eşit ölçüde olmalıyken; bunun gerçekte olmadığını ve ABD'nin fırsatlar ülkesi olmadığını söyleyebiliriz.

Özetlemek gerekirse, ABD'de son yıllarda yaşanan gelir dağılımındaki eşitsizlikler artış göstermiş, en zengin kesimin varlığı artarken; orta sınıfın içi boşaltılmış ve kutuplaşmalar daha da derinleşmiştir. Yaşam standartlarındaki düşüş, en çok kırılgan kesimi zorlamaktadır. Hem ABD hem de seçilmiş OECD ülkeleri için, yükselen eşitsizliğin önüne geçilememesi, verimi düşük ve üretkenliğini yitiren bir ekonomi yaratabileceği için, toplum değerlerine uyan, fırsat eşitliğini elzem gören, demokrasinin gücünü gösterebildiği ve yüksek yaşam standardını hedefleyen politikalarla bu makroekonomik problemi daha fazla göz ardı etmemek, bir an önce etkin çözümler üretmek gerekmektedir.

2.7.2. Türkiye'de Gelir Dağılımı

Türkiye, 1980 yılı sonrası küreselleşmeye uyumun arttırılması ve liberal politikaların benimsenmesiyle serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmıştır. Ayrıca, 1961 ve 1982 Anayasası'nda benimsenen “sosyal devlet” ilkesi, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderilebilmesi için gereken anayasal zemini sağlamış ve refaha yönelik çeşitli politikaların gerçekleştirilebilmesinin önü açılmıştır.

Grafik 2.16. Türkiye’de 2006-2016 dönemi fonksiyonel gelir dağılımı

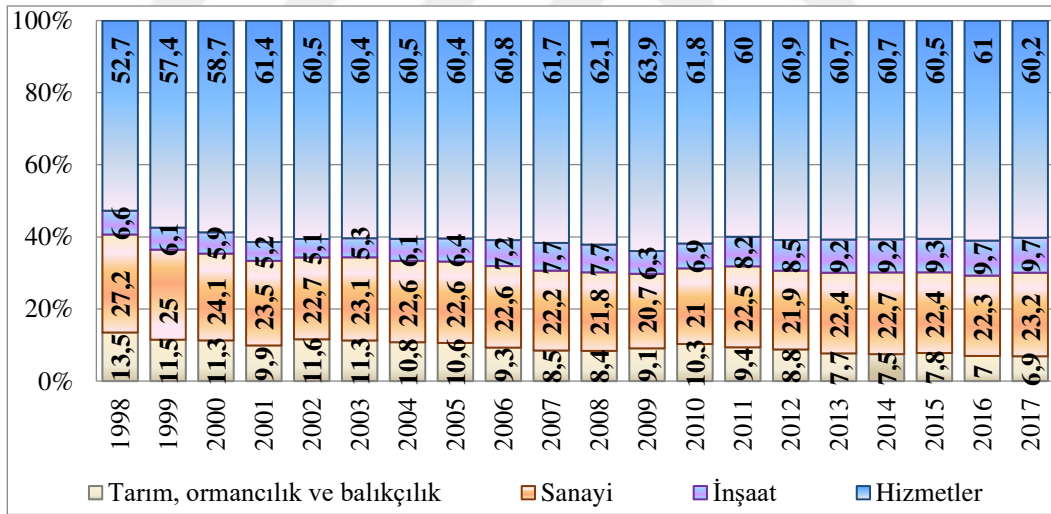

Kaynak: Mahfi Eğilmez (2018), Değişim Sürecinde Türkiye, s.222'deki verilerden elde edilmiştir.

Grafik 2.16’da gösterilen 2006-2016 yılları arası fonksiyonel dağılıma göre, toplam gelirden en büyük payı alan üretim faktörünün getirisi olan ücrettir. 2006 yılında %40 seviyelerindeyken, 2016 yılına kadar sürekli artış eğiliminde olmuş ve %50 seviyelerine gelmiştir. Emegın çıktısı olan ücretin toplam gelirden aldığı paydaki artış, gelir dağılımında olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Faiz, rant ve kârın düşmesi de ücret artışıyla birlikte olumlu yorumlanabilmektedir.

Millî gelirden alınan payların sektörel boyutta dağılımının incelenmesi anlamına gelen sektörel gelir dağılımı, ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre değişiklik göstermektedir. Öyle ki, gelişmiş ekonomilerde tarım sektörünün aldığı pay, sanayi ve hizmet sektörüne oranla oldukça düşüktür. Az gelişmiş veya gelişmemiş ülkelerde ise, bu durumun tam tersi söz konusudur. Türkiye’nin yer aldığı gelişmekte olan ülkelerde ise, tarım sektörünün payı diğerlerine nispeten azalmakta ve hizmet sektörü ön plana çıkmaktadır.

Grafik 2.17. Türkiye’de 1998-2017 yılları arası sektörel gelir dağılımı

Kaynak: TÜİK, Yıllık Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla, 2017’deki verilerden derlenmiştir. <https://tuikweb.tuik.gov.tr/>. (E.T: 11.03.2021)

Grafik 2.17’de görüldüğü üzere, 19 yıllık süreç içerisinde tarım sektörünün payı %10’un altına düşmüş, sanayi sektörünün payı %23’e kadar gerilemiş, inşaat sektöründe nispeten bir artış yaşanmış ve hizmet sektöründe ciddi ilerlemeler kaydedilmiştir. Buradan hareketle, en büyük pay, hizmet sektörüne aittir. Gelir dağılımı, bölgeden bölgeye, hatta şehirden şehire bile farklılık arzdebilmektedir. Bu açıdan, bölgeler arası gelir dağılımının bilinmesi, az gelişmiş bölgelerle

gelişmiş bölgeler arasındaki uçurumun kapatılabilmesi ve gelir dağılımının kötü bir seyre doğru gitmemesi açısından önem taşımaktadır. Bölgeler arasındaki gelir dağılımından söz edildiğinde, bir diğer ayrım kent ve kırsal arasındaki farklılıktır. Olması gereken, kent ve kırsal arasındaki gelir dağılımı dengesini sağlamak veya uçurumun büyümesini önlemektir.

Tablo 2.3. Türkiye’de bölgesel Gini katsayıları

	2006	2008	2010	2011	2012	2014	2015	2016	2017	2018	2019
TR1 İstanbul	0,38	0,36	0,37	0,37	0,38	0,37	0,40	0,41	0,44	0,44	0,43
TR2 Batı Marmara	0,35	0,33	0,36	0,37	0,36	0,33	0,35	0,36	0,37	0,39	0,37
TR3 Ege	0,43	0,39	0,39	0,40	0,38	0,36	0,36	0,36	0,36	0,35	0,35
TR4 Doğu Marmara	0,39	0,34	0,34	0,33	0,34	0,34	0,34	0,33	0,34	0,33	0,31
TR5 Batı Anadolu	0,41	0,40	0,37	0,37	0,37	0,40	0,39	0,40	0,37	0,39	0,36
TR6 Akdeniz	0,42	0,39	0,40	0,40	0,41	0,40	0,40	0,40	0,38	0,39	0,38
TR7 Orta Anadolu	0,34	0,34	0,36	0,37	0,36	0,36	0,34	0,36	0,33	0,34	0,35
TR8 Batı Karadeniz	0,37	0,37	0,35	0,34	0,34	0,34	0,34	0,34	0,34	0,34	0,33
TR9 Doğu Karadeniz	0,38	0,37	0,33	0,33	0,31	0,31	0,33	0,36	0,33	0,34	0,35
TRA Kuzeydoğu Anadolu	0,38	0,44	0,40	0,39	0,39	0,40	0,38	0,35	0,32	0,35	0,35
TRB Ortadoğu Anadolu	0,40	0,41	0,42	0,43	0,39	0,39	0,38	0,39	0,37	0,35	0,35
TRC Güneydoğu Anadolu	0,40	0,40	0,40	0,40	0,38	0,38	0,38	0,37	0,36	0,37	0,38

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Bölgesel Sonuçları. Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre Gini katsayısı, 2006-2019. <https://data.tuik.gov.tr/>. (E.T: 20.12.2020)

Tablo 2.3’te, Türkiye’de yıllara göre değişim gösteren çeşitli bölgelerin Gini katsayıları yer almaktadır. Buna göre, 2006 yılında gelir dağılımı en adaletsiz olan bölge 0,42 ile Akdeniz iken; en adaletli olan bölge 0,34 ile Orta Anadolu’dur. 2007 yılına gelindiğinde Batı Marmara’nın Gini katsayısı 0,32 olarak gerçekleşmiş olup onu 0,33 ile Orta Anadolu takip etmiştir. 2008 yılında Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde gelir dağılımında adaletsizlik artmış olup Gini katsayısı 0,44 olarak belirlenmiştir. 2009 yılında İstanbul, Batı Marmara ve Doğu Karadeniz’in Gini katsayısı 0,36 olmuş öte yandan, Ortadoğu Anadolu bölgesinde gelir dağılımında adaletsizlikte artış gerçekleşmiştir. 2010 yılında Gini katsayısının adalete en yakın olduğu bölge 0,33 ile Doğu Karadeniz iken; adaletsizliğin zirve noktası 0,42 ile Ortadoğu Anadolu bölgesine aittir. 2011 yılında 0,33 ile Marmara ve Batı Karadeniz’de iyileşmeler görülmüş olup 0,43 ile Ortadoğu Anadolu’daki bozulmalar derinleşmiştir.

2012 yılına gelindiğinde, Akdeniz bölgesinde gelir dağılımı adaletsizliği artarken, adalete en yakın bölge 0,31 ile Doğu Karadeniz olmuştur. 2013 ve 2014 yılında adaletsizliğin yüksek olduğu bölgeler Batı Anadolu, Akdeniz ve

Kuzeydoğu Anadolu iken, 2013 yılında Doğu Marmara ve Doğu Karadeniz; 2014 yılında ise yalnızca Doğu Karadeniz, bölgeler arası en düşük Gini katsayısına ulaşmıştır. 2015 yılı sonrası en yüksek adaletsizlik, İstanbul’da yaşanmış ve Gini katsayısı 2019 yılında 0,43’e kadar çıkmıştır. 2019 yılında en iyi gelir dağılımına sahip bölge ise, 0,31 ile Doğu Marmara olmuştur. Bölgeler arası gelir dağılımının yıllar itibariyle seyri, bölgesel kalkınma ve kentlere göçün engellenmesi gibi nedenlerle önem taşımaktadır.

Tablo 2.4. Türkiye’de kent-kır Gini katsayıları

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Kent	0,415	0,394	0,395	0,405	0,389	0,394	0,391	0,392
Kır	0,406	0,375	0,378	0,38	0,379	0,385	0,377	0,365
Türkiye	0,40	0,39	0,39	0,39	0,38	0,38	0,38	0,38

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006-2013. <https://tuikweb.tuik.gov.tr/>. Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre gini katsayısı. <https://data.tuik.gov.tr/>. (E.T: 20.12.2020)

Tablo 2.4’te yer alan verilere göre, 2006 yılında kentteki Gini katsayısı 0,41 iken, kırdaki 0,40 olarak gerçekleşmiştir. Buna göre, 2006 yılında kırsal bölgelerde daha eşitlikçi bir gelir dağılımı olduğunu söylemek mümkündür. 2013 yılında ise, 2006 yılına kıyasla hem kent hem de kır için daha iyi bir gelir dağılımı söz konusudur. Ayrıca belirtmek gerekir ki, ilgili yılda kentlerde bozulma varken bu durum kırsalda da söz konusu olmakta, aynı şekilde kırsalda iyileşme varken kentlerde de iyileşme görülmektedir.

Tablo 2.5. Türkiye’de yıl bazlı kent-kır P80/P20 analizi

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Kent	8,6	7,5	7,5	7,9	7,3	7,4	7,2	7,2
Kır	8,3	6,9	6,8	7,2	7,1	7,4	7,2	6,5
Türkiye	8,1	7,1	7,1	7,4	6,9	7	6,9	6,8

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006-2013. <https://tuikweb.tuik.gov.tr/>. Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre P80/P20 oranı. <https://data.tuik.gov.tr/>. (E.T: 20.12.2020)

Tablo 2.5’te ise, en zengin %20’lik kesimin toplam gelirden aldığı payın en yoksul %20’lik kesimin gelirine oranının kent-kır dağılımı görülmektedir. Buna göre, kent dağılımında 2009’a kadar düşüş gözlenmiş, 2009 yılındaki artışın beraberinde 2013 yılına dek düzenli küçülme eğilimleri devam etmiştir. 2013 yılında kentlerde P80/P20 oranı 7,2 olarak gerçekleşmiştir. Kırsal dağılımda ise,

2006 yılında 8,3 olan oran, kentsele kıyasla daha düşük düzeyde seyretmiş ve 2013 yılında 6,5 olarak belirlenmiştir.

Tablo 2.6. Türkiye’de eğitim düzeyine göre yıllık ortalama esas iş gelirleri

Eğitim Düzeyi	2006	2010	2012	2014	2016	2017	2018	2019
Toplam	8.754	12.558	15.157	19.051	24.976	28.299	30.748	34.733
Okur-yazar olmayanlar	3.269	4.541	6.111	7.782	10.815	11.581	12.043	14.129
Bir okul bitirmeyenler	4.947	5.857	7.471	10.433	13.204	15.306	16.835	18.279
Lise altı eğitilmişler	7.267	9.619	11.528	14.137	18.471	21.388	23.437	26.833
Lise ve dengi mezunları	10.449	13.475	15.649	19.385	24.829	28.260	30.485	34.115
Yükseköğretim mezunları	15.152	22.807	26.756	32.480	39.536	43.821	46.755	51.888

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006-2019, Hanehalkı fertlerinin eğitim durumlarına göre yıllık ortalama esas iş gelirleri, <https://data.tuik.gov.tr/>. (E.T: 20.12.2020) Gelir referans dönemi bir önceki takvim yılıdır. Tabloda yer alan rakamlar, TL olarak belirtilmektedir.

Tablo 2.6’da, eğitim düzeyine göre gelir dağılımının ülkemizde 2006-2019 yılları arası değişimi yer almaktadır. Buna göre, yıllık ortalama esas iş gelirleri, 2006 yılı için okur-yazar olmayan kesim için 3.269 TL, lise ve dengi mezunları için 10.449 TL, yükseköğretim mezunları için ise, 15.152 TL’dir.

Görüldüğü üzere, eğitim seviyesi arttıkça ortalama gelirden de artış yaşanmaktadır. 2019 yılı için, en yüksek yıllık ortalama esas iş gelirine sahip kesimin eğitim düzeyinin yükseköğretim olduğu ve en düşük geliri elde edenlerin ise 14.129 TL ile okur-yazar olmayan kesim olduğu görülmektedir.

Tablo 2.7. Türkiye’de eğitim düzeyi ve cinsiyete dayalı yıllık ortalama esas iş gelirleri

ERKEK	2006	2010	2012	2014	2016	2017	2018	2019
Toplam	9.297	13.202	15.962	20.074	26.438	29.742	32.589	37.072
Okur-yazar olmayan	3.831	5.703	7.637	9.619	12.338	13.423	13.684	17.305
Bir okul bitirmeyen	5.373	6.401	8.065	11.533	15.183	16.792	18.567	20.506
Lise altı eğitilmiş	7.838	10.353	12.498	15.369	20.032	23.049	25.311	29.149
Lise ve dengi mezunu	11.180	14.394	16.680	20.760	27.073	29.814	32.555	36.678
Yükseköğretim mezunu	16.160	25.017	28.993	35.398	43.598	48.811	52.145	57.848
KADIN	2006	2010	2012	2014	2016	2017	2018	2019
Toplam	6.453	10.034	12.363	15.681	20.645	24.003	25.405	28.214
Okur-yazar olmayan	2.659	3.270	4.739	5.897	9.289	9.936	10.839	11.852
Bir okul bitirmeyen	3.403	3.537	5.553	7.105	8.509	11.173	12.840	13.576
Lise altı eğitilmiş	3.729	5.207	6.534	8.339	11.345	13.756	15.233	17.431
Lise ve dengi mezunu	7.082	9.955	11.760	14.033	17.107	22.794	23.277	25.049
Yükseköğretim mezunu	13.029	18.447	22.483	27.206	32.847	35.836	37.899	42.238

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006-2019, Hanehalkı fertlerinin eğitim durumlarına göre yıllık ortalama esas iş gelirleri, <https://data.tuik.gov.tr/>. (E.T: 20.12.2020) Gelir referans dönemi bir önceki takvim yılıdır. Tabloda yer alan rakamlar, TL olarak belirtilmektedir.

Tablo 2.7’de verilen cinsiyet bazlı gelir dağılımı verilerinden hareketle, 2006 yılı için erkeklerin yıllık ortalama gelirleri 9.297 TL iken, aynı yılda kadınların ortalama gelirleri 6.453 TL’dir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, her yıl için erkeklerin yıllık ortalama gelirleri kadınlara oranla yüksektir. Eğitim seviyeleriyle değerlendirildiğinde, her bir yıl ve eğitim durumu için, erkeklerin gelirleri her zaman kadınlardan yüksek olmaya devam etmiştir. Bu durumda, Türkiye’de cinsiyet bazında gelir eşitliği henüz tam anlamıyla sağlanamamıştır denilebilir.

Tablo 2.8. Türkiye’de yaşa göre gelir dağılımı

	Yıllık Ortalama Brüt Gelir (TL)			
Yaş Grubu	2006	2010	2014	2018
Toplam	14 252	19 694	27 830	49 001
<16	6 442	9 509	13 781	(0)
16-19	7 458	10 428	16 226	28 117
20-24	9 053	12 762	18 885	33 316
25-29	11 662	16 487	23 579	42 698
30-34	14 925	19 894	28 760	49 172
35-39	16 349	21 858	32 304	52 058
40-49	18 204	23 764	32 129	56 109
50-59	21 830	28 531	31 940	53 892
60+	26 657	34 875	46 761	60 663

Kaynak: TÜİK, Kazanç Yapısı Anketi. <https://data.tuik.gov.tr/>. (E.T: 24.03.2021) (0): Gözlem değeri öngörülenden az olduğu için bilgi verilememiştir.

Bireylerin yaş gruplarına göre kazandıkları yıllık ortalama brüt geliri göstermekte olan Tablo 2.8’den hareketle, 2006 yılında 16 yaşından küçüklerin kazandıkları yıllık ortalama gelir 6.442 TL iken, 2014 yılında 13.781 TL’ye yükselmiştir. 16-19 yaş aralığında 2006 yılı için 7.458 TL olan yıllık gelir, 2018 yılına gelindiğinde 28.117 TL’ye kadar çıkmıştır.

Genç yetişkin olarak adlandırılan 20-29 yaş aralığında yer alan kesim için, 2006 yılı geliri ortalama 20.000 TL iken, 2018 yılında artış yaşanarak yaklaşık 75.000 TL’ye ulaşmıştır. En yüksek yıllık ortalama brüt gelire sahip yaş aralığı ise, tüm yıllar için 60 yaş ve üzeri kesimde yoğunlaşmıştır. Öyle ki 2006 yılında ortalama yıllık 26.657 TL gelir elde eden 60 yaş üstü bir birey, 2018 yılında 60.663 TL gelire sahip olmuştur.

Tablo 2.9. Türkiye’de bireylerin mesleklerine göre gelir dağılımı

Meslek Grupları	Birey Sayısı %		Bireylerin Toplam Geliri* (%)		Ortalama Birey Geliri (TL)**	
	1987	1994	1987	1994	1987	1994
Yıllar	1987	1994	1987	1994	1987	1994
Toplam	100	100	100	100	1.763.007	59.571.696
İlmi ve teknik elemanlar, serbest meslek sahipleri ve ilgili diğer meslekler	5.3	4.43	10.00	7.46	3.239.419	103.353.837
Girişimci, direktör, üst kademe yöneticisi	2	1.98	8.69	7.29	7.830.413	225.847.726
İdari personel	4.67	3.64	5.19	4.71	1.965.862	79.321.567
Ticaret ve satış personeli	8.2	7.44	15.90	18.66	3.438.742	154.027.657
Hizmette çalışanlar	6.4	6.42	6.17	6.75	1.704.715	64.565.297
Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı, avcılar	44.4	44.6	24.43	20.08	971.245	27.652.007
Tarım-dışı çalışanlar, ulaştırma makinaları kullananlar	20.6	19.7	19.38	20.37	1.661.718	63.552.598
Mesleğe atanmayanlar	0.6	0.61	0.79	0.83	2.392.095	83.403.848
İktisaden faal olmayıp gelir elde edenler	8.1	11.2	9.45	3.85	2.063.468	75.684.510

Kaynak: 1987 ve Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri, DİE. 1987’de fertlerin elde ettikleri toplam gelir dahildir; 1994’de ise çalışan fertlerin esas iş, diğer fertlerin faaliyet dışı gelirleri dahil edilmiştir. Gelirler, 1987 ve 1994 yılı cari değerleridir. Tabloda yer alan meslekler, esas iş bazındadır.

Tablo 2.9’deki verilere göre, 1987 yılında Türkiye’de ilmî ve teknik personellerin oranı %5,3 iken, 1994 yılına gelindiğinde düşüş göstermiş, bireylerin toplam gelirden aldıkları pay da aynı şekilde azalmıştır. Girişimci bireylerin oranları, her iki yılda da hemen hemen aynı ölçülerde kalmış ancak toplam gelirden aldıkları payda gerileme görülmüştür. İdarî personeller ile ticaret ve satış elemanlarının oranında düşüş yaşanmış ancak ticaretle uğraşanların millî gelirden aldıkları pay artış sağlamıştır.

Tarımla uğraşanlarda ise, her iki yıl için ciddi bir değişim olmamıştır. Hizmet alanında çalışan elemanların oranı ile millî gelirden aldıkları pay, her iki yıl içinde %6 civarında seyretmiştir. Son olarak tablodaki veriler ışığında, birey başına geliri en yüksek kesimin her iki yıl için de girişimciler olduğu görülmektedir. En düşük kesimi ise, tarım, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcılar oluşturmaktadır.

Tablo 2.10. %20'lik gelir gruplarının millî gelirden aldıkları pay

Yıl	En Düşük % 20	İkinci % 20	Üçüncü % 20	Dördüncü % 20	En Yüksek % 20	Gini Katsayısı	P80/P20
1983	2,7	7	12,6	21,9	55,8	0,52	20,6
1986	3,9	8,4	12,6	19,2	55,9	0,5	14,3
1987	5,2	9,6	14,1	21,2	49,9	0,43	9,6
1994	4,9	8,6	12,6	19	54,9	0,49	11,2
2002	5,3	9,8	14	20,8	50,1	0,44	9,4
2003	6	10,3	14,5	20,9	48,3	0,42	8,1
2004	6	10,7	15,2	21,9	46,2	0,4	7,7
2005	6,1	11,1	15,8	22,6	44,4	0,38	7,3
2006	5,1	9,9	14,8	21,9	48,4	0,4	8,1
2007	5,8	10,6	15,2	21,5	46,9	0,39	7,1
2008	5,8	10,4	15,2	21,5	46,9	0,39	7,1
2009	5,6	10,3	15,1	21,5	47,6	0,39	7,4
2010	5,8	10,6	15,3	21,9	46,4	0,38	6,9
2011	5,8	10,6	15,2	21,7	46,7	0,38	7
2012	5,9	10,6	15,3	21,7	46,6	0,38	6,9
2013	6,1	10,7	15,2	21,4	46,6	0,38	6,8
2014	6,2	10,9	15,3	21,7	45,9	0,38	6,9
2015	6,1	10,7	15,2	21,5	46,5	0,39	7,2
2016	6,2	10,6	15	21,1	47,2	0,4	7,4
2017	6,3	10,7	14,8	20,9	47,4	0,4	7,5
2018	6,1	10,6	14,8	20,9	47,6	0,4	7,8
2019	6,2	10,9	15,2	21,4	46,3	0,39	7,4
2020	5,9	10,6	14,9	21,1	47,5	0,41	8

Kaynak: DPT, Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, s. 19. ve TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması verilerinden derlenmiştir. <https://data.tuik.gov.tr/>. (E.T: 20.01.2020)

Tablo 2.10'da, Türkiye'de %20'lik gelir gruplarının millî gelirden aldıkları paylar gösterilmektedir. 1983 yılında en yoksul %20'lik kesimin gelirden aldığı pay %2,7 iken, en zengin %20, %55,8 oranında bir pay elde etmiştir. Aynı yıl Gini katsayısı 0,52 olarak gerçekleşmiş olup gelir dağılımındaki eşitsizliğin geldiği nokta P80/P20 analizinde de 20,6 ile açıkça görülmektedir¹². 1986 yılında ise, en yoksul kesimin payı nispeten artış göstermiş olup dördüncü %20'nin payında azalma gerçekleşmiştir. En zengin kesimin payı artmış, bununla birlikte Gini katsayısında ve P80/P20 analizinde nispeten bir iyileşme görülmektedir. 1987 yılına gelindiğinde, en kırılgan gelir grubunun payı %5,2'ye çıkmış, en

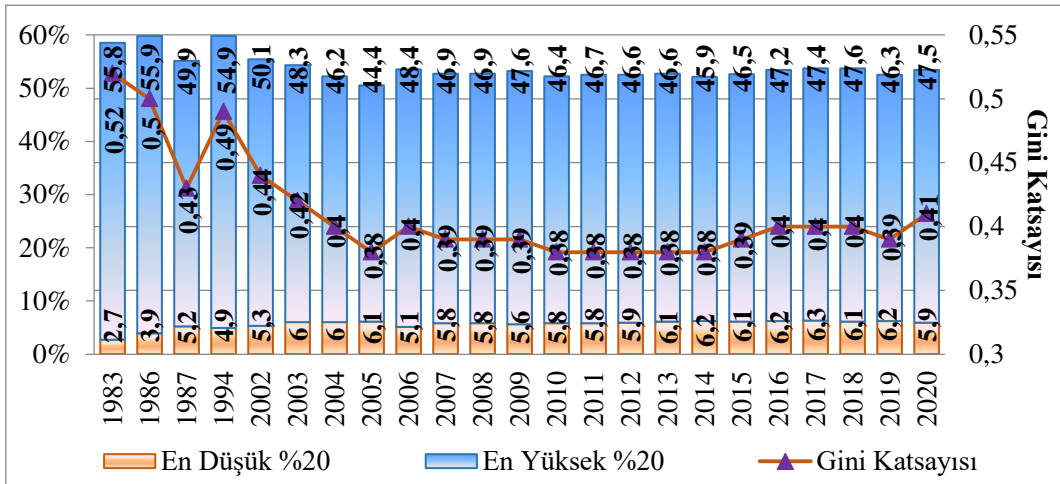
¹² Bir ekonomide en zengin kesim ile en yoksul kesim arasındaki gelir farklılığı oranı 10 kata geldiğinde, ülkede çeşitli ekonomik buhranlar ve sosyal patlamalar baş gösterebilmektedir (Şener, 2006: 466). Türkiye'de çeşitli yıllarda bu orana ulaşılmasına rağmen buhranların ve sosyal patlamaların yaşanmamış olma sebebi, kırsal kesimden sağlanan gelirlerle birlikte dinî inançların gerektirdiği kurumların varlığı olarak belirtilmektedir (Akbulut, 2015: 40).

zengin gelir grubu hariç orta gelire sahip kesimde de nispeten iyileşme yaşanmıştır. Buradan hareketle, Gini katsayısı ve P80/P20 analizinde de eşitsizliğin azaldığı görülmektedir. 1994 yılında ise, önceki yıllarda yaşanan iyileşmeler tersine çevrilerek kırılgan kesim daha yoksul, zengin kesim ise daha zengin bir hâle bürünmüştür. Öyle ki, Gini katsayısı bu yılda 0,49'a yükselmiştir.

2002 yılına baktığımızda, Gini katsayısında nispî iyileşme yaşanmış olup yoksul kesimin gelirden aldığı pay artmış ve zengin kesimin payı düşmüştür. P80/P20 oranı ise, geçen sekiz yıllık süreç sonrası olumlu seyretmiştir. 2007 ile 2020 yılları arası yoksul kesimin aldığı pay ortalama %6 bandında; zengin kesimin payı ise %47 seviyelerinde gerçekleşmiştir. 2016 yılında yeniden 0,40'a ulaşan Gini katsayısı, süregelen gelir dağılımındaki iyileşmenin nispeten bozulduğunu, yoksul kesim ile orta gelirli kesimin millî gelirden aldıkları payların düştüğünü göstermektedir.

Türkiye'nin 36 yıllık kişisel gelir dağılımına genel itibariyle baktığımızda ise, en az değişimin üçüncü ve dördüncü %20'lik gelir grubunda yoğunlaştığı görülmektedir. En büyük ilerleme, en kırılgan %20'lik dilimde ve en zengin %20'lik dilimde gerçekleşmiştir.

Grafik 2.18. Türkiye’de en yoksul ve en zengin %20’lik gelir dilimlerinin millî gelirden aldığı pay

Kaynak: DPT, Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, s. 19. ve TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, Hanehalkı Kullanılabilir Gelire Göre Gini Katsayısı verilerinden derlenmiştir. <https://data.tuik.gov.tr/>. (E.T: 20.12.2020)

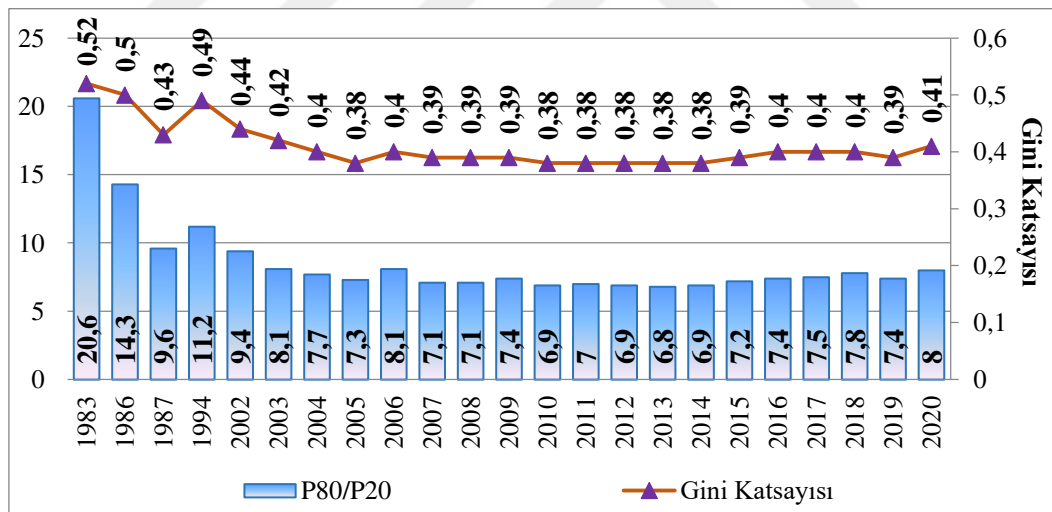
Grafik 2.18’de Türkiye’de millî gelirden en yüksek ve en düşük pay alan %20’lik gelir gruplarının ve Gini katsayısının yıllar itibariyle değişimine yer

verilmiştir. Buna göre, en yoksul kesimin milli gelirden aldığı pay geçen süreçte artış göstermiş, en zengin kesimin payı ise azalmıştır. Bu durum, gelir dağılımındaki adaletsizliğin azalması sebebiyle oldukça iyi bir gelişmedir.

Öte yandan, 2006 yılında en zengin %20'lik kesimin payında artış yaşanmıştır. Bu değişimin temel sebebi olarak, özellikle en zengin kesimi etkileyen ve 1 Ocak 2006 yılından itibaren uygulanan Kurumlar Vergisinin, %30'dan %20 oranına çekilmesi gösterilebilir.

2007 yılı ve sonrasında yoksul kesimin aldığı pay tekrar artışa geçmiş, zengin kesimin payında ise düşüşler genel olarak devam etmiştir. 2020 yılına gelindiğinde, en kırılgan kesim, millî gelirden %5,9'luk bir pay alırken, zengin kesimin payı %47,5 olarak gerçekleşmiştir. Gini katsayısı ise, genel itibariyle en yoksul kesimin milli gelirden aldığı payların paralelinde gelişme göstermiş; 1983 yılında 0,52 iken, 2005 yılında 0,38; 2020 yılı için ise, 0,41'e ulaşmıştır. Bu durum, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin artışı şeklinde yorumlanmaktadır.

Grafik 2.19. Türkiye’de P80/P20 analizi

Kaynak: DPT, Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, s. 19. ve TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması verilerinden derlenmiştir. <https://data.tuik.gov.tr/>. (E.T: 20.12.2020)

Grafik 2.19’da, Türkiye’de yıl bazlı P80/P20 oranları verilmiştir. Buna göre, 1983 yılında en zengin %20’lik kesimin aldığı payın en düşük %20’lik kesimin payına oranı 20,6 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 1987’ye gelindiğinde 9,6’ya kadar düşmüş, 2006 yılından 2020 yılına dek düşüş eğilimi devam etmiştir. Özellikle 2006 yılı sonrası en zengin %20 ile en kırılgan %20 arasındaki gelir

dağılımı uçurumun daralması neticesinde, Gini katsayısında da eş zamanlı düzelmeler görülmüştür.

Millî gelirin elde edilmesinde kullanılan üretim faktörlerinin gelirden aldığı pay olarak tanımlanan fonksiyonel dağılım, gelir dilimleri arasındaki dağılımdan ziyade, emek ve emek dışı gelirin dağılımını esas almaktadır. Türkiye'nin gelir dağılımından söz ederken, yalnızca kişisel gelir dağılımı yeterli olmayabileceğinden fonksiyonel dağılıma da bakmak gerekmektedir. Bilindiği üzere, emeğin çıktısı ücret; sermayenin çıktısı faiz; toprağın çıktısı rant ve girişimcinin üretim sonucu toplam gelirden aldığı pay ise kârdır.

Özetlemek gerekirse, OECD ülkeleri karşılaştırmasında esas alınan ölçütlerden Gini katsayısı ve P80/P20 analizine göre, Türkiye'de ilgili yıllar içerisinde gelir dağılımında iyileşme görülmüştür. Ayrıca, %20'lik gelir gruplarının gelirden aldıkları yüzdelik payların 1983-2019 yılları arası en kırılgan kesimin yıllar içerisinde gelirden aldığı paydaki artış göze çarpmaktadır. Bununla birlikte, Gini katsayısı ve P80/P20 oranında da paralel şekilde düşüş yaşanarak iyileşme katedilmiştir. Göstergelerden hareketle, Türkiye'nin yıllar itibariyle ulusal düzeyde iyileşme katettiği, ancak seçilmiş OECD ülkeleri karşılaştırmalarında henüz aynı seviyeyi yakalayamadığı görülmüştür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. EĞİTİM VE SAĞLIK HARCAMALARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ: SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİ VE TÜRKİYE GELİŞİMİ

Geçmişten günümüze sürekli olarak değişen ve kendini yenileyen eğitim ve sağlık kavramları, bir ülkenin gelişimi açısından takip edilmesi ve üzerinde önemle durulması gereken temel göstergelerdendir. Özellikle gelir dağılımı ile ilişkilendirildiklerinde, oluşturdukları kamusal nitelik sebebiyle mevcut eğitim ve sağlık göstergelerinin ve ülkelerin bu alanlarda yapmış oldukları harcamaların yıllar itibariyle analizi, bu ilişkinin etkilerini ve etkilerin ne yönde geliştiğini ifade etmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde, bir refah harcaması olarak kabul edilen eğitim ve sağlık harcamalarının öncelikle kavramsal açıklamaları ve kamusal öneminden bahsedilecek olup bazı eğitim ve sağlık göstergeleri tespit edildikten sonra, Türkiye’de ve seçilmiş OECD ülkelerinde eğitim ve sağlık harcamalarının yıllar itibariyle değişimleri ele alınarak gelir dağılımı ile olan ilişkisi analiz edilecektir.

3.1. Bir Refah Göstergesi Olarak Eğitim Kavramı

Eski çağlardan bu yana birçok düşünür ve bilim insanı tarafından tanımı yapılan eğitim kavramı, çeşitli özellikleri baz alınarak subjektif şekilde tanımlanmaya müsait olan soyut bir kavramdır. TDK’ya göre, çocukların ve genç kesimin toplumda bir yer edinebilmeleri amacıyla gereken bilgi ve becerileri elde etmeleri ve kişiliklerini oluşturup geliştirebilmeleri açısından onlara yardım eden bir kavram olarak ifade edilen eğitim (TDK); geçmişten günümüze dek yapılan pek çok genel geçer tanımla hemen hemen aynı niteliği barındırmaktadır.

Zamanın öne çıkan düşünürleri, eğitim kavramını bulundukları toplum çerçevesinde açıklamaya çalışmış ve eğitim felsefesini oluşturmuşlardır. Eğitim felsefesinin temeli, toplumda iç içe yaşayan insanların geleceklerini şekillendiren ve uzun vadede bireylerin yüksek değerlere sahip olmasını esas alan bir ideoloji olarak açıklanabilir. Bu açıklamadan hareketle, düşünürlerin eğitim hakkındaki görüşleri, zamanla o çağın eğitim anlayışına bir vizyon getirmiştir.

Tarihe baktığımızda, ilk olarak Platon ve hocası Sokrates'in eğitim anlayışı karşımıza çıkmaktadır. Temelde her iki düşünür de idealist bir eğitim anlayışına sahip olsa da, aralarında bazı farklılıklar söz konusudur. Sokrates'e göre eğitim anlayışının merkezinde insan olmalı; Platon'a göre ise, merkezde iktidar yer almalıdır. Sokrates'in eğitim anlayışı, bireyin kendini tanıması yani erdemli olması ile bilgiye ulaşmasından geçmektedir. Bir diğer ifadeyle, eğitilmiş birey aynı zamanda erdemlidir (Demirci, 2007: 109). Ayrıca Sokrates'e göre bilgi, insana doğuştan verilmektedir, ortaya çıkarılması için ise eğitim gereklidir. Yani eğitim kavramı, insanda başından beri var olan bilginin hatırlanmasıdır (Demirci, 2007: 112). Platon ise, eğitim kavramını Sokrates'ten farklı olarak bireylerin kendilerine uyan toplumsal bir statüde bulunmalarını sağlamak olarak ifade ederek üç sınıfa ayırdığı toplumda en aşağıda yer alan ve yöneticilik vasfına sahip olmayan sınıfın eğitiminde, yalan söylemenin dâhi soylu olabileceğini belirtmiştir (Demirci, 2007: 118). Bu soylu yalanın sebebini, alt tabakanın toplumdaki yerini kabullenebilmesi olarak ileri sürmüştür. Aristoteles de tıpkı Platon gibi, eğitimi devletle özdeşleştirerek insanın bireysel amaçlar için değil, devlet için yaratıldığını ileri sürmüştür. Günümüz eğitim anlayışında ise, Sokrates'in düşüncelerinin Platon'a ve Aristo'ya göre daha ağır bastığını görmekteyiz.

Aydınlanma çağı düşünürlerinden biri olan ve emprist (*deneyci*) akımı benimseyen John Locke'a göre, bazı bilgilere doğuştan sahip olunması, eğitimin gereksizliği anlamına gelmekte olup aslında zihin, doğduğu anda adeta **boş bir levha** olarak kabul edilmeli ve böylece tüm bilgi ve birikimlerin sonradan çeşitli duyularla elde edildiği çıkarımı yapılmalıdır (Özgözü, 2020: 96). Buna göre, özellikle çocuk zihni kolaylıkla şekillendirilebileceği için eğitim tam da bu noktada devreye girerek bireyin hayatını pratik bilgiler ışığında kolaylaştırabilmektedir. Locke'a göre eğitimin temel hedefi olan erdem olgusunun çocuğa kazandırılabilmesi için çocuğun evde eğitilmesi daha avantajlıdır ve bu eğitimin mümkün olabilecek en küçük yaşta başlaması gerekmektedir (Özgözü, 2020: 101). Locke'un skolastik düşünceye¹³ karşı çıkması ve akli baz alan yenilikçi eğitimi savunması, başta İngiltere olmak üzere çeşitli ülkelerde büyük yankılar uyandırmıştır.

¹³ Skolastik düşünce, Orta Çağ döneminde kiliselerin toplum üzerinde yarattığı etkiden hareketle, özgür düşünmenin, bilimin ve aklın kullanılmadığı karanlık bir dönemi temsil etmektedir.

Eğitim hakkında önemli fıkirlere imza atan bir diğler isim, Alman düşünür Immanuel Kant'tır. Kant'a göre eğitime gereksinim duyan tek varlık olan insanın eğitilmesindeki ana hedef, kişiliğın oluşturulmasıdır (Özgözü, 2020: 100). Eğitilmiş insan, yeteneklerini ortaya çıkaracak, toplumdaki yerini bulacak ve aynı zamanda ahlaki terbiyeye de kavuşarak donanımlı bir bireye dönüşecektir. Buradan hareketle, Kant'ın eğitim tanımı bireylerin kişiliklerini oturtturmasından ahlaklı olmasına dek oldukça geniş bir bakış açısına sahiptir. Bertrand Russell'a göre ise, eğitim kavramı dar ve geniş anlamda tanımlanmaktadır. Dar anlamda eğitim, birçok konuda birçok bilginin verilmesi, bir diğler deyişle öğretim anlamına gelirken; geniş anlamda öğretim ve bireysel tecrübeleri kapsamaktadır (Özgözü, 2020: 100). William Godwin'e göre ise, insan aklı yalnızca okulla sınırlı kalmayıp toplumdaki her kuruma nüfuz etmeli ve eğitim sistemi devletin mevcut ideolojisine göre şekillenmemelidir (Toker, 2012: 136).

Günümüzde eğitim kavramı, hem bireysel hem de toplumsal refah artışına neden olan ve bireyin topluma faydalı olabilmesine hizmet eden önemli bir yatırım olarak nitelendirilebilir. Bu yatırım, toplumların rasyonel bir şekilde oy kullanmasından mevcut suç oranlarının düşürülmesine kadar çok sayıda faaliyeti etkileyen bir sürece dayalıdır. Öyle ki, eğitim sayesinde toplumsal değışimlerin yaşanması ve bunlara adaptasyon süreci bir yana, yaşanan değışimlere katkı sağlanabilmesi de söz konusudur. Eğitimin faydası öncelikle bireysel olacağından, kişinin kendini geliştirmesi ve bilinçli bir vatandaş olması, toplumsal bir görev niteliğı taşımaktadır. Eğitimin bir diğler önemi, kuşkusuz ekonomiye olan faydasında gizlidir. Nitelikli beşerî sermaye ihtiyacının karşılanması, nitelikli bir eğitim sistemi ile mümkün olabilmektedir.

3.1.1. Kamu Ekonomisinde Eğitimin Yeri

Geçmişten günümüze, devletlerin görev ve yetkilerinde çeşitli değışimler söz konusu olmuştur. Ancak 1929 Büyük Buhranı, devletin ekonomiye aktif ve kapsamlı müdahalesini gerektirerek kamu ekonomisinin gerekliliğı ortaya konmuştur. Ayrıca, kaynak dağılımı, gelir dağılımı, ekonomik istikrar ve ekonomik büyüme ile kalkınma sorunlarının giderilebilmesi için, kamu ekonomisinin etkinliğı büyük önem arz etmiştir. Devletin eğitim alanında varlığını sürdürmesinin nedeni, eğitimin yarı kamusal bir hizmet olmasıdır. Yarı kamusal

mal ve hizmetler, genelde kamu tarafından sunulmakla birlikte bazı alanlarda özel kesim tarafından da sunulabilmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki, özel kesimin yarı kamusal mal ve hizmet ürettiği alanlarda, konuyla ilgili olarak kamudan ruhsat veya özel izin alması gerekmektedir. Öte yandan, yarı kamusal mal ve hizmetler toplumun tamamından ziyade, bireylere sunulmakta, ancak bu mal ve hizmetlerden elde edilen toplumsal fayda, bireysel faydadan fazladır.

Yarı kamusal mal ve hizmetler, bölünebilir ve fiyatlandırılabilir olmaları ile kısmen özel mal ve hizmetlerin özelliklerine, pozitif dışsallık yaratmaları açısından ise kamusal mal ve hizmetlere benzemektedir.

Yarı kamusal mal ve hizmetlerin özellikleri;

- Faydaları bölünebilen,
- Fiyatlandırılabilen,
- Talep ortaya çıkaran,
- Hem bireysel hem de kamusal faydanın söz konusu olduğu,
- Tüketimlerinde rekabetin olduğu ve
- Tüketimleri zorunlu tutulabilen mal ve hizmetler şeklinde

özetlenebilir (İpek, 2014: 13).

Yarı kamusal mal ve hizmetler, ilgili mal ve hizmetlerden hangi bireyin ne ölçüde faydalanacağı belli olduğu için bölünebilme özelliği taşımaktadır. Ayrıca, fiyatlandırılabilen olup fiyatlar yararlanılan mal ve hizmetlerin değerinden bazen fazla bazen de düşük olabilmektedir. Yarı kamusal mal ve hizmetlerin tüketiminde siyasal karar alma mekanizması ve talep mekanizması etkindir. Öyle ki, toplumdaki bireyler özel okulda veya devlet okulunda eğitim alabilmekte, bunun için talepte bulunabilmektelerdir. Eğer özel okulda eğitim almak isterlerse, belirli bir ücret karşılığında bu hizmetten faydalanabilmektedirler. Devlet okullarında ise, eğitim için herhangi bir ücret ödememezler. Görüldüğü üzere, özel okul talebi talep mekanizmasıyla ilgiliyken; devlet okulunda eğitim görme talebi, siyasal karar alma mekanizması ile ilgilidir. Bir diğer yarı kamusal mal ve hizmet özelliği, tüketimlerinde rekabet olmasıdır. Örneğin, yüksek öğrenim isteyen bir öğrencinin üniversite sınavına girmesi, yarı kamusal mal ve hizmetlerin tüketiminde rekabet özelliğini vurgulamaktadır.

Yarı kamusal mal ve hizmetlere örnek olarak, sağlık, eğitim vb. gösterilebilir. Bu bilgiler dahilinde, devletin eğitime müdahale etme nedenleri arasında gelir dağılımında adaletsizliğin önüne geçmek, eğitimde pozitif dışsallık

ile yurttaşlık bilincini arttırmak ve akabinde verimliliğin artması, hanehalkının toplam faydasını azamiye çıkarmasındaki başarısızlığın önüne geçmek gibi birçok faktör vardır. Devlet, birçok ülkede eğitim hizmetlerinde doğrudan veya dolaylı olarak rol oynamaktadır. Eğitime doğrudan müdahaleye en yaygın örnek, eğitim hizmetinin kamu tarafından verilmesidir. Bazen de eğitim hizmetinin sadece finanse edilmesi veya düzenlenmesi şeklinde dolaylı olarak gerçekleşebilmektedir. Dışsalılık olgusu, kamunun eğitim hizmetlerine müdahalesinde temel gerekçe olarak kabul edilmektedir. Bir diğer ifadeyle, devlet müdahalesini destekleyenler, eğitim hizmeti alan bireyle birlikte ayrıca bireyin yer aldığı toplumun da fayda sağlayacağını öne sürmektedir (*bireysel fayda + toplumsal fayda = pozitif dışsalılık*). Kısaca, dışsalılıklar ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi amacı, kamunun eğitim hizmetlerine müdahalesindeki temel iki gerekçeyi oluşturmaktadır.

3.1.2. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Bazı Eğitim Göstergeleri

Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması ve eğitim düzeyinin yükselmesi gibi çeşitli eğitim kazanımları, ülkelerin gelişmişlik seviyelerini belirlemede ve özellikle gelir dağılımı hakkında bize bilgi vermektedir. Bu başlık altında, seçilmiş OECD ülkelerinde çeşitli eğitim göstergelerine yer verilecektir.

OECD'nin yayınladığı temel eğitim göstergelerinden biri, kuşkusuz PISA (*Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı*)'dır. PISA, 15 yaşındaki çocukların fen, okuduğunu anlama ve matematik alanlarında bilgi ve becerilerini günlük hayatta kullanma yeteneklerini ölçmekte olup ülkelerin eğitim kaliteleri hakkında uluslararası bilgiler vermektedir. PISA testindeki yüksek puanlar, ülkelerin ekonomik başarılarıyla bağdaştırıldığı için, uluslararası karşılaştırmalarda önemli bir eğitim göstergesi niteliği taşımaktadır.

OECD'ye göre, PISA'da yer alan fen performansı, soru belirleme, yeni bilgi ve beceriler edinme, bilimsel olayları açıklama ve bilimsel konularda kanıtla dair sonuçlar çıkarmak üzere, çocukların bilimsel bilgi ve okuryazarlığını ölçmektedir. Okuma performansı ise, çeşitli hedeflere ulaşma, bilgi ve potansiyeli geliştirme ve topluma katılım amacıyla yazılı metinleri anlama, kullanma ve aktarabilme kapasitesini ölçmeye dayalıdır. Matematik performansı, PISA'nın son ölçütü olup matematiği tanıma, tahminde bulunma ve açıklama gibi çeşitli

matematiksel formüller oluşturma, kullanma ve yorumlamaya bağlı matematiksel okuryazarlığı ölçmektedir.

Tablo 3.1. Seçilmiş OECD ülkelerinde PISA sonuçları

	2006			2012			2018		
	Fen	Okuma	Mat.	Fen	Okuma	Mat.	Fen	Okuma	Mat.
ABD	489	-	474	497	483	481	502	494	478
Almanya	516	475	504	524	486	514	503	486	500
Avustralya	527	495	520	521	495	504	503	487	491
Belçika	510	482	520	505	492	515	499	482	508
Birl. Krallık	515	480	495	514	487	494	505	494	502
Danimarka	496	480	513	498	480	500	493	486	509
Finlandiya	563	521	548	545	494	519	522	495	507
Fransa	495	470	496	499	483	495	493	480	495
Hollanda	525	495	531	522	498	523	503	470	519
İspanya	488	443	480	496	474	484	483	-	481
İsveç	503	488	502	485	458	478	499	489	502
İtalya	475	448	462	494	471	485	468	464	487
Japonya	531	483	523	547	527	536	529	493	527
Kanada	534	511	527	525	506	518	518	506	512
Meksika	410	393	406	415	411	413	419	415	509
Norveç	487	462	490	495	481	489	490	476	501
Polonya	498	487	495	526	497	518	511	495	516
Portekiz	474	455	466	489	468	487	492	480	492
Türkiye	424	427	424	463	453	448	468	453	454
Yunanistan	473	432	459	467	452	453	452	437	451
OECD Ort.	496,7	469,8	491,8	501,3	479,8	492,7	492,6	478	497,1

Kaynak: OECD Database. <https://data.oecd.org/pisa/science-performance-pisa.htm>, <https://data.oecd.org/pisa/reading-performance-pisa.htm>, <https://data.oecd.org/pisa/mathematics-performance-pisa.htm#indicator-chart>. (E.T: 19.03.2021) OECD Ortalaması, seçilmiş OECD ülkelerinin ortalaması olarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 3.1’de, OECD’nin yapmış olduğu 2006, 2012 ve 2018 yılları PISA ortalama puan sonuçları verilmiştir. Verilerden hareketle, 2006 yılında OECD ortalaması fen performansı için 496,7 puan iken, bu puanın altında yer alan ülkeler sırasıyla ABD, Danimarka, Fransa, İspanya, İtalya, Meksika, Norveç, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan’dır. Aynı yıl için okuma performansına bakıldığında, OECD ortalamasının altında kalan ülkeler İspanya, İtalya, Meksika, Norveç, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan’dır. Matematik için ise, 491,8 puan olan ortalamanın altındaki ülkeler ABD, İspanya, İtalya, Meksika, Norveç, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan’dır. 2012 yılına gelindiğinde, her bir PISA göstergesi için OECD ortalama puanlarında artış yaşanmıştır.

Öte yandan, her bir gösterge için ortalamanın altında kalan ülkeler sırasıyla, İspanya, İsveç, İtalya, Meksika, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan olmuştur. 2018 yılı PISA sonuçlarında ise, fen performansında OECD ortalaması 492,6 olarak belirlenmiş, İspanya, İtalya, Meksika, Türkiye ve Yunanistan, bu puanın altında kalmıştır. Okuma performansında ise, Hollanda, İtalya, Meksika, Türkiye ve Yunanistan, ortalama puan olan 478'in altında puan almıştır. Son olarak matematik alanında, ABD, İspanya, İtalya, Türkiye ve Yunanistan, 497,1 puan olarak belirlenen ortalamanın altında kalan ülkelere olmuştur. Ülkeler bazında baktığımızda, ABD'de fen, Almanya ve Danimarka'da okuma, Birleşik Krallık ve İtalya'da matematik, Meksika, Portekiz ve Türkiye'de fen, okuma ve matematik alanlarında puan artışları yaşanmıştır. Öte yandan, diğer ülkelerde ortalama puanlarda düşüşler meydana gelmiştir.

Tablo 3.2. Seçilmiş OECD ülkelerinde 25-34 yaş arası yüksek öğrenim görmüş nüfus

	2000	2002	2005	2008	2010	2012	2015	2016	2017	2018	2019
ABD	38,1	39,3	39,4	41,6	42,3	44	46,5	47,5	47,8	49,4	50,4
Almanya	22,3	21,7	22,5	23,9	26,1	29	29,6	30,5	31,3	32,3	33,3
Avustralya	31,4	35,8	38,1	42	44,4	47,2	48,5	49,3	52	51,4	52,5
Belçika	36	37,6	40,6	42,3	43,8	43	43,1	44,3	45,7	47,4	47,3
Birl. Krallık	28,9	31,4	35,3	43,3	46	47,9	49,9	51,8	51,6	50,8	51,8
Danimarka	29,3	32,4	39,8	36,2	37,6	40,2	44,5	44,6	45,5	45,8	47,1
Finlandiya	38,7	-	37,5	38,3	39,2	39,7	40,5	41,1	41,3	41,3	41,8
Fransa	31,4	36,1	39,8	40,8	42,9	42,9	44,7	44	44,3	46,9	48,1
Hollanda	26,6	28,3	35,4	39,8	40,8	43	45,1	45,2	46,6	47,6	49,1
İspanya	34	37,5	40,7	40	40,3	40,4	41	41	42,6	44,3	46,5
İsveç	33,6	39,2	37,3	40,8	42,2	43,5	46,4	47,2	47,4	47,5	48,4
İtalya	10,4	12,5	16,1	19,9	20,7	22,3	25,1	25,6	26,8	27,7	27,7
Japonya	47,8	51	53,2	55,1	56,7	58,6	59,6	60,1	60,4	60,7	61,5
Kanada	48,4	51,6	53,7	55,6	56,2	57,1	59,2	60,6	60,9	61,8	63
Meksika	17,5	18,6	14,9	16,4	17,7	20	20,8	21,8	22,6	23,4	23,6
Norveç	-	-	40,9	45,6	47,3	45	48,1	48,6	48,3	48,2	48,7
Polonya	14,2	16,8	25,5	32,1	37,1	40,8	43,2	43,5	43,5	43,5	43,5
Portekiz	12,9	15,4	19,1	23,2	24,8	28,3	33,1	35	34	35,1	37,4
Türkiye	8,9	10,5	12,5	15,5	17,4	21	27,5	30,5	31,6	33,3	35,3
Yunanistan	23,9	23,7	25,7	28,5	31,2	35	40,1	41	42,5	42,8	42,4
OECD Ort.	28,1	30	33,4	36	37,7	39,4	41,8	42,7	43,3	44,1	45

Kaynak: OECD Database, <https://data.oecd.org/eduatt/population-with-tertiary-education.htm>. (E.T: 19.03.2021) OECD Ortalaması, seçilmiş OECD ülkelerinin ortalaması olarak tarafımızca oluşturulmuştur. Tabloda yer alan nüfus dağılımı, yüzdeler olarak gösterilmektedir.

OECD'nin eğitim göstergelerinden bir diğeri, belirli bir yaş aralığında olup yüksek öğrenim görmüş nüfusun aynı yaş grubuna oranıdır. Bu göstergenin yer

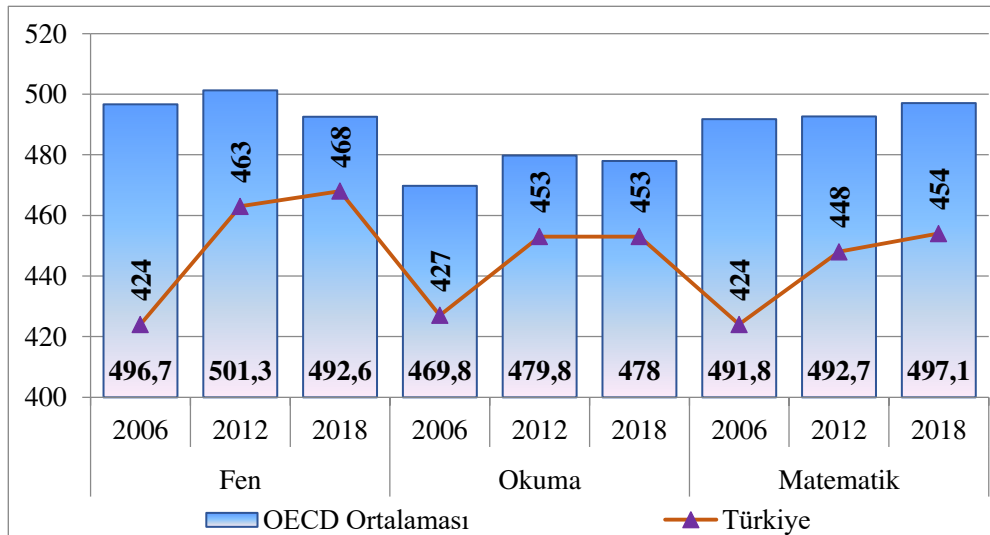
aldığı Tablo 3.2, bir diğer deyişle, ilgili yaş aralığında yer alan toplam nüfusun yüzde kaçının yüksek öğrenim gördüğünü göstermektedir. Buna göre, 2000 yılında OECD ortalaması %28,1 olarak belirlenmiş, bu yüzdenin altında kalan ülkeler, Almanya, Hollanda, İtalya, Meksika, Polonya, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan olmuştur.

Öte yandan, ABD, Hollanda, İtalya, Japonya, Kanada, Polonya ve Türkiye’de 2000-2019 yılları arası düzenli artışlar söz konusudur. Ayrıca, Almanya ve Yunanistan’da 2002 yılı için, Finlandiya, İsveç ve Meksika’da 2005 yılı için, Danimarka ve İspanya’da 2008 yılı için, Belçika ve Norveç’te 2012 yılı için, Fransa’da 2016 yılı için, Birleşik Krallık, Norveç ve Portekiz’de 2017 yılı için, Avustralya, Birleşik Krallık ve Norveç’te 2018 yılı için ve son olarak Belçika ve Yunanistan’da 2019 yılı için 25-34 yaş aralığında olan yüksek öğrenim görmüş nüfusun toplam nüfusa oranında düşüş yaşanmıştır.

3.1.3. Türkiye’de Bazı Eğitim Göstergeleri

Eğitim göstergeleri içerisinde yer alan PISA ölçütü, çeşitli unsurlar dikkate alınarak uluslararası ölçümler yapmaktadır. Türkiye’nin PISA sonuçları, OECD ortalaması ile karşılaştırmalı olarak yıllar itibarıyla Grafik 3.1’de verilmiştir.

Grafik 3.1. Türkiye’de PISA sonuçları

Grafik 3.1’e göre, fen performansında 2006 yılında ortalama 424 puan elde eden 15 yaşındaki çocuklar; 2012 yılında 463, 2018 yılında ise 468 puana

ulaşmıştır. Okuduğunu anlama performansında ise, 2006 yılı için 427 puana sahip olan Türkiye, 2012 ve 2018 yılları artış yaşayarak 453 puanda kalmıştır. Son olarak matematik alanında 2006 yılı için ortalama 424 puana sahip olan Türkiye, 2012 yılında 448 ve 2018 yılında 454 puan alarak düzenli bir artış yaşamıştır. Özetlemek gerekirse, Türkiye, 2018 yılı okuduğunu anlama göstergesi haricinde her yıl ve gösterge için OECD ortalamasına yaklaşmayı başarmıştır.

Tablo 3.3. Bitirilen eğitim düzeyine göre nüfusun dağılımı

	(%)								
25 yaş+ nüfus	2008	2010	2012	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Okuryazar Olmayan	11,3	8,5	6,1	5,6	5,4	5,1	4,8	4,4	4
Bir Öğretim Kurumundan Mezun Olmayan	6,2	5,5	6,5	6,4	6,2	5,9	5,6	5,3	4,9
İlkokul	42,7	36,6	34,6	32,3	31,6	29,3	28,4	26,3	24,8
İlköğretim	0,9	8,3	11,3	11,6	11,4	12,6	13,3	14,3	11,3
Ortaokul	7	7,4	6,5	7,8	7,7	8,6	8,4	8,7	12,3
Lise	15,4	17,5	18,7	19,1	19,5	19,5	19,8	20,4	21,2
Yüksekokul	8,3	9,8	11,7	13,9	15,5	16,3	16,7	17,3	18
Yüksek Lisans	0,6	0,9	0,9	1,3	1,4	1,4	1,8	2	2,1
Doktora	0,2	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Bilinmeyen	7,4	5,2	3,4	1,7	1,1	0,9	0,9	0,9	1

Kaynak: TÜİK, Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı, 2008-2019. <https://data.tuik.gov.tr/>. (E.T: 22.03.2021)

Tablo 3.3'te TÜİK'in hazırlamış olduğu ve 25 yaş üstü nüfus için bitirilen eğitim düzeyine göre nüfusun dağılım yüzdesi verilmiştir. Buna göre, 25 yaş üzeri nüfusta İlkokul mezunu olanların oranı 2008 yılında %42,7 iken 2019 yılında %24,8'e düşmüştür. Buna karşılık ilköğretim mezunu olanların oranı %0,9'dan %11,3'e, ortaokul mezunu olanların oranı %7'den %12,3'e, lise mezunu olanların oranı %15,4'ten %21,2'ye, yüksekokul mezunu olanların oranı %8,3'ten %18'e, yüksek lisans mezunu olanların oranı %0,6'dan %2,1'e, doktora mezunu olanların oranı ise %0,2'den %0,4'e yükselmiştir.

3.2. Bir Refah Harcaması Olarak Eğitim Harcamaları

Eğitim harcamaları, temelde toplum ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla nitelikli beşerî sermaye sağlama ve kalkınma hedeflerine ulaşabilmek için, devletlerin yaptığı harcamalar olarak tanımlanabilmektedir. Eğitimin devlet tarafından sübvansede edilmesi, öğrencilerde fırsat eşitliği sağlama ve buna bağlı

olarak eşitlikçi bir eğitim politikası sürdürme amacı taşımaktadır. Ancak her ne kadar fırsat eşitliği sağlanmak istense de, uygulamada gelir farklılıkları ve bireylerin tercihleri göz önüne alındığında bu eşitlik kısmen mümkün olabilmektedir. Bir diğer deyişle, öğrencilerin ebeveynlerinin çalışma şartları, sosyal ve meslekî statüleri, kazançlarındaki farklılıklar gibi unsurlar, devletin eğitim politikalarına etki edebilmektedir. Örneğin, yoksul kesimde yer alan bir ailenin çocuğu yalnızca okula giderken, zengin kesimde yer alan bir ailenin çocuğu okul haricinde özel dersler alabilmekte ve dolayısıyla iki öğrenci karşılaştırıldığında, fırsat eşitliğinin sağlanamadığı açıkça görülmektedir. Üstelik gelire bağlı değişiklik gösteren bu durum, bir sonraki nesile aktarılmakta ve bu kısır döngü süregelmektedir. Sonucunda ise, hâlihazırda var olan gelir dağılımındaki adaletsizlik devam etmekte hatta derinleşebilmektedir.

Eğitim hizmetlerine yönelik olarak yapılan kamusal harcamalarla yoksul ailelerin çocuklarının gelecekte çok daha iyi yaşam ve çalışma şartlarına sahip olabilmeleri, dolayısıyla daha yüksek gelir kazanabilmeleri sağlanabilir. Bir diğer ifadeyle, bu tür kamusal harcamaların gelir dağılımı için düzeltici etkisi önem taşımaktadır. Bu başlık altında, seçilmiş OECD ülkelerinde ve Türkiye’de eğitim harcamalarına yönelik çeşitli göstergelere yer verilecektir.

3.2.1. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Eğitim Harcaması Göstergeleri

Kamunun yaptığı eğitim harcamaları, OECD tarafından eğitim kurumlarına doğrudan yapılan harcamaları, hanelere verilen ve eğitim kurumlarınca yönetilen eğitimle ilgili sübvansiyonları içermektedir. Özel eğitim harcamaları ise, hanehalkı ve diğer özel kuruluşların kaynakları tarafından finanse edilen harcamalardır.

Eğitim harcaması göstergelerinden ilki, ilköğretim ve ortaöğretim düzeyleri için kamunun ve özel kesimin yaptığı harcamalarının GSYİH’a oranlarıdır. Tablo 3.4’te, seçilmiş OECD ülkelerinde yapılan eğitim harcamalarının GSYİH’a oranlarına yer verilmiştir.

Tablo 3.4. İlköğretim ve ortaöğretime yapılan kamu eğitim harcamalarının GSYİH'a oranı

	%									
	2000		2008		2010		2012		2015	
	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel
ABD	4,3	1,5	3,6	1,8	3,6	1,9	3,3	2	3,2	2
Almanya	-	-	2,6	0,6	2,9	0,6	2,7	0,6	2,6	0,6
Avustralya	3,9	1,4	3,2	1,5	3,8	1,6	3,3	1,6	3,2	2
Belçika	-	-	4,1	0,3	4,1	0,3	4,2	0,3	4,1	0,3
Birl. Krallık	-	-	3	-	3,3	-	3,6	1,4	3,8	1,9
Danimarka	5,4	0,1	4	0,2	4,6	0,2	4,5	-	-	-
Finlandiya	5,1	0,1	3,6	0,1	3,9	0,1	3,9	0,1	4	0,1
Fransa	4,9	0,6	3,5	0,6	3,6	0,6	3,4	0,6	3,4	0,6
Hollanda	3,7	0,8	3	0,9	3,3	0,9	3,3	1	3,2	1
İspanya	3,7	0,5	2,8	0,5	2,9	0,5	2,7	0,7	2,7	0,8
İsveç	5,4	0,1	3,8	0,2	3,8	0,2	3,7	0,2	3,6	0,2
İtalya	3,6	0,3	3,1	0,4	3	0,4	2,8	0,4	2,8	0,5
Japonya	3,1	1,1	2,5	1,2	2,6	1,2	2,6	1,2	2,5	1,1
Kanada	4,3	1,1	3,1	1,3	3,3	1,5	3,2	1,5	3,2	1,6
Meksika	3,4	0,6	3	1	3,2	1,1	3,2	1,1	3,2	1,1
Norveç	6,5	0,1	4,6	-	4,9	0,1	4,6	0,1	4,6	0,1
Polonya	-	-	3,4	0,5	3,4	0,6	3,1	0,6	2,9	0,5
Portekiz	4,6	-	3,3	-	3,7	-	3,5	1,2	3,4	0,9
Türkiye	2,5	-	2,1	-	2,4	-	2,6	1	2,5	1
Yunanistan	3,1	0,2	-	-	-	-	2,6	0,3	2,7	0,3

Kaynak: OECD Database, <https://data.oecd.org/eduresource/public-spending-on-education.htm#indicator-chart>, <https://data.oecd.org/eduresource/private-spending-on-education.htm#indicator-chart>. (E.T: 24.03.2021)

Tablo 3.4'ten hareketle, geçen 15 yıllık süreçte hemen her ülkede ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde kamunun yapmış olduğu eğitim harcamalarında çeşitli dalgalanmalar yaşanmıştır. 2000 yılından 2015'e kadar kamu eğitim harcamalarının GSYİH'a oranı en yüksek olan ülke Norveç iken, en düşük orana sahip ülke Türkiye olmuştur.

Özel harcamaların GSYİH'a oranı ise, ABD, Avustralya, Danimarka, Hollanda, Birleşik Krallık, İspanya, İsveç, İtalya, Kanada ve Meksika'da artış göstermiştir.

Eğitim harcamalarına yönelik bir diğer gösterge, yükseköğretime yapılan harcamaların kamu sektörü ve özel sektör arasındaki dağılımıdır. Bu gösterge, Tablo 3.5'te yer almaktadır.

Tablo 3.5. Yükseköğretim harcamalarının kamu – özel dağılımı

	2000		2008		2010		2012		2015	
	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel
ABD	43,7	56,3	41,3	58,7	40	60	37,8	62,2	35,2	64,8
Almanya	-	-	85,1	13,3	84,6	13,4	84,1	13,9	82,7	15,3
Avustralya	49,9	50,1	44,9	55,1	46,5	53,5	44,9	55,1	37,8	62,2
Belçika	-	-	87,9	9,8	87,7	9,9	87,2	9,8	83	14,2
Birl. Krallık	-	-	-	-	-	-	54,9	41,5	25	71,4
Danimarka	97,6	2,4	95,5	4,5	95	5	-	-	-	-
Finlandiya	97,2	2,8	95,4	4,6	95,9	4,1	96,2	3,8	93,1	3,4
Fransa	-	-	80,6	18,1	80,8	78,8	78,5	79,8	77,8	20,3
Hollanda	74,1	24,6	69,8	27,9	70,1	27,5	68,6	28,7	67,5	29,3
İspanya	74,4	25,6	78,9	21,1	78,2	21,8	71,9	26,5	66,4	31,8
İsveç	88,9	8,5	85,6	10,5	87	9	85,6	10,3	84,7	11,3
İtalya	77,5	22,5	70,7	29,3	67,6	32,4	64,2	33,1	61,7	35,4
Japonya	38,5	61,5	33,3	66,7	34,4	65,6	34,3	65,7	32,4	67,6
Kanada	61	39	62,9	37,1	57,4	42,6	52,1	47,5	-	-
Meksika	79,4	20,6	70,1	29,9	69,9	30,1	69,7	30,3	70,9	29,1
Norveç	96,3	3,7	96,9	3,1	96	4	96,1	3,9	96	4
Polonya	66,6	33,4	70,6	28,4	69,2	27,6	74,4	21,5	79,1	16,2
Portekiz	92,5	7,5	62,1	37,9	69	31	49,9	42,1	58,1	31,6
Türkiye	95,4	4,6	-	-	-	-	74,4	25,2	74,8	24,9
Yunanistan	99,7	0,3	-	-	-	-	82,6	9,6	73,3	11,6

Kaynak: OECD Database, <https://data.oecd.org/eduresource/spending-on-tertiary-education.htm#indicator-chart>. (E.T: 24.03.2021) Tabloda yer alan veriler, yüzde olarak ifade edilmiştir.

Tablo 3.5’te seçilmiş OECD ülkelerinde yükseköğretim harcamaları için kamu ve özel kesimin dağılımı verilmiştir. Buna göre ABD, Avustralya ve Japonya’da özel sektör ön plandayken, diğer ülkelerde kamu sektörü ağırlıklıdır. Türkiye’de ise, 2000 yılında kamunun yükseköğretim eğitim harcamaları yüzdesi 95,4 iken, 2015 yılına gelindiğinde 74,8’e düşmüştür. Bununla birlikte özel sektörün payında ciddi artışlar gerçekleşmiştir.

3.2.2. Türkiye’de Eğitim Harcaması Göstergeleri

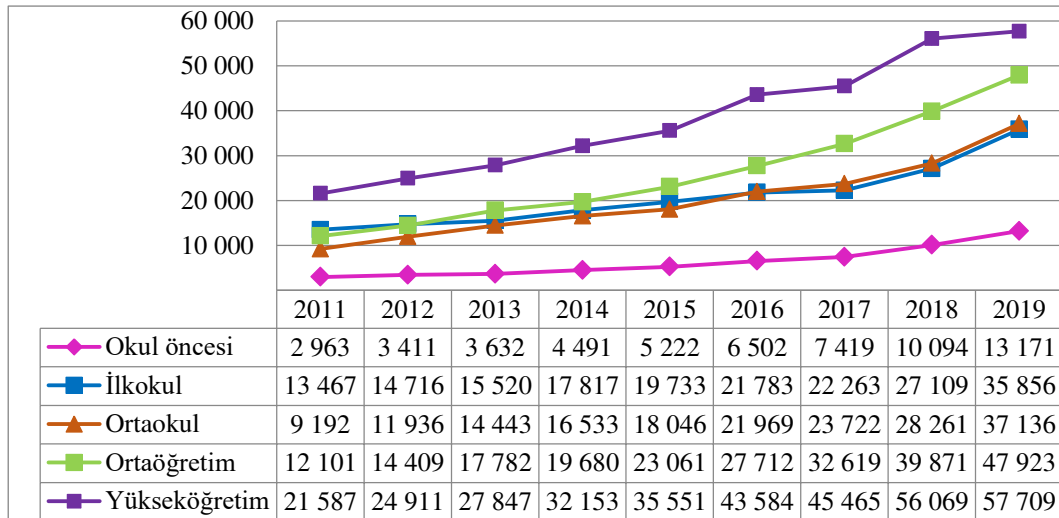
Türkiye’de eğitim harcamaları göstergeleri, TÜİK tarafından hazırlanmakta ve yayınlanmaktadır. Bu göstergeler içerisinde öğrenci başına ve eğitim düzeylerine göre eğitim harcamaları ile toplam eğitim harcamalarının GSYİH’a oranı gibi çeşitli veriler yer almaktadır. Bu başlıkta, TÜİK’in hazırladığı bazı eğitim harcaması göstergelerine yer verilecektir.

Tablo 3.6. Türkiye’de eğitim harcamaları

Yıl	Toplam eğitim harcaması (Milyon TL)	Toplam eğitim harcamalarının GSYİH içindeki Payı (%)	Öğrenci başına yapılan toplam harcama (TL)	Kamu eğitim harcamalarının GSYİH içindeki payı (%)
2011	77 308	5,5	4 008	4,2
2012	93 041	5,9	4 729	4,4
2013	106 041	5,8	5 242	4,3
2014	122 741	6	5 941	4,4
2015	135 249	5,8	6 426	4,3
2016	160 733	6,1	7 498	4,6
2017	176 452	5,6	8 111	4,2
2018	219 363	5,8	10 005	4,3
2019	259 220	6	11 769	4,4

Kaynak: TÜİK, Eğitim Harcamaları İstatistikleri 2019, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=egitim-kultur-spor-ve-turizm-105&dil=1>, TÜİK Web, <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33670>. (E.T: 24.03.2021)

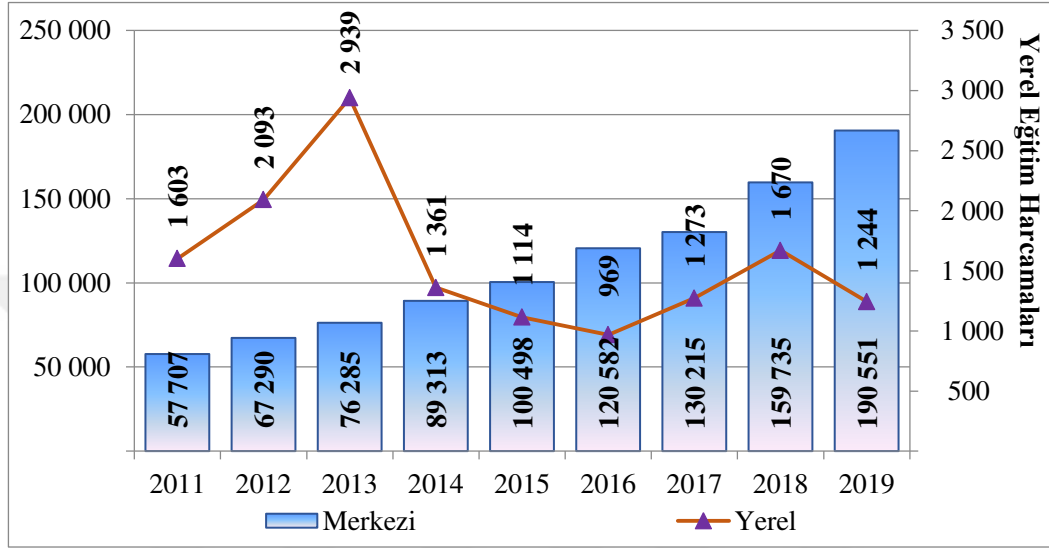
Tablo 3.6’dan hareketle, 2011 yılında toplam eğitim harcaması 77.308 Milyon TL iken, öğrenci başına yapılan harcama 4.008 TL olarak gerçekleşmiştir. Yıllar itibariyle toplam eğitim harcamaları ile öğrenci başına yapılan harcamalarda artış görülmüştür. Toplam eğitim harcamalarının GSYİH içerisindeki payı ise, 2011 yılında %5,5 iken, 2019 yılı için %6 olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, kamu eğitim harcamalarının GSYİH içerisindeki payı 2011 yılında %4,2 iken 2016 yılında %4,6’ya ulaşmış, 2019 yılında ise %4,4’e düzeyinde gerçekleşmiştir.

Grafik 3.2. Eğitim düzeylerine göre toplam kamu eğitim harcamaları

Kaynak: TÜİK, Eğitim Harcamaları İstatistikleri 2019, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=egitim-kultur-spor-ve-turizm-105&dil=1>. (E.T: 24.03.2021) Grafikte yer alan veriler Milyon TL bazında olup,merkezi ve yerel yönetimi kapsar.

Grafik 3.2’de yer alan eğitim düzeylerine göre toplam kamu eğitim harcamalarına baktığımızda ise, en düşük harcama her yıl için okul öncesi kesime aittir. En yüksek harcama ise yükseköğretime yapılmıştır. Yıllar itibariyle her bir eğitim düzeyi için toplam kamu eğitim harcamaları artış göstermiştir.

Grafik 3.3. Merkezi ve yerel kamu toplam eğitim harcamaları

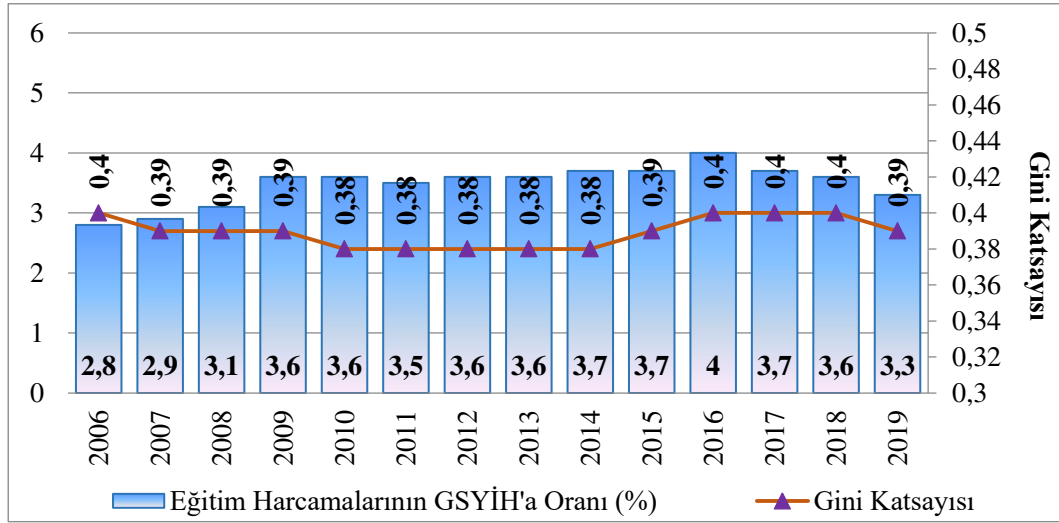

Kaynak: TÜİK, Eğitim Harcamaları İstatistikleri 2019, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=egitim-kultur-spor-ve-turizm-105&dil=1>. (E.T: 24.03.2021) Grafikte yer alan rakamlar, Milyon TL bazındadır.

Grafik 3.3’te, eğitime yapılan kamu harcamalarının merkezî ve yerel yönetimler düzeyinde ayrımı yer almaktadır. Buna göre, 2011 yılı için merkezî yönetimin tüm eğitim düzeyleri için yaptığı harcama tutarı 57.707 Milyon TL iken, yerel yönetimler 1.603 Milyon TL düzeyinde kalmıştır. 2019 yılı itibariyle merkezî yönetim eğitim harcamaları 190.551 Milyon TL’ye ulaşmış, bununla birlikte yerel yönetim eğitim harcamaları bir önceki yıla göre azalış göstererek 1.244 Milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

Bu göstergeden kısaca; merkezî yönetim eğitim harcamalarının yıllar içerisinde artış gösterdiğini; yerel yönetimin yapmış olduğu eğitim harcamalarının ise özellikle 2013 yılından 2016 yılına dek düştüğünü, 2018 yılına dek nispeten artış gösterip 2019 yılına gelindiğinde ise düşüş eğilimine girdiğini söylemek mümkündür.

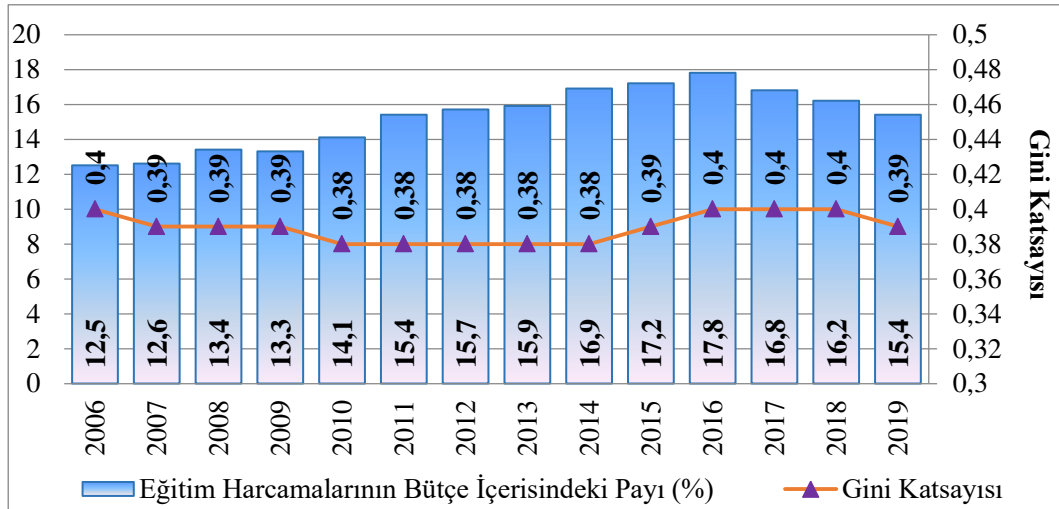
Grafik 3.4. Kamu toplam eğitim harcamalarının GSYİH'a oranı

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2020 Yılı Bütçe Gerekçesi, https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/11/2020_Yili_Butce_Gerekcesi.pdf s.17. (E.T: 24.03.2021)

Grafik 3.4'te yer alan eğitim harcamalarının GSYİH'a oranına bakıldığında, 2006 yılında %2,8 olarak gerçekleşen ve 2016 yılına gelindiğinde %4 seviyesine ulaşan oran daha sonra sürekli düşüşe geçmiş ve 2019 yılına gelindiğinde %3,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu düşüşün temel sebebi, fonksiyonel sınıflandırmada yer alan genel kamu hizmetlerine ve sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerine yönelik harcamalarda artış yaşanmasıdır.

Grafik 3.5. Eğitim harcamalarının bütçe içerisindeki payı

Kaynak: T.C. HMB, 2020 Yılı Bütçe Gerekçesi, https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/11/2020_Yili_Butce_Gerekcesi.pdf s.17. (E.T: 24.03.2021)

Grafik 3.5’te, eğitim harcamalarının bütçe içerisindeki paylarına yer verilmiştir. Buna göre, 2006 yılında eğitim harcamalarının bütçe içerisindeki payı %12,5 iken, 2016 yılına gelindiğinde %17,8’e kadar ulaşmıştır. Ardından düşüşe geçilmiş ve 2017 yılında %16,8, 2018 yılında %16,2 ve 2019 yılında %15,4 olarak gerçekleşmiş, bununla birlikte Gini katsayısındaki değişimle paralel ilerlemiş olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 3.7. Harcama gruplarına göre eğitim harcamalarının toplam tüketim harcamaları içerisindeki payı

	%						
	Harcama Grupları						
	Toplam	1. % 20	2. % 20	3. % 20	4. % 20	5. % 20	Gini
2002	1,3	0,1	0,1	0,3	0,3	1,7	0,44
2003	2	0,1	0,1	0,4	0,6	2	0,42
2004	2,1	0	0,3	0,5	1	2	0,4
2005	1,9	0,1	0,2	0,7	1	1,4	0,38
2006	2,1	0,1	0,3	0,7	1,4	2	0,4
2007	2,5	0,1	0,5	0,5	1,3	2,6	0,39
2008	2	0,3	0,6	0,6	0,8	1,5	0,39
2009	1,9	0,5	0,7	1,1	1,5	3	0,39
2010	2	0,4	0,9	1,2	1,7	3,2	0,38
2011	2	0,5	0,8	1,3	1,7	3	0,38
2012	2,3	0,4	0,8	1,2	1,8	3,7	0,38
2013	2,4	0,4	0,9	1,1	1,9	3,8	0,38
2014	2,4	0,3	0,8	1,4	2	3,7	0,38
2015	2,2	0,4	0,6	1	1,6	3,6	0,39
2016	2,3	0,3	0,5	1,2	1,5	3,8	0,4
2017	2,3	0,2	0,6	1	1,8	3,8	0,4
2018	2,3	0,3	0,5	1	1,9	3,6	0,4
2019	2,5	0,2	0,6	1,1	1,9	4,2	0,39

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Tüketim Harcaması, 2019. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Tuketim-Harcamasi-2019-33593>. (E.T: 24.03.2021)

Tablo 3.7’de, harcama grupları %20’lik dilimlere ayrılmış olup her bir dilim için tüketim harcamaları içerisinde eğitim harcamalarının yüzdelik oranları verilmiştir. Buradan hareketle hanehalkları, harcama gruplarına göre beş dilime ayrılmıştır. Birinci %20’lik dilim, en yoksul kesimin; beşinci %20’lik dilim ise en zengin kesimin eğitime ayırdığı harcamayı ifade etmektedir.

Yoksul bir ailenin barınma ve gıda gibi temel ihtiyaçları karşılandıktan sonra geriye kalan para, zengin kesime oranla oldukça düşüktür. 2002 yılı için en yoksul kesimin eğitim harcaması toplam harcamalar içerisinde yalnızca %0,1

iken, en zengin kesimin %1,7 olarak gerçekleşmiştir. Yıllar itibariyle en yoksul kesimin eğitim hizmetlerine yaptığı harcamalar pek artış göstermemiş olup artışlar daha çok üçüncü, dördüncü ve beşinci %20'lik harcama gruplarında yoğunlaşmıştır.

Özetlemek gerekirse, gelir dağılımını belirleyen ve etkileyen birçok unsur vardır. Bu sebeple, eğitimin gelir dağılımıyla olan ilişkisinin etki boyutunu tespit etmek oldukça zordur. Ancak, bu zamana dek yapılan çeşitli ampirik çalışmalar, eğitimin artışı ile gelir dağılımının iyileşmesi arasında **olumlu bir ilişki** olduğunu ortaya koymuştur¹⁴.

3.3. Sağlık Kavramı, Sağlık Hizmeti ve Nitelikleri

Dünya Sağlık Örgütü (*World Health Organization-WHO*), sağlığı hastalık ve sakatlığın olmaması ile birlikte aynı zamanda ruhsal ve sosyal açıdan tam anlamıyla iyi olma hâli olarak tanımlamıştır (WHO, 1946). Bu tanımdan hareketle, bir bireyin sağlıklı olabilmesi hem beden hem ruhen hem de sosyal açıdan tam anlamıyla iyi olmasına bağlıdır.

Sağlık hizmetleri ise, bireylerin hayat standartlarını ve buna bağlı olarak verimliliklerini arttırabilmeleri için nitelikli insan sermayesinin bir faktörü olarak kabul edilmektedir (Mutluer v.dğr., 2010: 100). Bir diğer ifadeyle, bireysel ve toplumsal sağlığın korunabilmesi ve sağlık seviyelerinin iyileştirilebilmesi ile gereken tedavilerin uygulanabilmesi gibi hizmetlerin tamamı, sağlık hizmeti olarak adlandırılmaktadır. Sağlık hizmetlerinin bireysel faydası yanında toplumsal olarak da fayda sağlaması, devletin sağlıktaki rolünün önemini arttırmaktadır. Bu bireysel ve toplumsal fayda sebebiyle, sağlık hizmetleri yarı kamusal mal ve hizmetler olarak değerlendirilmektedir.

Fiyatlandırılabilir olması ve kişilere fayda sağlaması açısından bölünebilir bir hizmet olması sebebiyle özel mal ve hizmetlere benzer nitelikler gösterirken;

¹⁴ Bkz. Haşim Akça ve Mehmet Ela, (2012), Eğitim Ve Gelir Dağılımı İlişkisi: Türkiye Değerlendirmesi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 21, Sayı 3, 2012, Sayfa 241-260; Mahmut Bilen ve Mustafa Çalışır, (2019), Türkiye’de Gelir Dağılımı İle Eğitim Arasındaki İlişki: Ardl Sınır Testi İle Analizi, Akademik İncelemeler Dergisi, 2019, 14/2: 1-30.

dışsal fayda sağlamasından dolayı kamusal hizmet niteliği taşır. Sağlık hizmetleri çeşitli niteliklere sahiptir. Bunlar (Ünal, 2017: 7-8);

- Sağlık hizmetlerinin ikamesi bulunmamaktadır.
- Ertelenemezler.
- Sağlık hizmetlerine olan ihtiyaç, tesadüfî şekilde ortaya çıkmaktadır.
- Yarı kamusal mal ve hizmetler sınıfında olup bireysel fayda yanında

ayrıca dışsal fayda sağlarlar.

- Sağlık hizmetlerinin arz ve talebinde dengesizlik söz konusudur.
- Üretimi ve tüketimi eş zamanlıdır.
- Sağlık hizmetlerinde hata ve ihmâllere yer verilmez.
- Emeğin yoğun olduğu bir üretim söz konusudur.
- Sağlık hizmetlerinde uzmanlaşma seviyesi yüksektir.
- Hizmet sonucu çıktıyı ölçmek zordur.
- Sağlık hizmeti alan bireyler, hizmet verenlere birçok açıdan bağımlıdır.

3.3.1. Sağlık Hizmetlerine Kamu Müdahalesi

Kamunun sağlık hizmetlerine olan müdahale nedenleri, dört başlık altında toplanabilir. Bunlardan ilki, asimetrik bilgidir. Sağlık hizmeti açısından asimetrik bilgiye örnek olarak, hastalanan bireyin ne tür sağlık hizmeti alacağı konusunda bilgi sahibi olmaması verilebilir. Kamu bu durumda, eksik bilginin oluşturduğu olumsuz sonuçların önüne geçebilmek için sağlık hizmetlerine müdahale etmelidir.

Bir diğer müdahale nedeni, olumsuz seçim ve ahlakî tehlikedir. Özel sigorta şirketleri, farklı risk düzeylerine sahip bireyler arasında ayırım yapmazsa, risk düzeyi az olanlar risk düzeyi fazla olanları finanse etme durumunda kalabilmektedir. Bu durumda, risk düzeyine göre daha fazla prim ödeyen risk düzeyi düşük bireylerin sigortaya yanaşmaması söz konusu olabilmekte ve risk düzeyi düşük olanların sigorta satın almaması, primlerin artışına sebep olarak sadece risk düzeyi yüksek olanların özel sigorta satın aldığı bir süreç ortaya çıkmaktadır ve buna olumsuz seçim denmektedir (Stiglitz, 1994: 405-6). Ahlaki tehlike ise temel olarak sigortadan ortaya çıkan faydanın ve çıkarın bireyin cebine indirilmesinin ahlaki olmadığı düşüncesinden ortaya çıkmıştır (Stiglitz, 1994:

364-5). Sağlık sigortasının yapılması, bireylerin sağlıklarına önem vermeleri yönündeki çabaları azaltmaları veya sigorta yaptıran bireylerin alacağı sağlık hizmetinin kalite ve miktarının sigortalı olup olmamasına göre tespit edilmesi, ahlaki tehlikeye örnek verilebilmekte, bu durum ise ahlaki tehlike riskinin yüksek olduğu alanlarda özel sigorta yaptıran bireylerin çekingen olmalarına ve maliyetleri arttırmalarına neden olmaktadır (Sayım, 2017: 18). Buradan hareketle, yeterli olmayan özel sigortalar neticesinde kamu, sağlık alanına müdahale etme gereksinimi duymaktadır.

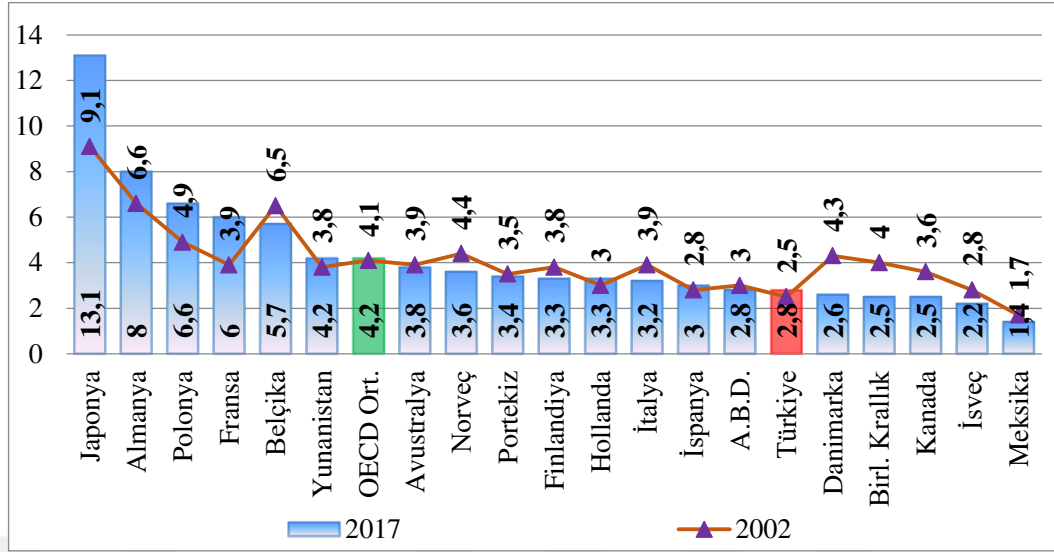
Kamunun bir diğer müdahale nedeni, dışsallıklardır. Dışsallık, bireylerin veya firmaların üretim veya tüketim faaliyetleri neticesinde bir başka bireye veya firmaya fayda veya maliyet ortaya çıkaran durumlar olarak adlandırılabilir (İpek, 2014: 16). Sağlıklı bireylerin kendileri dışında topluma da fayda sağlaması sonucu pozitif dışsallık söz konusudur. Aynı şekilde, sağlıksız bireylerin kendileri dışında topluma da yaydıkları zarar, negatif dışsallık örneğidir. Kişiler yeterli bilgi sahibi olmadığı için oluşabilecek toplumsal faydayı öngöremeyebilirler, bu yüzden talep oluşmayabilir. Fakat kamu, toplumsal fayda ve refahı attırmak isteği dolayısıyla sağlığa müdahale etmelidir.

Kamunun sağlığa müdahalesindeki son neden, paternalizm anlayışıdır. Paternalizm anlayışına göre, devlet, bireylerin çıkarlarının en iyisini bireylerden daha iyi bilmekte ve bu sebeple müdahale etmektedir (Stiglitz, 1994: 99). Bireylerin sigorta sistemlerini anlayamamaları ve fayda-maliyet analizi yapmamaları gibi ihtimaller karşısında devlet, onları zorunlu sağlık sigortalarına üye yapmakta, bireylerin zorunlu sağlık sigortalarına prim yatırma zorunluluğu, paternalist görüş için oldukça gereklidir (Sayım, 2017: 17).

3.3.2. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Bazı Sağlık Göstergeleri

OECD'nin sağlık göstergelerinden ilki, hastane yatakları kapasitesidir. OECD'ye göre bu gösterge, hastanelerde yatan hastalara hizmetlerin sunulması için mevcut kaynakların bakımı yapılan, personel bulunan ve kullanıma hemen hazır olan yatak sayıları açısından bir ölçü sağlamakta ve göstergede bahsedilen hastane yatakları, iyileştirici (veya akut) bakım yataklarını, rehabilite edici bakım yataklarını, uzun süreli bakım yataklarını ve hastanelerdeki diğer yatakları içermektedir.

Grafik 3.6. Seçilmiş OECD ülkelerinde bin kişiye düşen hastane yatakları

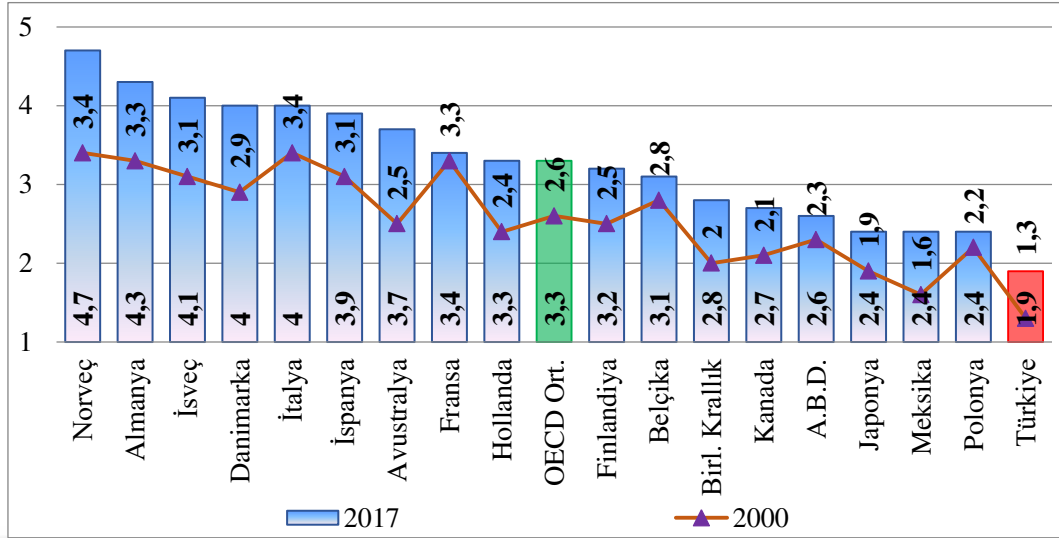

Kaynak: OECD (2021), Hospital beds (indicator). doi: 10.1787/0191328e-en (E.T.: 27.03.2021). OECD ortalaması, seçilmiş ülkelerin verileri baz alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Kişi başına düşen hastane yatakları hastanelere ve dolayısıyla sağlık hizmetlerine yönelik bir fikir vermektedir. Buna göre, Grafik 3.6’da yer alan ülkeler arasında Belçika, Avustralya, Norveç, Portekiz, Finlandiya, İtalya, ABD, Danimarka, Birleşik Krallık, Kanada, İsveç ve Meksika’da geçen 15 yıllık süreçte bin kişi başına düşen hastane yatağında düşüş varken; Japonya, Almanya, Polonya, Fransa, Yunanistan, Hollanda, İspanya ve Türkiye’de hastane yataklarında artış gerçekleşmiştir. Türkiye, 2002 yılı için yalnızca Meksika’dan daha fazla hastane yatağı kapasitesine sahipken, 2017 yılına gelindiğinde Danimarka, Birleşik Krallık, Kanada, İsveç ve Meksika’nın da önüne geçmiştir. OECD ortalaması ise 2002 yılında 4,1 iken, 2017 yılında 4,2’ye yükselmiş, Türkiye her iki yılda da ortalamanın altında kalmıştır.

Bir diğer gösterge, bin kişi başına düşen hekim sayısıdır. OECD’nin tanımına göre hekimler, hastalara doğrudan bakım sağlayan pratisyen hekimlerdir. Bununla birlikte, bazı ülkeler için rakamlar, sağlık sektöründe yönetici, eğitimci, araştırmacı olarak çalışan hekimler dâhil olmak üzere profesyonel aktif hekimlere karşılık gelmektedir. Yine bahsedilen hekimler, genellikle bireylere ve ailelere sürekli bakımın sağlanmasında sorumluluğu üstlenen pratisyen hekimler veya çocuk hekimleri, kadın doğum uzmanları, psikiyatristler, tıp uzmanları ve cerrahî uzmanlarıdır.

Grafik 3.7. Seçilmiş OECD ülkelerinde bin kişi başına düşen hekim sayısı

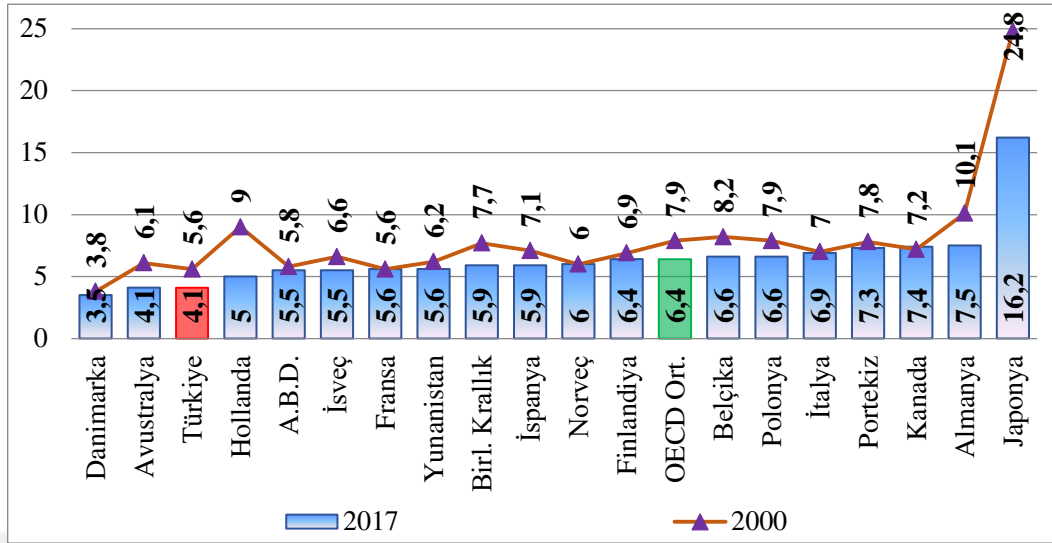

Kaynak: OECD (2021), Doctors (indicator). doi: 10.1787/4355e1ec-en (E.T.: 27.03.2021). Portekiz ve Yunanistan için ilgili yıllarda veriler bulunmamaktadır. OECD ortalaması, seçilmiş ülkelerin verileri baz alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Grafik 3.7’de yer alan seçilmiş OECD ülkelerinde, 2000 yılı ve 2017 yılları arası bin kişi başına düşen hekim sayısında karşılaştırma yaptığımızda, her bir ülkede bin kişi başına düşen hekim sayısında iyileşme olduğu görülmektedir. Türkiye, 2000 yılında 1,3 ile diğer ülkeler arasındaki en düşük hekim sayısına sahip ülke olmuştur. Bunun yanı sıra, 2017 yılına gelindiğinde, Türkiye’nin bin kişi başına düşen hekim sayısındaki artışa rağmen, diğer ülkelerle ve OECD ortalamasıyla kıyaslandığında geride kalmaktadır.

Bir diğer gösterge, hastaneden taburcu olma süresidir. Bu gösterge OECD’ye göre bir verimlilik göstergesi olarak kullanılmakta olup hastanelerde ortalama kalış süresi, hastaların hastanede geçirdikleri ortalama gün sayısını ifade etmektedir. Genelde bir yıl boyunca tüm yatan hastaların kaldıkları toplam gün sayısının hastaneye yatırılan veya taburcu edilenlerin sayısına bölünmesiyle ölçülmektedir ve günlük vakalar hariçtir.

Grafik 3.8. Seçilmiş OECD ülkelerinde hastaneden taburcu olma süresi

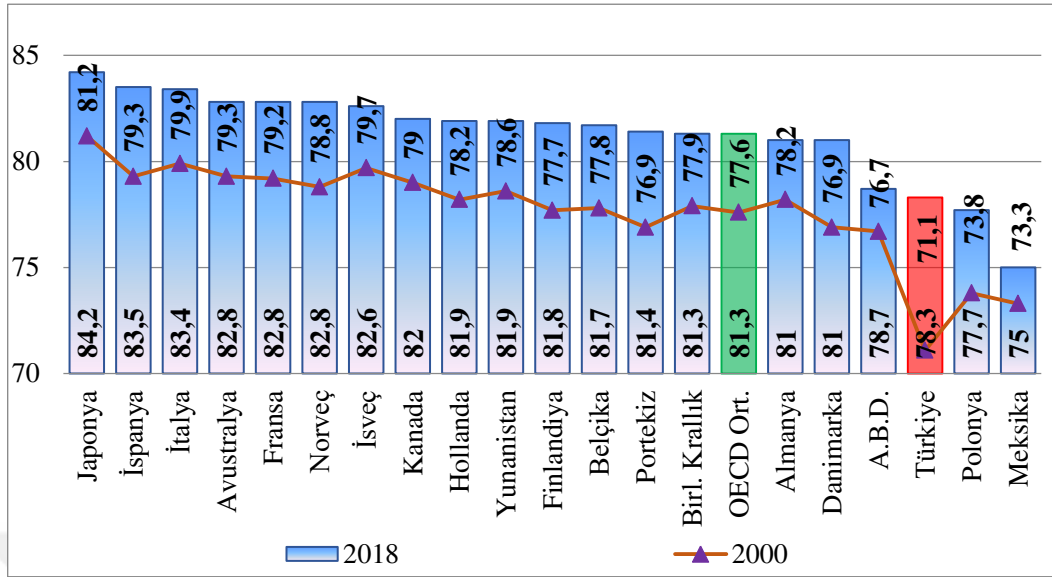

Kaynak: OECD (2021), Length of hospital stay (indicator). doi: 10.1787/8dda6b7a-en (E.T.: 27.03.2021). Meksika için ilgili yıllarda veriler bulunmamaktadır. Grafikte belirtilen rakamlar, gün bazındadır. OECD ortalaması, seçilmiş ülkelerin verileri baz alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

OECD'ye göre, hastanede daha kısa süre yatan birey için taburcu olma maliyeti azalacak ve taburcu olma sonrası gereken bakım, hastanede yatarak tedavi olmaya kıyasla daha ucuz olacaktır. Öte yandan, Aydan ve Arıkan'a göre (2021: 130), hastaneden taburcu olma süresinin kısalması, tedavi süresinin hızlanması ve hizmet sunumunun iyi olmasını işaret edebileceği gibi, bireyin alması gereken tedaviyi tam anlamıyla almadan taburcu olması şeklinde de yorumlanabilmektedir. Çalışmada, hastaneden taburcu olma süresinin kısalmasında, kaliteli bakımın artışı göz önüne alınmıştır.

Grafik 3.8'e göre, seçilmiş OECD ülkelerinde, taburcu olma süresi göstergesine baktığımızda, 2000 yılında Türkiye'deki hastanede yatış süresi 5,6 gün iken, 2017 yılında 4,1'e düşmüştür. Hastaneden taburcu olma süresinin kısalmasına yol açan unsur, bireylerin hastane maliyetlerini azaltma amacı gözetmesi olabileceği gibi hizmet kalitesindeki artışlar da olabilmektedir. Bu çerçevede, yıllar itibariyle Fransa, Norveç ve Kanada hariç tüm seçilmiş OECD ülkelerinde taburcu olma süresi kısalmıştır.

Grafik 3.9. Seçilmiş OECD ülkelerinde yaşam uzunluğu

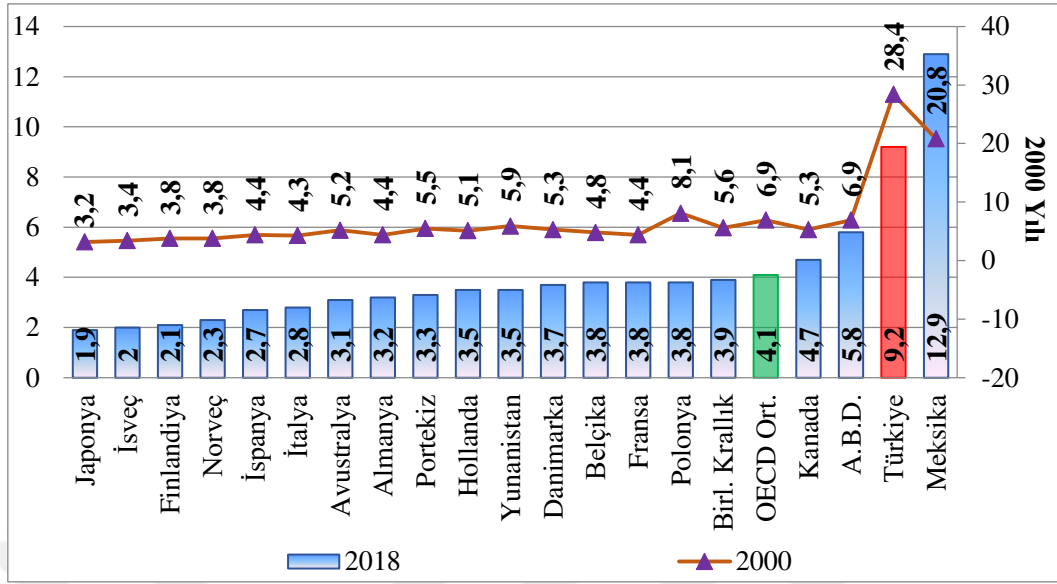

Kaynak: OECD (2021), Life expectancy at birth (indicator). doi: 10.1787/27e0fc9d-en (E.T.: 27.03.2021). Japonya'nın 2018 yılı için, 2017 yılı verisi kullanılmıştır. OECD ortalaması, seçilmiş ülkelerin verileri baz alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

OECD'nin sağlık göstergelerinden bir diğeri olan yaşam uzunluğu, mevcut ölüm olanları değişmezse yeni doğan bir bebeğin ortalama ne kadar süre yaşamayı bekleyebileceği olarak tanımlanmakta ve sık kullanılan sağlık göstergelerinden biridir. OECD'ye göre yaşam uzunluğu, yaşam süresindeki kazanımlar, yükselen yaşam standartları, iyileştirilmiş yaşam tarzı ve daha iyi bir eğitimin yanı sıra, kaliteli sağlık hizmetlerine erişim gibi çeşitli faktörlere bağlanmaktadır.

Grafik 3.9'da, seçilmiş OECD ülkelerinde 2000 ile 2018 yılı için yaşam uzunlukları verilmiştir. Buna göre, 2000 yılı için Türkiye, Meksika ve Polonya'daki düşük yaşam uzunluğu seviyesi göze çarpmaktadır. 2018 yılına gelindiğinde, en yüksek yaşam uzunluğuna sahip ülke 84,2 yıl ile Japonya'dır. OECD ortalaması ise, 2000 yılı için 77,6; 2018 yılı için ise, 81,3'tür. Türkiye'nin 18 yıl içerisinde yaşam uzunluğu değişim hızı, dikkat çekicidir.

Grafik 3.10. Seçilmiş OECD ülkelerinde bebek ölüm oranları

Kaynak: OECD (2019), Infant mortality rates (indicator). doi: 10.1787/83dea506-en. (E.T: 27.03.2021) OECD ortalaması, seçilmiş ülkelerin verileri baz alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

OECD'nin sağlık göstergelerinden bir başkası, bebek ölüm oranlarıdır ve bin doğum başına ifade edilmektedir. Grafik 3.10'da yer alan verilere göre, seçilmiş OECD ülkeleri arasında en yüksek bebek ölüm oranına sahip ülke 2000 yılı için 28,4 ile Türkiye, 2018 yılı için ise 12,9 ile Meksika olmuştur.

2000 yılı için 6,9 olan OECD ortalamasının altında kalan ülkeler Polonya, Türkiye ve Meksika iken, 2018 yılı OECD ortalaması 4,1'e düşmüş, OECD ortalamasının altında kalan ülkeler ise, Kanada, ABD, Türkiye ve Meksika olmuştur.

3.3.3. Türkiye'de Bazı Sağlık Göstergeleri

Sağlık hizmetinin sunum ve kalitesinin yüksek olması, toplumsal faydayla doğru orantılıdır. Hekim sayısı, hastane sayısı, yaşam uzunluğu gibi göstergeler, bize bu konuda bilgi vermektedir. Tablo 3.8, Türkiye'nin 2002-2017 yılları arasında çeşitli sağlık göstergelerini göstermektedir.

Tablo 3.8. Türkiye'de seçili sağlık hizmetleri göstergeleri

Yıllar	Bin Kişiye Düşen Hastane Yatakları	Bin Kişi Başına Düşen Hekim Sayısı	Hastaneden Taburcu Olma Süresi	Yaşam Uzunluğu	Bin Doğumda Bebek Ölüm Oranları
2002	2,5	1,39	5,8	71,9	29,6
2003	2,5	1,41	5,7	72,3	29,1
2004	2,5	1,44	5,6	72,7	27,4
2005	2,5	1,47	5,3	73,1	25,8
2006	2,5	1,51	5,1	73,4	24,5
2007	2,5	1,55	4,4	73,7	16,5
2008	2,6	1,59	4,1	73,9	15,7
2009	2,6	1,65	4,1	74,1	13,9
2010	2,7	1,69	4	74,3	12
2011	2,6	1,7	3,9	74,6	11,6
2012	2,7	1,73	3,9	74,6	11,6
2013	2,6	1,76	3,9	78	10,8
2014	2,7	1,76	4	78	11,1
2015	2,7	1,8	3,9	78	10,2
2016	2,7	1,8	3,9	78	9,9
2017	2,8	1,9	4,1	78,1	9,2
2018	2,9	1,9	4,1	78,3	9,2

Kaynak: OECD Database'den çeşitli sağlık hizmeti göstergeleri baz alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 3.8'den hareketle, 2002 yılında Türkiye'de bin kişi başına düşen hastane yatağı sayısı 2,5 iken, 2018 yılında 2,9'a yükselmiştir. Aynı şekilde bin kişi başına düşen hekim sayısında da iyileşme söz konusudur. 2002 yılında bin kişi başına düşen hekim sayısı 1,39 iken, 2018 yılına gelindiğinde 1,9'a yükselmiştir. Hastaneden taburcu olma süresine bakıldığında, 2002 yılı için ortalama 5,8 gün olan taburcu olma süresi, 2018 yılında 4,1'e düşmüştür. Yaşam uzunluğu ise, 78,3 yıla yükselmiştir. Son olarak bebek ölüm oranlarında, 16 yıl içerisinde 29,6'dan 9,2'ye ciddi oranda düşüş gerçekleşerek büyük bir gelişme yaşanmıştır.

3.4. Bir Refah Harcaması Olarak Sağlık Harcamaları

Sağlık, bireylerin ve toplumların hayatlarını devam ettirebilmeleri için en önemli gereksinimdir. Bu gereksinim, aynı zamanda sağlıklı bir neslin ve ekonominin temel taşıdır. Bu sebeple, sağlıklı bir toplum için sağlık koşullarında ve yaşam standartlarında iyileşmeler yaşanabilmesi, kaliteli ve verimli sağlık

harcamalarını gerektirmektedir. Bu başlık altında, seçilmiş OECD ülkelerinde ve Türkiye’de yapılan sağlık harcamaları incelenecektir.

3.4.1. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Sağlık Harcaması Göstergeleri

OECD’nin veri tabanına göre sağlık harcamaları kişisel sağlık bakımı (tedavi edici bakım, rehabilite edici bakım, uzun süreli bakım, yan hizmetler ve tıbbî ürünler) ve toplu hizmetler (önleme ve halk sağlığı hizmetleri vb.) dâhil olmak üzere, sağlık hizmetlerinin nihaî tüketimini (carî sağlık harcamalarını) ölçmektedir ve yatırım harcamalarını kapsamamaktadır.

Tablo 3.9. Seçilmiş OECD ülkelerinde kamu toplam sağlık harcamalarının GSYİH'a oranı

Ülkeler	2000	2002	2006	2008	2010	2012	2014	2015	2016	2017	2018	2019
A.B.D.	5,5	6,3	6,8	7,2	8	8	13,8	14,1	14,4	14,4	14,3	14,4
Almanya	7,7	7,9	7,6	7,7	9,2	9	9,3	9,4	9,5	9,6	9,7	9,9
Avustralya	5,2	5,4	5,5	5,7	5,8	5,9	5,8	6,1	6,1	6,1	6,2	6,3
Belçika	6	6,1	6,8	7,3	7,8	8	7,9	7,9	7,8	7,9	7,8	7,9
Birl. Krallık	5,6	6,2	7,1	7,5	8,2	8,1	7,9	7,9	7,9	7,7	7,8	8
Danimarka	6,7	7,3	7,7	8	8,7	8,6	8,6	8,6	8,5	8,5	8,5	8,4
Finlandiya	5,3	5,7	6,4	6,5	7,1	7,5	7,6	7,4	7,2	7	7	7
Fransa	7,6	7,9	8	8	8,6	8,6	8,9	8,8	9,6	9,5	9,5	9,4
Hollanda	5,3	6,1	7,6	7,7	8,5	8,7	8,6	8,4	8,3	8,2	8,2	8,2
İspanya	4,9	4,8	5,7	6,1	6,8	6,6	6,4	6,5	6,4	6,3	6,3	6,4
İsveç	6,3	6,8	6,7	6,8	6,9	9,1	9,2	9,1	9,2	9,2	9,3	9,3
İtalya	5,5	5,9	6,6	6,6	7	6,7	6,7	6,6	6,5	6,4	6,4	6,4
Japonya	5,8	6	6,3	6,7	7,5	9,1	9,1	9,2	9,1	9	9,2	9,3
Kanada	5,8	6,1	6,5	6,7	7,5	7,4	7,2	7,6	7,7	7,6	7,6	7,7
Meksika	2	2,2	2,4	2,6	2,9	3	2,9	3	2,9	2,8	2,8	2,8
Norveç	6,3	7,5	6,6	6,7	7,5	7,4	8	8,7	9	8,8	8,6	9
Polonya	3,7	4,3	4	4,6	4,6	4,3	4,4	4,5	4,5	4,6	4,5	4,3
Portekiz	5,9	6,2	6,3	6,4	6,9	6,1	6	5,9	5,8	5,7	5,8	5,9
Türkiye	2,9	3,6	3,6	3,8	3,9	3,5	3,4	3,2	3,4	3,3	3,2	3,4
Yunanistan	4,5	5	5,1	5,8	6,6	5,8	4,5	4,6	5	4,8	4,5	4,6
OECD Ort.	5,4	5,9	6,2	6,4	7	7,1	7,3	7,4	7,4	7,4	7,4	7,4

Kaynak: OECD (2021), Health spending (indicator). doi: 10.1787/8643de7e-en (E.T.: 27.03.2021). OECD Ortalaması, seçilmiş OECD ülkelerinin ortalaması olarak tarafımızca oluşturulmuştur. Tabloda belirtilen veriler, yüzde olarak ifade edilmektedir.

Tablo 3.9’a göre, her bir ülkede kamu toplam sağlık harcamalarının GSYİH’a oranında artış yaşanmıştır. Öte yandan, ilgili yılların tamamında OECD ortalaması altında kalan ülkeler, Avustralya, İspanya, Meksika, Polonya, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan’dır. Bu ülkeler, kamu toplam sağlık harcamalarının GSYİH’a oranı düşük olan ülkelerdir.

Tablo 3.10. Seçilmiş OECD ülkelerinde kişi başına düşen kamu toplam sağlık harcamaları

Ülkeler	2000	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2017	2018	2019
A.B.D.	2.014	2.757	3.140	3.496	3.841	4.071	7.599	8.340	8.620	9.009	9.387
Almanya	2.260	2.562	2.671	2.968	3.681	3.935	4.336	4.779	5.080	5.263	5.648
Avustralya	1.473	1.925	2.046	2.312	2.468	2.603	2.704	3.043	3.132	3.311	3.495
Belçika	1.714	2.316	2.383	2.688	2.981	3.246	3.430	3.635	3.808	3.869	4.125
Birl. Krallık	1.464	2.210	2.425	2.635	2.808	2.940	3.004	3.178	3.247	3.337	3.620
Danimarka	1.949	2.440	2.757	3.174	3.489	3.624	3.819	4.080	4.291	4.441	4.663
Finlandiya	1.391	1.884	2.126	2.510	2.641	2.960	3.086	3.128	3.226	3.332	3.537
Fransa	2.119	2.498	2.661	2.857	3.089	3.277	3.556	4.099	4.211	4.311	4.501
Hollanda	1.827	2.397	3.205	3.620	3.729	3.927	4.001	4.118	4.298	4.461	4.767
İspanya	1.087	1.515	1.725	1.958	2.037	1.968	2.008	2.253	2.347	2.415	2.560
İsveç	1.878	2.293	2.477	2.818	2.829	3.941	4.088	4.324	4.508	4.624	4.928
İtalya	1.474	1.869	2.069	2.278	2.435	2.331	2.291	2.436	2.506	2.575	2.706
Japonya	1.489	1.851	2.056	2.272	2.597	3.333	3.641	3.611	3.700	3.788	4.064
Kanada	1.715	2.181	2.420	2.684	2.904	3.054	3.200	3.512	3.613	3.720	3.815
Meksika	234	334	352	413	453	518	517	568	576	582	583
Norveç	2.281	3.035	3.303	3.874	4.044	4.415	4.868	5.041	5.172	5.361	5.673
Polonya	416	567	625	876	1.020	1.106	1.192	1.358	1.438	1.511	1.568
Portekiz	1.127	1.445	1.512	1.632	1.764	1.538	1.620	1.735	1.786	1.906	2.069
Türkiye	266	401	467	587	658	708	781	885	923	947	1.041
Yunanistan	874	1.232	1.418	1.742	1.795	1.418	1.163	1.349	1.353	1.331	1.412
OECD Ort.	1.453	1.886	2.092	2.370	2.563	2.746	3.045	3.274	3.392	3.505	3.708

Kaynak: OECD (2021), Health spending (indicator). doi: 10.1787/8643de7e-en (E.T.: 27.03.2021). OECD Ortalaması, seçilmiş OECD ülkelerinin ortalaması olarak tarafımızca oluşturulmuştur. Tabloda yer alan veriler, ABD Doları olarak ifade edilmiştir.

Tablo 3.10’da, kişi başına düşen kamu toplam sağlık harcamaları gösterilmektedir. Buna göre, genel olarak bakıldığında kişi başına düşen sağlık harcamaları en düşük ülkeler Meksika, Türkiye ve Yunanistan’dır. OECD ortalaması altında kalan ülkeler ise 2019 yılında, Avustralya, Birleşik Krallık, Finlandiya, İspanya, İtalya, Meksika, Polonya, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan’dır.

Sağlık hizmetleri, oldukça temel ve bir ülkede olmazsa olmaz denecek ölçüde zarurî bir hizmet olmakla birlikte, bu hizmetin günümüz ülkelerinde yüzde kaç oranında kamu/özel sektör arasında dağıldığının bilinmesi, bu hizmetin hangi seviyede etkin ve verimli kullanıldığına dair bir ölçüt olacaktır.

Tablo 3.11. Seçilmiş OECD ülkelerinde toplam sağlık harcamalarının kamu - özel dağılımı

	%											
	2000		2008		2015		2016		2018		2019	
	K	Ö	K	Ö	K	Ö	K	Ö	K	Ö	K	Ö
A.B.D.	44,2	55,8	47,2	52,8	84,6	15,4	84,5	15,5	84,7	15,3	84,8	15,2
Almanya	78,2	21,8	75,3	24,7	84,1	15,9	84,2	15,8	84,6	15,4	85	15
Avustralya	68,4	31,6	69	31	68,2	31,8	68,6	31,2	66,7	33,3	67,4	32,6
Belçika	74,6	25,4	75,6	24,5	75,8	24,2	76	23,9	75,8	24,2	76	24
Birl. Krallık	79,3	20,7	82,8	17,2	79,4	20,6	79,5	20,5	77,8	22,2	77,8	22,2
Danimarka	83,1	16,9	84	16	84,2	15,8	84,1	15,9	83,9	16,1	83,8	16,2
Finlandiya	71,5	28,5	75	25	76,1	23,9	75	25	76,9	23,1	77,2	22,8
Fransa	78,9	21,1	76,6	23,4	76,7	23,3	83,1	16,9	83,6	16,4	83,7	16,3
Hollanda	69	31	82,7	17,3	81,4	18,6	81,2	18,8	82,1	17,9	82,7	17,3
İspanya	71,4	28,6	73,6	26,4	71,2	28,8	71,1	28,9	70,4	29,6	70,8	29,2
İsveç	85,5	14,5	81,9	18,1	83,3	16,7	83,4	16,6	85,1	14,9	85,2	14,8
İtalya	72,6	27,4	77,7	22,3	74,6	25,4	74,6	25,4	73,9	26,1	74,1	25,9
Japonya	80,4	19,6	81,2	18,8	84,1	15,9	84	16	84,1	15,9	84,3	15,7
Kanada	70	30	70,1	29,9	70,8	29,2	70,1	29,9	70,4	29,6	70,4	29,6
Meksika	45,2	54,8	45,9	54,1	52,2	47,8	52,3	47,7	50,8	49,2	50,5	49,5
Norveç	81,7	18,3	84,1	15,9	85,5	15,5	85,4	15,6	85,3	14,7	85,4	14,6
Polonya	68,9	31,1	71,7	28,3	70	30	69,9	30,1	71,5	28,5	70,3	29,7
Portekiz	70,5	29,5	68,4	31,6	66,2	33,8	61,5	38,5	61,5	38,5	61,2	38,8
Türkiye	61,7	38,3	72,7	27,3	78,1	21,9	78,4	21,6	77,4	22,6	77,8	22,2
Yunanistan	61,6	38,4	58,3	41,7	58	42	61,1	38,9	58,7	41,1	59,2	40,7

Kaynak: OECD (2021), Health spending (indicator). doi: 10.1787/8643de7e-en (E.T.: 27.03.2021). K: Kamu Sektörünü, Ö: Özel Sektörü temsil etmektedir.

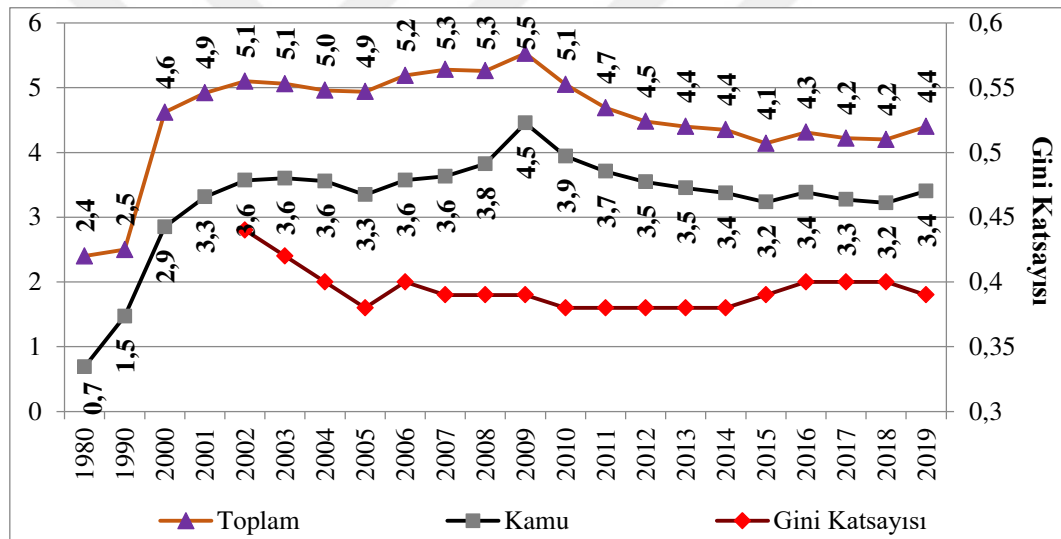
Tablo 3.11’de seçilmiş OECD ülkelerinde toplam sağlık harcamalarının kamu-özel sektör dağılımları verilmiştir. Buna göre, 2000 ve 2008 yılları için ABD ve Meksika’da özel sektörün sağlık harcamaları dağılımları daha yüksekken, diğer ülkelerde daha küçük bir yüzdeyi oluşturmaktadır. 2015 yılı için ise, tüm ülkelerde toplam sağlık harcamalarında kamu sektörü ön plana çıkmıştır.

ABD’deki kamu-özel sektör dağılımının 2015 yılı itibariyle ciddi bir değişiklik yaşadığı görülmektedir. Bunun temel sebebi, **Obamacare** olarak bilinen **Hasta Koruma ve Ekonomik Bakım Yasası**’dır. Eski ABD Başkanı Barack Obama tarafından 2010 yılında imzalanan Obamacare, maliyeti en aza indirerek, düşük gelire sahip olanlar için sağlık sigortasını daha uygun hâle getirmeyi amaçlamaktadır. Bu sebeple, etkileri 2014 yılında ortaya çıkan Obamacare yasası, kamunun sağlık sektörüne müdahalesini arttırmıştır. 2019 yılına gelindiğinde kamunun sağlıktaki dağılımı %84,8’e ulaşmıştır. Türkiye’de ise, yıllar itibariyle sağlık harcamaları dağılımında kamu ağırlık kazanmıştır.

3.4.2. Türkiye’de Sağlık Harcaması Göstergeleri

Sağlıklı bir toplumun varlığı, refahı artırma, ülke ekonomisinin güçlü olmasına ve ekonomik kalkınma için belirlenen hedeflere ulaşmakta oldukça önemli bir role sahiptir. Sağlıklı bir toplum için ise, sağlık hizmetlerinin gerekli ihtiyaçları karşılayabilmesi gerekmektedir. Bu hizmetlerin sunumu için yapılan her türlü harcama sağlık harcamaları olarak adlandırılmaktadır. Bir başka deyişle, toplumdaki bireylerin sağlıklı yaşayabilmeleri ve sağlığını kaybeden bireylerin sağlıklarına yeniden kavuşturulması gibi hizmetlerin sunulabilmesi için yapılan harcamalardır. Grafik 3.11, Türkiye’de toplam sağlık harcamalarının GSYİH’a oranını göstermektedir.

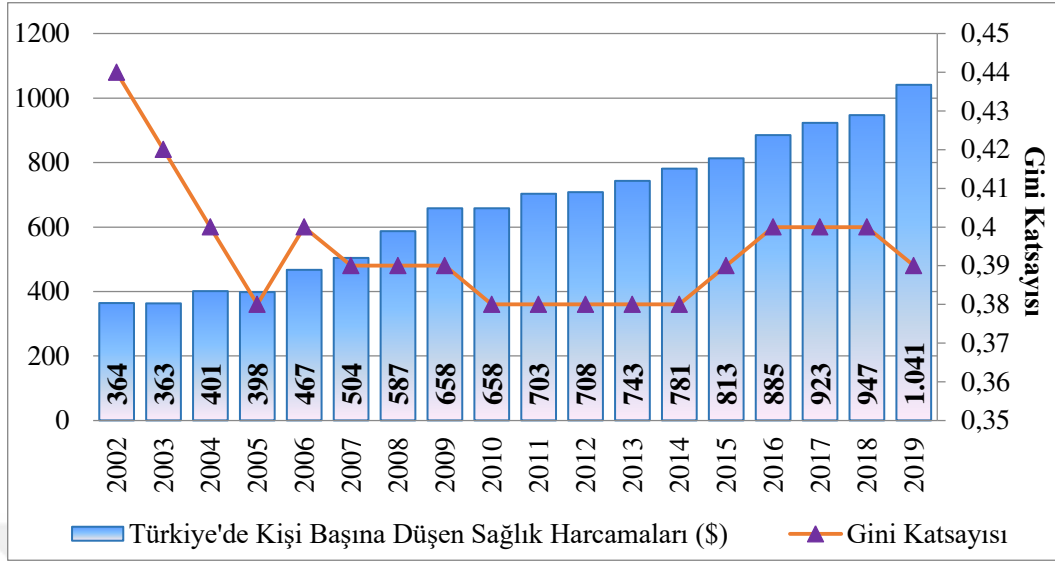
Grafik 3.11. Türkiye’de toplam sağlık harcamalarının GSYİH’a oranı

Kaynak: OECD (2021), Health spending (indicator). doi: 10.1787/8643de7e-en (E.T.: 27.03.2021). Eksende yer alan rakamlar yüzde olarak ifade edilmiştir.

Grafik 3.11’e göre, Türkiye’de 1980 yılı sonrası sağlık harcamalarının GSYİH’a oranı artış eğilimi göstermiş ve 2009 yılına gelindiğinde %5,5 olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılından sonra düşüş eğilimine girerek 2015 yılında %4,1 seviyelerine kadar düşmüştür. 2019 yılı itibariyle toplam sağlık harcamalarının GSYİH’a oranı %4,4’tür. Buna ek olarak, kamu toplam sağlık harcamalarının GSYİH’a oranı, toplam sağlık harcamalarının GSYİH’a oranına paralel ilerlemiş, 2019 yılı için %3,4 olarak gerçekleşmiştir. Gini katsayısı ise, genel olarak kamu sağlık harcamalarının artışa geçtiği yıllarda azalış göstermiş, harcamaların azalmasıyla birlikte adaletsizliğin arttığı görülmektedir.

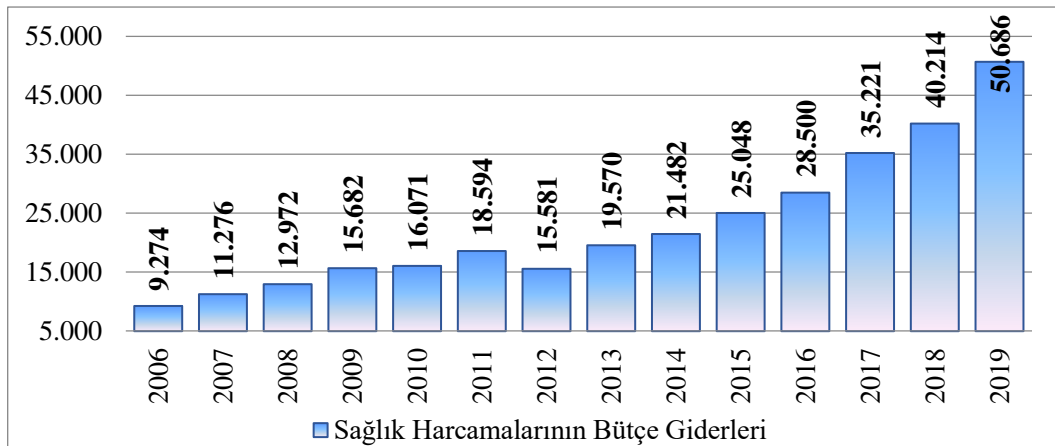
Grafik 3.12. Türkiye’de kişi başı kamu sağlık harcamaları

Kaynak: OECD (2021), Health spending (indicator). doi: 10.1787/8643de7e-en (E.T.: 27.03.2021). Harcamalar, ABD Doları olarak ifade edilmiştir.

Grafik 3.12’den hareketle, OECD verilerine göre Türkiye’de 2000 yılı için kişi başına düşen kamu sağlık harcamaları, 266 ABD Doları iken 2019 yılına gelindiğinde, 1.041 ABD Dolarına yükselmiştir. Geçen yıllar içerisinde, kişi başı kamu sağlık harcamalarında ve Gini katsayısında iyileşmeler görülmektedir. Ancak 2015 yılı itibariyle kişi başına düşen sağlık harcamaları artış gösterirken, Gini katsayısında adaletsizliğin arttığı görülmekte, 2018 yılı itibariyle ise, düşüş eğilimine girmiştir.

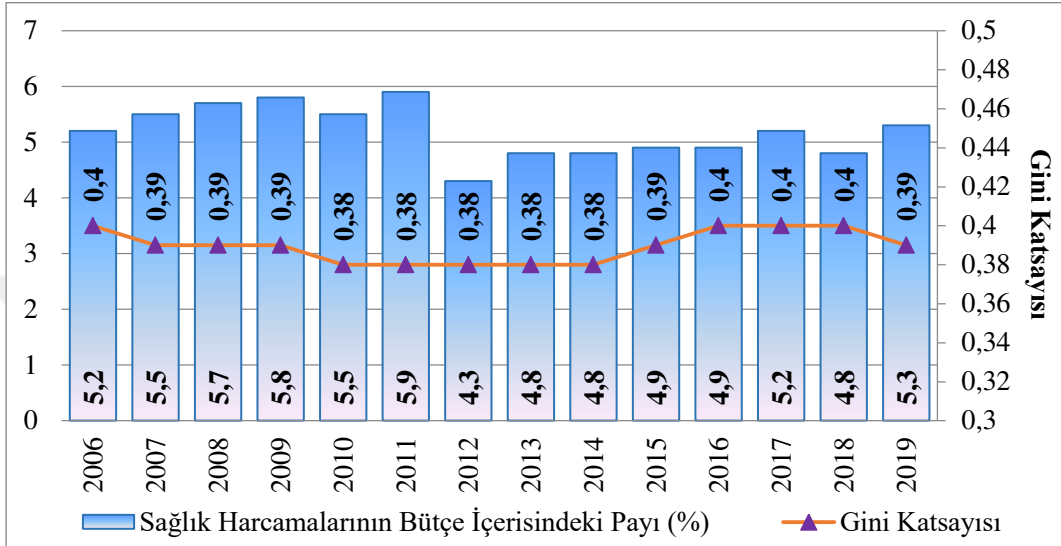
Grafik 3.13. Bütçe giderleri içerisinde sağlık harcamaları

Kaynak: T.C. HMB, 2020 Yılı Bütçe Gerekçesi, https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/11/2020_Yili_Butce_Gerekcesi.pdf s.17. (E.T: 24.03.2021) Grafikte yer alan rakamlar, Milyon TL bazındadır.

Bir diğer gösterge, Grafik 3.13'te ifade edildiği üzere, bütçe giderleri içerisinde sağlık harcamalarını göstermektedir. Sağlık harcamalarına bütçe içerisinde yapılan giderler, 2006 yılında 9.274 Milyon TL iken, 2019 yılında 50.686 Milyon TL'ye ulaşarak artış göstermiştir.

Grafik 3.14. Sağlık harcamalarının bütçe içerisindeki payı

Kaynak: T.C. HMB, 2020 Yılı Bütçe Gerekçesi, https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/11/2020_Yili_Butce_Gerekcesi.pdf s.17. (E.T: 24.03.2021)
*Grafikte yer alan veriler, yüzde olarak ifade edilmiştir.

Grafik 3.14'te, sağlık harcamalarının bütçe içerisindeki payı 2006 yılında %5,2 olarak gerçekleşmiş ve 2010 yılına kadar artış göstermiştir. Bu artışa paralel olarak, aynı yıllar içerisinde Gini katsayısında iyileşmeler görülmektedir. Sağlık harcamalarının bütçe içerisindeki payları 2010 yılında %5,5'e gerilemiş ve dalgalı bir eğilime girmiş, Gini katsayısı ise 0,4 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Özellikle 2012 yılında %4,3'lük oranla, ilgili yıllar arasında en düşük oranda gerçekleşen sağlık harcamalarının bütçe içerisindeki payı, 2019 yılında ise, yine yükseliş trendine geçmiştir. 2012 yılındaki azalışın temel sebebi, genel kamu hizmetlerine yönelik harcamaların artış göstermesidir.

Bilindiği üzere, zengin kesim ile yoksul kesimin sağlık hizmeti harcamaları aynı oranda gerçekleşmemektedir. Tablo 3.12.'de toplam tüketim harcamaları içerisinde yer alan sağlık harcamalarının harcama gruplarına göre dağılımı yer almaktadır.

Tablo 3.12. Harcama gruplarına göre sağlık harcamalarının toplam tüketim harcamaları içerisindeki payı

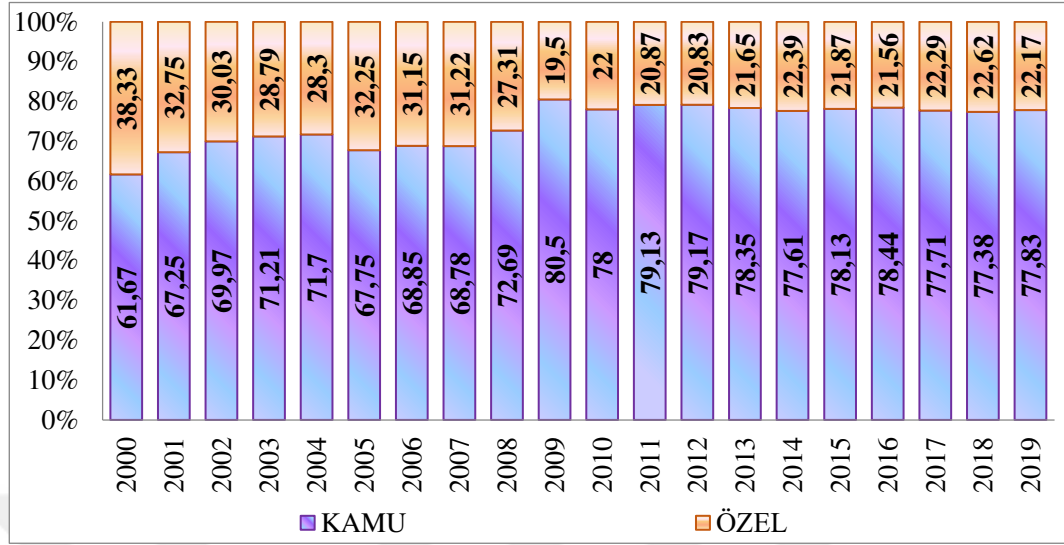
%							
	Harcama Grupları						Gini
	Toplam	1. % 20	2. % 20	3. % 20	4. % 20	5. % 20	
2002	2,3	1,6	2,1	1,8	2,3	2,7	0,44
2003	2,2	1,3	1,3	1,6	2,1	2,8	0,42
2004	2,2	1,5	1,9	1,7	2,3	2,6	0,4
2005	2,2	1,7	1,5	1,9	2,3	2,6	0,38
2006	2,2	1,6	1,7	2	1,9	2,7	0,4
2007	2,4	1,8	1,6	1,8	2	3,1	0,39
2008	1,9	1,5	1,4	1,5	2,1	2,2	0,39
2009	1,9	1,9	1,6	1,8	1,7	2,1	0,39
2010	2,1	2	2	1,8	2	2,4	0,38
2011	1,9	1,7	1,7	1,8	2	2	0,38
2012	1,8	1,7	1,5	1,8	1,7	2	0,38
2013	2,1	2,1	1,9	1,9	2,3	2	0,38
2014	2,1	1,8	1,7	2	2,2	2,3	0,38
2015	2	1,7	1,6	1,8	2	2,2	0,39
2016	2	1,7	1,6	2	2	2,1	0,4
2017	2,2	1,9	1,9	2,2	2,5	2,1	0,4
2018	2,2	1,9	1,7	1,8	2,2	2,5	0,4
2019	2,2	1,6	1,6	2,2	2,3	2,5	0,39

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Tüketim Harcaması, 2019.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Tuketim-Harcamasi-2019-33593>. (24.03.2021)

Tablo 3.12’de yer alan verilerden hareketle, 2002 yılı için en yoksul kesimin sağlık harcaması, toplam harcamalar içerisinde %1,6 iken, en zengin kesimin %2,7 olarak gerçekleşmiştir. Yıllar itibariyle Gini katsayısındaki iyileşmeler paralelinde en kırılgan kesimin sağlığa yönelik harcamalarında artış görülmektedir. 2010 yılında en yoksul kesimin sağlığa yönelik harcaması, toplam harcamaları içerisinde %2 iken, Gini katsayısı aynı yıl için 0,38 olarak gerçekleşmiştir.

Ayrıca, kırılgan kesimin ilgili yıllar içerisinde toplam tüketim harcamaları içerisinde sağlığa ayırdıkları payın en yüksek olduğu yıl, %2,1 ile 2013 yılına aittir. Sonraki yıllarda gerek Gini katsayısı gerekse toplam tüketim harcamaları içerisinde sağlık hizmetine yönelik harcamalardaki pay dalgalı bir seyir izlemiştir.

Grafik 3.15. Türkiye’de toplam sağlık harcamalarının kamu – özel dağılımı

Kaynak: OECD (2021), Health spending (indicator). doi: 10.1787/8643de7e-en (E.T.: 27.03.2021).

Sağlık harcamalarının kamu-özel sektör dağılım yüzdesi, Grafik 3.15’te gösterilmektedir. Buna göre, 2000 yılında kamunun sağlık harcamalarındaki oranı %61,67 iken, 2019’a gelindiğinde %77,8’e yükselmiştir. Bununla birlikte, özel sektörün sağlık harcamalarındaki dağılımında da düşüş yaşanmıştır. Kısaca, sağlık harcamalarında kamunun ağırlıklı olduğu görülmektedir.

Özetlemek gerekirse, sağlık hizmetleri ve bu hizmetlere yönelik harcamaların ilişkisine yönelik olarak gerçekleştirilen çeşitli ampirik çalışmalar; kamu sağlık harcamalarında yaşanan artışın, uzun dönemde Gini katsayısını, bir diğer deyişle gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltmakta olduğu sonucuna varılmaktadır¹⁵. Bu çalışmalar ışığında, tıpkı eğitim ve gelir dağılımı ilişkisi gibi, sağlık ve gelir dağılımı arasında da **olumlu bir ilişki** söz konusudur.

¹⁵ Bkz. Şantaş v.dğr., (2019). “Sağlık Harcamaları-Gelir Dağılımı İlişkisi: Türkiye İçin Bir ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 17 (1). Ss. 412-427.

SONUÇ

Geçmişten günümüze devletin ekonomik fonksiyonlarında çeşitli değişiklikler olmuş ve özellikle 1980 yılı sonrası piyasa ekonomisinin varlığı daha çok hissedilmeye başlanmıştır. Ancak yine de piyasa başarısızlıklarının giderilmesi amacıyla devlete büyük görevler düşmektedir. Bunlardan en önemlisi, refaha ilişkin eğitim ve sağlığa yönelik görevlerdir. Gelişmiş ülkelerin ortak özelliklerinden biri, devletin eğitim ve sağlık alanlarına öncelik vermeleridir. Bu önceliğin temel sebebi, refah devleti anlayışını benimsemiş olmalarından ve bu hizmetlerin dışsallık niteliğine sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

1970’lerde ortaya çıkan stagflasyonla birlikte Keynesyen ekolün önem kaybetmesi ve ulus-devletlerin yerini ulusüstü otoritelerin alması gibi çeşitli olaylar neticesinde, refah devleti anlayışına yönelik eleştiriler gündeme gelmiştir. Bu eleştiriler, temelde devletin piyasaya aktif ve kapsamlı müdahalesinin sınırlandırılması gerektiğini vurgulamakta olup refah devleti anlayışında güç kaybına neden olmuştur. Buradan hareketle, devletin eğitim ve sağlık alanlarına sunduğu hizmetlerin azaltılması gerekliliği gündeme gelmiştir.

Bilindiği üzere refah devleti anlayışı, toplumsal refahın maksimize edilmesi amacıyla yönelik olarak kamunun ekonomiye geniş kapsamlı ve aktif bir şekilde müdahalesini öngörmektedir. Refah devletinin amaçları arasında yoksullukla mücadele, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, gelir dağılımında adaletin sağlanması, iktisadi istikrar ve ekonomik büyüme ile kalkınmayı sağlama vb. yer almaktadır. Bir ülkede yoksullukla mücadelenin boyutu, eğitim sisteminde fırsat eşitliğinin varlığı ve etki alanı, gelir dağılımında adaletin sağlanabilmesi için uygulanan politikalar ve sağlık sisteminin niteliği gibi birçok unsur, refah devleti anlayışının önemli göstergeleri arasında yer almaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir ekonomik kalkınma sağlayabilmesi için beşerî sermaye iyileştirmeleri yapmaları gerekmektedir. Bunun için ise, öncelik alanı eğitim ve sağlık olmalıdır. Yoksul gelir gruplarında yer alan kırılgan kesim göz önüne alınarak uygulanabilecek eğitimde fırsat eşitliği politikaları ve sağlık hizmetlerine ulaşımında iyileştirmelere yönelik çeşitli uygulamalar, beşerî sermayede ekonominin geleceği için nitelikli bireyler yetiştirmesi anlamına gelmektedir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, devletin ekonomiye müdahale araçlarından biri olan vergi politikalarının gelir dağılımı üzerinde olumlu etkiler doğurabilmesi için etkin bir vergi sistemine ihtiyaç vardır. Bu sistem, en kırılgan gelir grubunda yer alan bireylerin temel ihtiyaçlarını, kişisel ve ailevî durumlarını göz önüne alarak gelir dağılımındaki uçurumları kapatmaya yönelik bir amaç edinmelidir. Ayrıca zengin kesimden daha fazla vergi alınması yatırım harcamalarında kısıcıcı bir etki yaratacağından, amaç kırılgan olan yoksul kesimi iyileştirmek olmalıdır. Aynı şekilde, yapılan kamu harcamaları da ülkelerin mevcut yapısı doğrultusunda yoksullara yönelik olarak gerçekleştirildiğinde, gelir dağılımını düzeltici bir etki yaratacaktır.

Bu bağlamda, seçilmiş OECD ülkeleri ve Türkiye, eğitim ve sağlık hizmetlerini ifade eden çeşitli göstergeler dâhilinde incelenmiş, bu hizmetlerin sağlanabilmesi amacıyla yapılan harcamalar da yıllar itibarıyla analiz edilmiştir. Bu analiz neticesinde, eğitim hizmetleri açısından yıllara ve performans ölçütü göstergelerine göre belirlenen PISA puanları, Türkiye’de diğer OECD ülkelerine kıyasla düşüktür. Bu durum, 15 yaşlarındaki öğrencilerin bilimsel okuryazarlığının, okuduğunu anlama ve aktarabilme kapasitesinin, formüller kullanma ve yorumlama okuryazarlığının diğer ülkelere oranla düşük olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak, Türkiye’de 25-34 yaş aralığında olup yükseköğrenim görmüş olan nüfus oranı, 2000 yılında %8,9 iken, 2019 yılında %35,3’e yükselmiştir. Bu değişim, ulusal boyutta pozitif bir gelişmedir. Bununla birlikte, Türkiye’de eğitim harcamalarının bütçe içerisindeki payı 2006 yılında %12,5 iken, 2016 yılında %17,8’e yükselmiş ardından düşüş eğilimine girerek 2019 yılında %15,4’e gerilemiştir.

Öte yandan, kamunun gerçekleştirdiği toplam eğitim harcamalarının GSYİH’deki payı, 2019 yılı itibarıyla %3,3’e yükselmiştir. Buna ek olarak, en yoksul %20’lik harcama grubunun toplam tüketim harcamaları içerisinde eğitime ayırdıkları pay, 2002 yılında %0,1 gibi oldukça küçük bir oranken, 2019 yılına gelindiğinde neredeyse hiç değişim olmamış, sadece %0,2’ye yükselebilmektedir. Aynı şekilde en zengin %20’lik harcama grubunun eğitime ayırdıkları pay, yıllar içerisinde belirgin olarak artış göstermiştir. Bu bilgiden hareketle, en yoksul kesimin eğitime yaptığı harcama oranında belirgin bir iyileşme olmaması ancak zengin kesimin oranında artışlar yaşanması, gelir dağılımındaki adaletsizliğin bir göstergesi niteliğindedir.

Sağlık hizmetleri analizi sonuçlarına bakıldığında, bin kişi başına düşen hastane yatakları kapasitesi 2002 yılında 2,5 iken, 2018 yılı itibariyle 2,9'a yükselmiş; kişi başına düşen hekim sayısı ise, 2002 yılında 1,4 iken, 2018 yılında 1,9'a ulaşmıştır. Bir diğer gösterge olan hastaneden taburcu olma süresi, 2002 yılında 5,8 gün iken, 2018 yılına gelindiğinde 4,1 güne düşmüş, bir diğer ifadeyle hastanede yatan bireyler daha hızlı taburcu edilip evlerine gönderilmişlerdir. Yaşam uzunluğunun artış göstermesi ve bebek ölüm oranlarındaki düşüş eğilimi ise, sağlık hizmetlerinde görece iyileşmeler olduğunu göstermektedir. Ancak bu sağlık hizmeti göstergeleri, uluslararası düzeyde yetersiz kalmakta ve OECD ortalamasını yakalayamamaktadır.

Bu göstergeler ışığında sağlık harcamalarına bakıldığında ise, Türkiye'de kamu toplam sağlık harcamalarının GSYİH'a oranı 2000 yılında %2,9; 2019 yılında ise, %3,4 olarak ifade edilmiştir. Kişi başına düşen kamu toplam sağlık harcamaları ise, 2000 yılında 266 ABD Doları, 2019 yılında ise, 1.041 ABD Doları tutarında gerçekleşmiştir. Ayrıca, 2000 yılında toplam sağlık harcamalarında kamu sektörünün payı %61,6 iken; 2019 yılına gelindiğinde %77,8'e yükselerek kamunun sağlık alanında yıllar içerisinde çok daha ağırlık kazandığını söylemek mümkündür. Öte yandan, 1980 yılında kamu sağlık harcamalarının GSYİH içerisindeki payı %0,7 iken, toplam sağlık harcamalarının GSYİH içerisindeki payı %2,4 olarak gerçekleşmiştir. 1990 yılına gelindiğinde, toplam sağlık harcamalarının GSYİH içerisindeki payı %2,5; kamu sağlık harcamalarının payı ise, %1,5'e yükselmiştir. Geçen on yıllık süreçte, toplam sağlık harcamalarının GSYİH içerisindeki payı oldukça düşük oranda gerçekleşirken, kamu sağlık harcamalarının oranındaki değişim belirgindir. Bir diğer deyişle bu gösterge, kamunun sağlık harcamaları alanında ağırlık kazandığının bir diğer kanıtıdır.

2019 yılı itibariyle toplam sağlık harcamalarının GSYİH içerisindeki payı %4,4; kamu sağlık harcamalarının GSYİH içerisindeki payı ise, %3,4 olarak gerçekleşmiştir. Aynı şekilde bütçe giderleri içerisinde de sağlık harcamaları artmış; 2006 yılında 9.274 Milyon TL; 2019 yılında 50.686 Milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Sağlık harcamalarının bütçe içerisindeki payı ise, 2019 yılı itibariyle %5,3 seviyesine gelmiştir. Sağlık harcamalarının, harcama gruplarına göre toplam tüketim harcamaları içerisindeki paylarına bakıldığında ise, en yoksul %20'lik harcama grubu açısından 2002 ile 2019 yılları arasında belirgin bir artış

görülmemiş ancak, en zengin %20'lik harcama grubu açısından bir düşüş gerçekleşmiştir. Son olarak, Türkiye'de toplam sağlık harcamalarının kamu sektörü ve özel sektör arasındaki dağılımına bakıldığında, 2000 yılı için kamunun sağlık harcamalarındaki payı %61,7 iken 2019 yılı itibarıyla %77,8 olarak gerçekleşmiştir.

Bu analizlerin sonucu olarak, Türkiye ile seçilmiş OECD ülkeleri arasında yapılan eğitim ve sağlık hizmetleriyle bu hizmetlere yönelik harcamalarda Türkiye, gerek OECD ortalaması gerekse diğer ülkeler açısından geride kalmaktadır. Ancak, ulusal düzeyde daha önceki yıllarla karşılaştırıldığında, gelişme sağladığı görülmektedir. Son olarak, Türkiye için Gini katsayısında ulusal düzeyde iyileşmeler söz konusu olsa dahi, seçilmiş OECD ülkelerinin seviyeleri henüz yakalanamamıştır. Bu sebeple, çalışmada Gini katsayısındaki ulusal iyileşmelere paralel olarak refah devleti çerçevesinde toplumsal refahı arttırmaya yönelik olan sağlık ve eğitim hizmetleriyle bu hizmetlere yönelik harcamalar niceliksel olarak olumlu, niteliksel olarak ise görece olumlu bulunmuştur.

Gerek eğitim gerekse sağlık alanlarında OECD ülkelerinin seviyesinin yakalanabilmesi için, öncelik verilmesi gereken alanlar eğitim ve sağlık olmalı; bu alanlardaki harcamalar ise daha çok kırılgan kesime yönelik olmalıdır. Böylelikle, hem refah devleti anlayışı gereği kendi refahını kendisi sağlayamayan yoksul bireylerin refahında artış olacak; hem de eğitim ve sağlık hizmetleri ile bu hizmetlere yönelik harcamalarda iyileşmeler yaşanacaktır. Örneğin, ülke genelinde emeğe verilen değerin artırılması ve akabinde yaşam standartlarının iyileştirilmesi amacıyla, eğitime ve sağlığa yönelik çeşitli AR-GE'lerin desteklendiği harcamalara ağırlık verilmelidir. Bu harcamalara ek olarak, eğitim almış bireylerin sayılarının artırılmasından ziyade, eğitimin niteliğine ağırlık verilmelidir. Bir diğer ifadeyle nitelik, niceliğin önüne geçmelidir.

Eğitim hizmetlerinin ve harcamalarının iyileştirilmesine bir diğer öneri olarak, okul öncesi eğitime yapılan harcamaların niteliksel olarak artırılması, çocukların ilkökula daha ilgili başlayabilmelerini sağlayabilmekte ve okula adaptasyon sürecini kolaylaştırabilmektedir. Ek olarak, mevcut eğitim sisteminin dünya standartları seviyesine çıkarılması amacıyla yönelik harcamalar yapılması ve dezavantaja sahip çocukların, diğerlerinin seviyelerini yakalayabilmeleri amacıyla yapılabilecek harcamalar da eğitim hizmetlerinin iyileştirilmesine yönelik öneriler arasında yer almaktadır.

Toplumun sağlık hizmetlerine yönelik beklentilerinin saptanması ve bu beklentiler işığında hareket edilmesi, sağlık sektöründe ihtiyaç duyulan istihdam alanlarının doldurulması ve hastanelerde yüksek teknolojiye sahip tıbbi cihazların kullanımının yaygınlaştırılması gibi uygulamalar da sağlık hizmetlerinin ve harcamalarının iyileştirilmesi açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

(Bu tez çalışmasında APA 6/İSNAD 2 atıf sistemi kullanılmıştır.)

Adaçay, Rana, Funda ve İslatince, Hasan (2013). *İktisadî Düşünceler Tarihi*. 3. Baskı. Bursa: Ekin Yayınevi.

Adaçay, Rana, Funda ve İslatince, Hasan (2009). *İktisadi Düşünceler Tarihi*. Bursa: Ekin Yayınları.

Akalın, Güneri (1986). *Kamu Ekonomisi*. 2. Baskı. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları. No: 554.

Akbulut, Eyüp (2015). *Eğitim ve Sağlık Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aksu, Ömer (1993). *Gelir ve Servet Dağılımı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basımevi.

Aktan, Can, Coşkun (2009). “Ahlak ve Ahlak Felsefesine Giriş”. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*. 1 (1).

Aktan, Can, Coşkun ve Özkıvrak, Özlem (2008). *Sosyal Refah Devleti*. 1. Baskı. İstanbul: Okutan Yayınları.

Aktan, Can, Coşkun ve Vural, Yaşar, İstiklal (2002). *Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Gelir Eşit(siz)liği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri, Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. ss. 19-38. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.

Akyüz, Ferhat (2008). “Sosyal Yardımdan Sosyal Sigortaya: Bismarckyan ve İngiltere Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Tarihsel Dönüşümü”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 1 (5).

Alkin, Erdoğan (1975). *Gelir ve Büyüme Teorisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Aydan, Seda ve Arıkan, Cengiz (2021). “OECD Ülkelerinde Hastane Yatış Süresini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi”. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*. 24((1)).

Bayraktar, Cahide (2012). “Keynes ve Refah Devleti”. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 10 (2).

Briggs, Asa (1999). *The Welfare State at Historical Perspective*. Archives Europeennes de Sociologie, Vol.: 2, Issue: 2.

Çelebi, Kemal (2003). *Liberal Ekonomik Düşüncede Kamu Kesiminin Büyüklüğü Sorunu*. 1. Baskı. Manisa: Emek Matbaası.

Demirci, Fatih (2007). “İki Siyasal Eğitim Modeli: Sokrates ve Platon’un Eğitim ve İnsan Anlayışları (Sokratik ve Platonik Eğitim)”. 38. *ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)*.

DİE, (1990). “1987 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları”, Gelir Dağılımı, Yayın No: 1441, Ankara.

DİE (1996). “1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Geçici Sonuçları”, *DİE Haber Bülteni*, 18.10.1996.

DPT (2007). Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Yayın No: DPT: 2742- ÖİK: 691, Ankara.

Durdu, Zafer (2009). “Modern Devletin Dönüşümünde Bir Ara Dönem: Sosyal Refah Devleti”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(22).

- Dünya Sağlık Örgütü (WHO) (1946). *Frequently Asked Question-What is the WHO Definition of Health?, Constitution of the World Health Organization as adopted by the International Health Conference*, New York, 19 June-22 July 1946; signed on 22 July 1946 by the representatives of 61 States. <http://www.who.int/suggestions/faq/en/index.html>. (Erişim Tarihi: 27 Mart 2021)
- Ebbinghaus, Bernhard ve Manow, Philip (2001). *Introduction: Studying Varieties of Welfare Capitalism. Comparing Welfare Capitalism: Social Policy and Political Economy in Europe, Japan and the USA*. London: Routledge.
- Eğilmez, Mahfi (2018). *Değişim Sürecinde Türkiye*. 1. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erdem, Metin (2015). *Devlet Borçları*. 6. Baskı. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Ergen, Eren ve Yavuz, Ersin (2018). “Kitap İnceleme: Tanzi Vito ve Schuknecht Ludger (2000). *Public Spending in the 20th Century: a Global Perspective*, Cambridge University Press, United Kingdom”. *Siyaset, Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*. 6 (3).
- Eser, Hamza, Bahadır, Memişoğlu, Dilek, Özdamar, Gökhan (2011). “Sosyal Siyasetin Üretilmesi Sürecinde Refah Devletinden Neo-Liberal Devlete Geçiş: Devletin Kamu Hizmeti Sunma İşlevinin Değişimi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16 (2).
- Esping-Andersen, Gosta (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton-N.J.: Princeton University Press.
- Esping-Andersen, Gosta (1999). *Social Foundations of Postindustrial Economies*. New York: Oxford University Press.
- Eurostat (2021), Eşdeğer Harcanabilir Gelirin Gini Katsayısı, EU-SILC Anketi, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?lang=en&dataset=ilc_di12. (Erişim Tarihi: 24 Ocak 2021)
- Gregory, Mary (2011). *Gender And Economic Inequality*, Chapter 12. The Oxford Handbook Of Economic Inequality.
- Gül, Sallan, Songül (2006). *Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa/Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kısacasında Refah Devleti*. 2. Baskı. Ankara: Ebabil Yayınları.
- Gürsoy, Bedri (1975). *Kamusal Maliye*. 1. Cilt. 3. Baskı. Ankara: S. Yayınları.
- İpek, Selçuk (2014). *Kamu Maliyesi*. 1. Baskı. Ankara: Pozitif Matbaa.
- Karaman, İsmail (1995). *Dünyada ve Türkiye’de Gelir Dağılımı*. Cilt: VI. Ankara: YÖK Basımevi.
- Kaymaz, Volkan (2018). “OECD Ülkelerinde Sosyal Harcamaların Belirleyicileri”. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*. 4 (2).
- Kızılboğa, Ruveyda (2012). “Kamu Tercihi Ve Anayasal İktisat Teorilerinin Değerlendirilmesi”. *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2 (23).
- Kirmanoglu, Hülya (2017). *Kamu Ekonomisi Analizi*. 6. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.
- Kol, Emre (2014). “Refah Rejimleri Açısından Sağlık Sistemlerinin Değerlendirilmesi: Güney Avrupa Refah Modeli Ve Türkiye”. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*. 3(5).
- Kurşun, Arzu ve Rakıcı, Cemil (2016). “Sosyal Refah Devletinin Tarihi Süreci ve Günümüz Bazı Refah Devletlerinin Değerlendirilmesi”. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*. 2 (2).
- Legatum Prosperity Index, 2010-2020, <https://www.prosperity.com/>. (Erişim Tarihi: 07 Mart 2021)

- Mutluer, Kamil Mehmet, Öner, Erdoğan, Kesik, Ahmet. (2010). *Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi*. 2. Baskı.
- OECD (2014), “How was life? Global Well-Being Since 1820”. http://englishbulletin.adapt.it/wp-content/uploads/2014/10/oecd_2_10_2014.pdf. (Erişim Tarihi: 21 Ocak 2021).
- OECD (2021), Doctors (indicator). doi: 10.1787/4355e1ec-en. (Erişim Tarihi: 27 Mart 2021)
- OECD (2021), Gross domestic product (GDP) (indicator). doi: 10.1787/dc2f7aec-en (Erişim Tarihi: 25 Ocak 2021)
- OECD (2021), Health spending (indicator). doi: 10.1787/8643de7e-en (Erişim Tarihi: 27 Mart 2021).
- OECD (2021), Hospital beds (indicator). doi: 10.1787/0191328e-en (Erişim Tarihi: 27 Mart 2021).
- OECD (2021), Household disposable income (indicator). doi: 10.1787/dd50eddd-en (Erişim Tarihi: 25 Ocak 2021).
- OECD (2021), Income inequality (indicator). doi: 10.1787/459aa7f1-en. (Erişim Tarihi: 24 Ocak 2021).
- OECD (2021), Infant mortality rates (indicator). doi: 10.1787/83dea506-en (Erişim Tarihi: 27 Mart 2021).
- OECD (2021), Length of hospital stay (indicator). doi: 10.1787/8dda6b7a-en (Erişim Tarihi: 27 Mart 2021).
- OECD (2021), Life expectancy at birth (indicator). doi: 10.1787/27e0fc9d-en (Erişim Tarihi: 27 Mart 2021).
- OECD (2021), Mathematics performance (PISA) (indicator). doi: 10.1787/04711c74-en (Erişim Tarihi: 19 Mart 2021).
- OECD (2021), Population with tertiary education (indicator). doi: 10.1787/0b8f90e9-en (Erişim Tarihi: 19 Mart 2021).
- OECD (2021), Private spending on education (indicator). doi: 10.1787/6e70bede-en (Erişim Tarihi: 24 Mart 2021).
- OECD (2021), Public spending on education (indicator). doi: 10.1787/f99b45d0-en (Erişim Tarihi: 24 Mart 2021).
- OECD (2021), Reading performance (PISA) (indicator). doi: 10.1787/79913c69-en (Erişim Tarihi: 19 Mart 2021).
- OECD (2021), Science performance (PISA) (indicator). doi: 10.1787/91952204-en (Erişim Tarihi: 19 Mart 2021).
- OECD (2021), Spending on tertiary education (indicator). doi: 10.1787/a3523185-en (Erişim Tarihi: 24 Mart 2021).
- OECD (2021). Social spending (indicator). doi: 10.1787/7497563b-en. (Erişim Tarihi: 07 Mart 2021).
- OECD Stats (2021), <https://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=26067&Lang=en>. (Erişim Tarihi: 24 Ocak 2021).
- OECD Stats. <https://web.archive.org/web/20120219032905/> (Erişim Tarihi: 24 Ocak 2021)
- OECD Stats, SOCEX https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SOCX_AGG (Erişim Tarihi: 21.07.2021).

- Öcal, Mehmet, Fatih (2008). “1980 Sonrası Uygulanan Gelir Dağılımı Politikaları İle Gelir Dağılımının Değişimi Ye Türkiye Ekonomisine Olan Etkileri”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*. 10 (1-2).
- Özdemir, Dilek, Emsen, Selçuk Ö., Gencer, Hiç, Ayşen, Kılıç, Hakan, Cemil (2011). “Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı İlişkileri: Geçiş Ekonomileri Deneyimi”. *International Conference On Eurasian Economies*. Session 6C: Orta Asya Ekonomileri III.
- Özdemir, Süleyman (2007). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*. 2. Baskı. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Özdemir, Süleyman (2009). “Küreselleşme ve Refah Devletleri Üzerindeki Etkileri”. *Sosyal Siyaset Konferansları*. 57.
- Özdemir, Süleyman (2010). “Sosyal Gelişim Düzeyleri Farklı Refah Devletlerinin Sınıflandırılması Üzerine Bir İnceleme”. *Journal of Social Policy Conferences*. 0 (49). <https://dergipark.org.tr/en/pub/iusskd/issue/897/10024>. (Erişim Tarihi: 17 Ocak 2021).
- Özdemir, Mustafa Çağlar (2017). Gelir Eşitsizliği Ölçüm Yöntemleri. Çağlar Mustafa Özdemir ve Emel İslamoğlu (Editörler.). *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk* (77-108). 2. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Özgözü, Serdal (2020). “Locke, Kant ve Russell’ın “Eğitim Üzerine” Düşünceleri”. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*. 6 (1).
- Öztürk, Nazım ve Göktolga Gökalp Ziya (2010). “Yoksulluk ve Gelir Bölüşümünü Belirlemede Kullanılan Ölçütler”. *Bütçe Dünyası Dergisi*. Sayı: 34.
- Pınar, Abuzer (2019). *Maliye Politikası Teori ve Uygulama*. Güncellenmiş 10. Baskı. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Sarc, C. Ömer (1970). *Gelir Dağılımı*. İstanbul: Çeltüt Matbaacılık.
- Sayım, Ferhat, (2017), “Türkiye’de Sağlık Ekonomisi İstatistikleri ve Sağlık Harcamalarının Gelişimi”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 15.
- Serter, Nur (1994). *Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Sonucu Olarak Sosyal Devlet*. İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Yayınları.
- Seyidoğlu, Halil (1999). *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Seyyar, Ali. (2008). *Sosyal Siyaset Terimleri*. 2. Baskı. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Smith, Adam (1985). *Ulusların Zenginliği*. Çev. A. Yunus-M. Bakırcı. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Sözer, Nazım, Ali (1994). *Türkiye’de Sosyal Hukuk*. Ankara: Kamu-İş Yayınları.
- Stiglitz, E. Joseph (1994). *Kamu Kesimi Ekonomisi*. Çev. Ömer Faruk Batırel. Yayın No: 59. 2. Baskı. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Stiglitz, E. Joseph (2014). *Eşitsizliğin Bedeli*. Çev. Ozan İşler. 1. Basım. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şen, Hüseyin ve Sağbaş, İsa (2015). *Vergi Teorisi ve Politikası*. Ankara.
- Şener, Orhan (2006). *Kamu Ekonomisi*. 8. Baskı. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2020 Yılı Bütçe Gerekçesi, https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/11/2020_Yili_Butce_Gerekcesi.pdf. (Erişim Tarihi: 24 Mart 2021)
- Toker, Gökçe, Asiye (2012). *Eğitimde Radikal Düşünürler ve Görüşleri. Eğitim Felsefesi* (ss. 135-147). İstanbul: Lisans Yayıncılık.

- Toprak, Düriye (2015). “Uygulamada Ortaya Çıkan Farklı Refah Devleti Modelleri Üzerine Bir İnceleme”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 21.
- Tuncer, Selahattin (1970). *Gelirin Yeniden Dağılımı*. İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı.
- Turhan, Salih (2020). *Vergi Teorisi ve Politikası*. 7. Baskı. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Türk Dil Kurumu [TDK]. <https://sozluk.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 07 Eylül 2020)
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Eğitim Harcamaları İstatistikleri 2019. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=egitim-kultur-spor-ve-turizm-105&dil=1>. (Erişim Tarihi: 24 Mart 2021)
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006-2019. <https://data.tuik.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2020)
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Haber Bültenleri. <https://tuikweb.tuik.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 24 Mart 2021)
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Hanehalkı Tüketim Harcaması 2019. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Tuketim-Harcamasi-2019-33593>. (Erişim Tarihi: 24 Mart 2021).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Kazanç Yapısı Anketi. <https://data.tuik.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 24 Mart 2021).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı, 2008-2019. <https://data.tuik.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 22 Mart 2021)
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Yıllık Gayrî Safi Yurtiçi Hasıla. 2017. <https://www.tuik.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 11 Mart 2021).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre Gini katsayısı, P80/P20 ve P90/P10 oranları (Erişim Tarihi: 20.12.2020).
- Ulutürk, Süleyman ve Ersezer, Devrim (2005). “Gelir, Gelir Dağılımı Yaklaşımları ve Devletin Rolü”. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi. Seri: 47.
- Ünal, Özlem, Eda (2017). *Türkiye’de Seçilmiş Temel Sağlık Göstergeleri İle Kişi Başı GSYİH ve Sağlık Harcamaları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Okan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Ünsal, M. Erdal (2016). *İktisada Giriş*. Genişletilmiş 5. Baskı. Ankara: BB101 Yayınları.
- Voorhis, Van, A. Rebecca (2002). “Different Types of Welfare States? A Methodological Deconstruction of Comparative Research”. *Journal of Sociology and Social Welfare*, Vol.: 29. No: 4.
- World Bank (2021), Gini Katsayısı, <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?end=2018&locations=CH&start=1980>. (Erişim Tarihi: 24 Ocak 2021)
- World Inequality Database (WID). https://wid.world/data/#countriestimeseries/sptinc_p99p100_z/US;FR;DE;GB;WO/1930/2019/eu/k/p/yearly/s. (Erişim Tarihi: 25 Ocak 2021)
- Yıldırım, Buğra ve Şahin, Fatih (2019). “Esping-Andersen’in Refah Devleti Sınıflandırması ve Makro Sosyal Hizmet Uygulamaları Temelinde Türkiye’nin Konumu”. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. 11(18).